

Digitaliseret af / Digitised by

DET KONGELIGE BIBLIOTEK
THE ROYAL LIBRARY

København / Copenhagen

Titel: Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945

Ophav:

Ressourcetype:

Ressourcetype:

Oprindelsesdato: 1945

Emne:Partiprogram, partiprogrammer, program

Opstilling: DA-småtryk. Politik 8

Relateret:

Relateret:

Copyright: Billedet er muligvis beskyttet af loven om ophavsret

Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	5
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	6
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	7
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	8
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	9
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	10
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	11
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	12
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	13
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	14
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	15
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	16
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	17
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	18
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	19
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	20
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	21
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	22
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	23
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	24
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	25
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	26
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	27
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	28
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	29
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	30
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	31
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	32
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	33
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	34
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	35
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	36
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	37
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	38
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	39
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	40

Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	88
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	89
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	90
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	91
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	92
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	93
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	94
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	95
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	96
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	97
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	98
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	99
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	100
Danmark siden 1939 : Beretning til Socialdemokratiets Kongres 19.-22. August 1945	101

DANMARK SIDEN 1939

*Beretning til Socialdemokratiets Kongres
19.-22. August 1945*

KØBENHAVN

DANSK ANDELS TRYKKERI . STRANDBOULEVARD 94

1945

DANMARK SIDEN 1939

*Et hastigt Overblik over Hændelser
mellem to Kongresser.*

KØBENHAVN

DANSK ANDELS TRYKKERI . STRANDBOULEVARD 94

1945

Paa et Tidspunkt, da de vældige Kræfter, som senere fremkaldte Storkrigen, allerede for længst var begyndt at røre paa sig og volde Uro i Luften, holdt Socialdemokratiet sin sidste Kongres — i Dagene 8.—10. Januar 1939. Det kunde allerede dengang med smertelig Tydelighed anes, at en voldsom Udladning af den spændingsmættede internationale Atmosfære næppe kunde undgaas. Tyskland førte et saa voldsomt Sprog, at det stod klart for enhver, at dette »tredie Rige« udelukkende ventede paa den mest passende Anledning til at vise sine Kræfter og blot havde betragtet den spanske Borgerkrig, der nu stundede mod Afslutningen, som en Lejlighed til at holde Generalprøve paa Effekten af de tyske Vaaben, hvis Mængde stadig blev udvidet. I Foraarsmaanederne søsattes Slagskibene *Bismarck* og *von Tirpitz*, og til Lands fortsatte den tyske Hær den uerklærede Krig og besatte Czekoslovakiet og Memel, medens Italien væltede sig over Albanien.

I Danmark foregik den gradvise Indlevelse i Fortroligheden med store Hændelsers umiddelbare Forestaaen. Et tysk Spionagekomplot med en Kaptajn *von Pflugk-Harttung* i Spidsen blev straks i Aarets Begyndelse sat under Anklage, og derefter fremsattes i Rigsdagen Forslag om Skærpelse af Straffen for Spionage. Det tyske Mindretals nazistiske Organ, »Nord-schleswigsche Zeitung«, meldte sig til Deltagelse i Mistænkeliggørelseskampagnen mod Socialdemokratiet ved at offentliggøre Dele af en Beretning fra de tyske Socialdemokrater i Prag, som var stjålet ved et Indbrud paa det danske Socialdemokratis Kontor.

Luftværnsorganisationernes Rydning af Pulterkamre paa-begyndtes i København; Lovgivningsmagten stillede Midler til Raadighed for Indkøb af Beredskabslagre; Præmierne for Krigsrisikoforsikringer for Skibsladninger blev forhøjet; Rigsdagen vedtog Love om Krigsskadeforsikringer; Statsminister

Stauning fremsatte i Radioen en Opfordring til den danske Befolkning om at bevare Ro og Orden og en ubetinget neutral Holdning, som kunde styrke Tilliden til Danmark under den herskende internationale Uro; 8—9000 Mand af ældre Aargange indkaldtes til Hæren og Søværnet, indtil Sommermandskabet havde faaet den fornødne Uddannelse; og til yderligere Understregning af Situationens Alvor afholdt man i Aarets første Maaneder Prøver med de nyopstillede Luftværns-sirener.

Paa den tynde Skal over de dybe vulkanske Brudlinier levede den danske Befolkning et Liv i kraftigere Aktivitet og bedre materielle Kaar end i lange Tider før. En storstilet Reformlovgivning var efter Overvindelsen af de tidligere Aars økonomiske Krise dels paabegyndt, dels under Forberedelse; i sin Grundlovstale kunde *Stauning* fastslaa, at Arbejdsløsheden var lavere end i de sidste 8 Aar; Arbejderbevægelsen startede Institutionen »Folke-Ferie« som et Vidnesbyrd om, at med Ferielovens Vedtagelse var nye Muligheder tilvejebragt for Arbejderklassen, og som et Led i Bestræbelserne for en yderligere Demokratisering af alle det danske Samfunds Funktioner var en ny Forfatning under Forberedelse.

Udadtil førte Danmark en korrekt og meget forsigtig Neutralitetspolitik, der fandt Tilslutning fra alle Partier undtagen Kommunisterne, som til Gengæld i Perioden 22. August 1939—22. Juni 1941 etablerede sig som Tilhængere af den absolutte Neutralitets Linie. Haabet om, at det maatte kunne lykkes Danmark at holde sig uden for et væbnet Opgør, levede stadig trods urovækkende Varsler, af hvilke det første, som direkte angik Danmark, var en tysk Forespørgsel i April Maaned om, hvorvidt Danmark »føjte sig truet af Tyskland«.

Den dansk-tyske Ikke-Angrebspagt.

Forspillet til Tysklands Fremsættelse af denne Forespørgsel, der unægtelig mest indbød til bekræftende Svar, var, at Præsident *Roosevelt* den 15. April havde holdt en stor Tale, hvori han opfordrede *Hitler* og *Mussolini* til at afgive Forsikring om at ville respektere samtlige europæiske Staters Uafhængighed i mindst 10 Aar. Han nævnede i sin Tale en Række

Stater, heriblandt Danmark. Endvidere foreslog han, at der efter Afgivelsen af en saadan Forsikring skulde finde en international Nedrustningskonference Sted med Leilighed til ogsaa at drøfte økonomiske og politiske Spørgsmaal.

Som man kunde vente, var hverken Hitler eller Mussolini tilbøjelig til at ville afgive den udkrævede Erklæring. Den nazistiske Regering anstillede sig tværtimod forbavset over, at man kunde insinuere, at Tyskland *ikke* vilde respektere de omgivende Staters Uafhængighed, og man rettede derpaa til en Række Lande det Spørgsmaal, om det paagældende Land virkelig skulde føle sig truet af Tyskland. Et bekræftende Svar vilde betyde øjeblikkelig Opgivelse af Neutralitetspolitikken og Tilslutning til Tysklands Modstandere, d. v. s. det kunde medføre øjeblikkelig Inddragen ved Krigsudbrud. Ligesom de andre adspurgte Lande — heriblandt de nordiske — valgte Danmark da at svare, at man ikke følte sig truet af Tyskland.

Hitler brugte disse Svar agitatorisk i sin Tale i den tyske »Rigsdag« i Slutningen af April, og umiddelbart herefter skete der Henvendelse til de 4 nordiske Lande med Opfordring til at indgaa en Ikke-Angrebspagt.

Om Svaret paa denne Henvendelse forhandlede de nordiske Landes Udenrigsministre paa et Møde i Stockholm. De øvrige nordiske Lande udtalte deres fulde Forstaaelse af det særlige danske Standpunkt, i hvilket de ikke saa nogen Afvigelse fra den fælles, ubrødelige og upartiske Neutralitet, som var Nordens. Det erkendtes, at ligesom Finland indtog en Særstilling ved at have en Ikke-Angrebstraktat med Sovjetunionen, maatte vor geografiske Beliggenhed ogsaa give Danmark en Særstilling i et Spørgsmaal af denne Art. Danmark havde Ikke-Angrebstraktater med en Række andre Lande — ogsaa en Voldgiftsaftale med Tyskland af 1926 — og vi var yderligere som Medlemmer af Folkeforbundet inde i et helt Ikke-Angrebssystem af kollektiv Art, et System, som netop Tyskland stod udenfor. Man fandt det derfor ikke urimeligt at indgaa en saadan Pagt med Tyskland.

Traktatens første og vigtigste Artikel havde følgende Ordlyd:

»Kongeriget Danmark og Det tyske Rige vil i intet Tilfælde skride til Krig eller nogen anden Art af Magtanvendelse mod hinanden.

I Tilfælde af, at det fra en tredje Magts Side skulde komme til en Aktion af den i Stk. 1 betegnede Art mod en af de kontraherende Parter, vil den anden kontraherende Part ikke paa nogen Maade yde en saadan Aktion sin Støtte.«

Ved Undertegnelsen i Berlin den 31. Maj blev der protokollet Enighed angaaende følgende:

»En Støtte i den i Traktatens Art. 1, Stk. 2 omhandlede Betydning fra den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Parts Side foreligger ikke, naar denne Parts Optræden er forenelig med de almindelige Regler for Neutralitet. Det vil saaledes ikke være at betragte som en utilladelig Støtte, naar den normale Vareudveksling og Varetransit fortsættes mellem den ikke i Konflikten deltagende kontraherende Part og den tredje Magt.«

Et Par Dage efter blev Pagten ratificeret i den danske Rigsdag med Tilslutning fra alle Partier undtagen Kommunisterne.

Rigsdagens øvrige Virksomhed.

Af den vigtigste Lovgivning inden Krigsudbrudet kan nævnes Gennemførelsen af et Forslag om Statsgaranti for Boligbyggeri, Loven om Sanering af usunde Bydele samt den nye Byggelov for København. Af beskæftigelsesmæssig Betydning kan endvidere nævnes de to store Projekter, Bygningen af Rømø-Dæmningen og Inddæmningsarbejdet ved Kalvebod Strand. Klageretten, en Retsinstans til Genoptagelse af Retsager, i hvilke nye Oplysninger var fremkommet siden Domsafsigelsen, blev gennemført, og endelig gennemførtes som kort berørt i Indledningen en Række skærpede Bestemmelser i Straffeloven. Skærperne, der havde til Hensigt at danne Værn for Demokratiet, angik bl. a. Forbrydelser mod Statens Selvstændighed og Sikkerhed, paa hvilket Omraade Strafferammerne var urimeligt milde. Den højeste Straf for Bistand til fremmed Magts Efterretningsvæsen var saaledes 2 Aars Fængsel. Denne Grænse blev sat op til 8 Aar. Dokumenttyveriet paa Socialdemokratisk Forbunds Kontor havde vist, at Straffeloven savnede effektive Bestemmelser at bringe i

Anvendelse overfor politiske Gangsters. Dokumenttyvene kunde saaledes ikke straffes for Tyveri, da der ikke forelaa Berigelseshensigt, men kun for Krænkelser af Husfreden, eventuelt for Hærværk. Her blev Strafferammerne sat op til 4 Aars Fængsel. Der indførtes endvidere med Henblik paa anti-jødisk Agitation en Bestemmelse om, at »den, der ved Udspredelse af falske Rygter eller Beskyldninger forfølger eller ophidser til Had mod en Gruppe af den danske Befolkning paa Grund af dens Tro, Afstamning eller Statsborgerforhold«, kunde straffes med Fængsel i indtil et Aar. Endelig gennemførtes Socialdemokratiets gamle Krav om Dagbøder. — Imod disse Ændringer stemte baade Venstre, de Konservative, Bondepartiet og Retsforbundet. Kommunisterne undlod at stemme.

Med Henblik paa de ekstraordinært indkaldte vedtoges en Tillægsbestemmelse til den sociale Lovgivning, hvorved det blev gjort muligt for Kommunerne effektivt at hjælpe de indkaldte og deres Familier.

Endelig maatte Rigsdagen i to Tilfælde træde til for at hindre truende Arbejdskonflikter. Det drejede sig dels om den københavnske Typografkonflikt og dels om Mejerikonflikten, som L. S. søgte at udnytte politisk.

I Typografkonflikten havde Forligsmanden grebet ind og stillet Mæglingsforslag. Typografernes Tarifkommission vedtog, selv om man erkendte, at »Forslaget paa en Række Punkter indeholder positiv Imødekommenhed over for vore fremsatte Krav«, en Beklagelse af, at det ikke med Hensyn til Arbejdstiden var lykkedes at opnaa en Forkortelse. Ved den derpaa følgende Afstemning blev Forslaget forkastet, og under normale Forhold vilde Afstemningen have betydet, at den varslede Strejke var traadt i Kraft. Situationen var imidlertid den, at en Række Love, som Rigsdagen havde vedtaget, skulde trykkes; Staten skulde i Anledning af det forestaaende Valg have udsendt en Række officielle Tryksager, og endelig vilde en Typografkonflikt ramme den københavnske Dagspresse, hvilket under Valgsituationen vilde kunne opfattes som et Angreb paa Ytringsfriheden. Af disse Grunde skred Regeringen til at ophøje Mæglingsforslaget til Lov. Kommu-

nisterne stemte imod, men afviste i og for sig ikke principielt at afgøre Sagen paa den Maade, idet de stillede Ændringsforslag ved 2. Behandling.

Ogsaa i Mejerikonflikten var der af Forligsmanden stillet et Mæglingsforslag, som blev vedtaget af Arbejderne, men forkastet af Arbejdsgiverne. Da en Arbejdsstandsning i denne Produktionsgren vilde have ført til Standsning af vore vigtigste Eksportprodukter, blev denne Konflikt ligeledes afgjort paa den Maade, at Rigsdagen ophøjede Mæglingsforslaget til Lov.

Rigsdagsvalg og Folkeafstemning.

Ved Rigsdagssamlingens Begyndelse havde Statsministeren fremsat Lovforslag om ny Forfatning. Forslaget blev vedtaget af Rigsdagen i Mart's Maaned og skulde ifølge Grundlovens Bestemmelser derefter vedtages af en nyvalgt Rigsdag og endelig bekræftes ved en Folkeafstemning. Valget af ny Rigsdag fandt Sted den 3. April efter en ret bevæget Valgkamp, hvori ikke mindre end 11 Partier deltog.

I Sønderjylland besluttede Kommunisterne i Betragtning af de særlige Forhold og for ikke at splitte de danske Stemmer at undlade Opstilling og opfordre deres Tilhængere til at stemme paa Socialdemokratiet. Paa tysk Side nærede man opskruede Forhaabninger om, at dette Valg vilde vise en national Strømkæntning i Sønderjylland, og den tyske Aktivitet var spændt til yderste Grænse — ja, gik i rent bogstavelig Forstand over Grænsen, saaledes som det viste sig en Uges Tid før Valget, da danske Myndigheder paagreb nogle tyske Ungdomsledere, som tillige med 130 Elever fra Nazi-Førerskolen i Plön var ankommet for at deltage i Valgagitationen, bl. a. med Plakatopklæbning. De danske Myndigheder sørgede for, at de vendte hjem, hvor de var kommet fra. Villen til fra dansk Side at staa fast overfor den paagaaende tyske Propaganda viste sig bl. a. ved følgende lille Tildragelse: Partiet Venstre havde til Brug i Valgkampen udsendt en Agitations-tryksag, der fremstillede Danmark som et fuldkommen misregeret og vanrøgtet Land, befængt med alskens Sygdom og Raaddenskab; men Venstres Organisationer i Sønderjylland

nægtede at anvende den uheldige Tryksag for ikke selv at levere Hjemmetyskerne Materiale til Angreb paa det danske Styre.

I øvrigt blev der fra de borgerlige Partiers Side under Valgkampen ført en meget perfid Agitation mod Socialdemokratiet paa Grundlag af nogle Udtalelser, som Partiets politiske Ordfører, *Hartvig Frisch*, havde fremsat en Maanedes Tid før Valget under den afsluttende Behandling af Finansloven. Hartvig Frisch udtalte, at naar man fra Venstres og de Konservatives Side kræver af Regeringen, at den skal afskaffe Arbejdsløsheden og fører en voldsom Agitation paa dette Spørgsmaal, saa ringer de med denne Agitation »selve Kapitalismens Dødstime ind her i Landet. For Afskaffelse af Arbejdsløsheden er nemlig Afskaffelse af Kapitalismen, for det betyder Samfundets Regulering«. Naar de borgerlige Partier fører en saadan Agitation, »saa kan man konstatere, at Socialdemokratiet ikke har arbejdet forgæves, og at det private Ejendomsretssystem simpelt hen staar for Fald. Det er Døds-klokkerne, der ringer for et System, og det er et System, som disse Partier i sin Tid klamrede sig til, medens de nu for en billig Agitations Skyld vil være med til at vise Befolkningen det urimelige i dette Ejendomssystems forskellige Fremtrædelsesformer«.

Udtalelsen om »Døds-klokkerne« angaar den selvfølgelig Ting, at Ejendomsretten til *Produktionsmidlerne* maa overgaa til Samfundet, hvis man forlanger, at dette Samfund skal kunne tage det fulde Ansvar for den nationale Økonomi; men den blev misbrugt i uhyggelig Grad og anvendt til — tilsyneladende med nogen Virkning blandt ubefæstede Sjæle — at give Socialistforskrækkelsens afblegede Skilt endnu en Oppudsning.

Tre Partier, som ikke hidtil havde faaet nogen Kandidat valgt, anmeldte sig til Deltagelse i Valget: *Fritz Clausens* rent nazistiske Parti, det betydeligt nazistisk anløbne »Nationalt Samvirke«, som var dannet af *Pürschel* og altsaa før Valget havde en Repræsentant paa Tinge, og endelig *Arne Sørensens* »Dansk Samling«, i hvis Skrifter det Gang paa Gang blev fremhævet, at Bevægelsen ikke var nazistisk; men Partiets

Program, der blev vedtaget den 1. August 1937 (og i øvrigt ikke senere er ændret eller tilbagekaldt), frembyder dog alle de sædvanlige Opskrifter paa »Folkefællesskab«, Afskaffelse af det parlamentariske Styre, Domstolenes Umyndiggørelse, Fagforeningernes Sammenkobling med Statsmagten og Arbejdsgiverorganisationerne o. s. v., som var karakteristiske for de øvrige Nazipartier. To Maaneder efter Valget foregik en Sammenslutning af Pürschels og Arne Sørensens Partier. Sammenslutningen beholdt Navnet »Dansk Samling«, og Pürschel blev udnævnt til Æresmedlem. »Dansk Samling« slap for Besværet med at indsamle de 10.000 Vælger-Underskrifter, som udkrævedes for at anmelde et nyt Parti, som ikke tidligere var repræsenteret paa Rigsdagen, idet et Medlem af den socialdemokratiske Rigsdagsgruppe, *Dalby*, gik over til »Dansk Samling« inden Valget — efter at han havde forsøgt Genopstilling som Socialdemokratiets Kandidat, men var blevet vraget.

Tallene for Folketingsvalget blev:

	1935			1939		
	Stemmer	Mandater	pCt.	Stemmer	Mandater	pCt.
Socialdemokratiet	759.102	68	46,1	729.619	64	42,9
Radikale Venstre	151.507	14	9,2	161.834	14	9,5
Konservative	293.393	26	17,8	301.625	26	17,7
Venstre	292.247	29	17,8	309.355	30	18,2
Retsforbundet	41.199	4	2,5	33.783	3	2,0
Bondepartiet	52.793	5	3,2	50.829	4	3,0
Kommunister	27.135	2	1,6	40.893	3	2,4
Nazister	16.257	—	1,0	31.032	3	1,8
Nationalt Samvirke	—	—	—	17.350	—	1,1
Dansk Samling	—	—	—	8.553	—	0,5
Slesv. Parti	12.617	1	0,8	15.016	1	0,9

Valgets mest karakteristiske Træk var Socialdemokratiets Tilbagegang med ca. 30.000 Stemmer, heraf de 20.000 i Hovedstaden. Svigtende Valgdeltagelse bar sin Del af Skylden; Vejret var regnfuldt, og Valgdeltagelsen var mindre end i 1935 — bortset fra Sønderjylland, hvor den af Tyskerne ventede Fremmarch blev af overmaade beskedent Format. Det slesvigske Parti gik 2517 Stemmer frem, medens de danske Partier tilsammen fik 8821 Stemmer mere.

Ved Valget til Landstinget, der foregik samme Dag, øgede Socialdemokratiet sin Styrke baade absolut og procentvis. Tilgangen var ca. 50.000 Stemmer. Forskellen paa Folketingsvalget og Landstingsvalget gav nogle Anledning til at drage den Slutning, at Ungdommen havde svigtet Socialdemokratiet. Dette var dog ingenlunde Tilfældet. Socialdemokratiets Andel i de afgivne Stemmer var stadig større ved Folketingsvalget end ved Landstingsvalget — i Modsætning til de andre store Partier, der havde en forholdsvis ringere Del af deres Vælgere i de yngre Aldersklasser.

Den nyvalgte Rigsdag traadte nu sammen og vedtog paany Grundlovsforslaget, som derefter skulde til Folkeafstemning den 23. Maj. Til endelig Vedtagelse udkrævedes 978.039 Ja-Stemmer, svarende til 45 pCt. af Vælgernes Antal. Der kom til at mangle 11.762 Ja-Stemmer, hvilket i Virkeligheden vilde sige, at ca. 15.000 *tyske* og ca. 13.000 *færøske* Vælgere har været væsentlig afgørende for, at den *danske* Grundlov ikke blev ændret. Tyskerne havde paa Forhaand erklæret ikke at ville stemme — d. v. s. stemme imod — og den ringe Valgdeltagelse paa Færøerne viste, at Spørgsmaalet her blev betragtet som et indre dansk Anliggende. 45 pCt.-Reglens Meningsløshed var blevet understreget.

Lovgivningen efter Krigens Udbrud.

Efter Krigens Udbrud opstod en Række nye Problemer for Lovgivningsmagten, og selv om Regeringen gennem Beredskabslovene havde sikret Landet væsentlige Ekstraforsyninger af vigtige Varer, maatte Krigen nødvendigvis medføre Særlovgivning til Sikring af Landets Forsyninger og Behov.

Vigtigst i denne Sammenhæng var den store Bemyndigelseslov, der gennemførtes allerede den 2. September, og som gav Handelsministeren i Samarbejde med »Det erhvervsøkonomiske Raad« vidtgaaende Beføjelser. Ministeren kunde paa Grundlag af denne Lov gennemføre Rationeringer, regulere Priserne, forbyde Udførsel af Varer fra Landet o. s. v. Love om Bemyndigelse til Ekspropriation af Varelagre, til Sikring af nødvendig Tonnage til Transporterne, til Forebyggelse af Børsspekulation o. s. v. blev ligeledes gennemført i Krigens

første Dage. Endvidere blev Luftværnslovgivningen udbygget.

I Medfør af Bemyndigelsesloven greb Ministeriet i Samarbejde med Det erhvervsøkonomiske Raad ind paa flere Omraader. Maksimalpriser paa Brød blev fastlagt, Benzinrestriktioner indført og de forskellige Rationeringsordninger gennemført. — De store ekstraordinære Vareindkøb i Tiden omkring Krigens Udbrud lagde stærkt Beslag paa Valutabeholdningerne, og den voldsomme Prisstigning, som Krigen førte med sig, bidrog ogsaa til omgaaende Formindskelse af vore Beholdninger af udenlandsk Valuta. Hertil kom Misforholdet mellem Priserne paa vore Import- og Eksportvarer. En skærpet Kontrol med Udenrigshandelen blev nødvendig, og da Priserne paa Landbrugets Eksportvarer ikke var steget i Forhold til andre Priser, blev det endvidere nødvendigt at skride til en Særhjælp for Landbruget. Man gik til en mindre Krone-sænkning, og der gennemførtes en Ordning, som sikrede Landbruget et Tilskud gennem en Forhøjelse af Noteringerne for Bacon, Smør og Æg paa ca. 6 pCt. Endvidere gennemførtes et Fragttilskud ved Indkøb af Majs paa 2 Kr. pr. 100 kg.

Lønninger og Priser.

Straks efter Krigens Udbrud udstedtes paa Grundlag af Bemyndigelsesloven et almindeligt Forbud mod Forhøjelse af Varepriser. Forbudet, der var udformet med den øjeblikkelige Situation for Øje, afløstes den 19. Oktober af en Prisbekendtgørelse, der tillod, at Priserne blev fastsat »med et Tillæg, der staar i rimeligt Forhold til øget Risiko og stedsfunden Stigning i Landets almindelige Prisniveau.« Motiveringen for Tilladelsen til denne Prisberegning var, at Handel og Industri maatte stilles saadan, at de var i Stand til at faa *Genkøbsprisen* ind for at kunne sørge for, at Landets Vareforsyninger blev vedligeholdt.

Samtidig med Ministeriets Forhandlinger med Erhvervenes Repræsentanter om denne Ordning, der gav Handelen fuld Dækning for Prisstigningerne, førtes mellem Arbejdere og Arbejdsgivere Forhandlinger, som resulterede i Hovedoverenskomsten af 31. Oktober 1939. Overenskomstens Hovedregel var, at Lønningerne for mandlige Arbejdere skulde reguleres

med 0,85 Øre pr. Time, for kvindelige Arbejdere 0,55 Øre og for Ungarbejdere 0,35 Øre for hvert Point, Pristallet steg. Disse Timetillæg var beregnet paa at give fuld Dækning for Prisstigningerne. Baade for Arbejdere, Handlende og Industri-drivende bestod der saaledes Regler, der havde til Formaal at sikre Opretholdelsen af et uændret Leveniveau. — Ingen nedskreven Regel var imidlertid i Stand til at sikre den Vare-mængde, som var en uomgængelig Forudsætning for, at Leve-niveauet skulde kunne opretholdes.

Paa Grundlag af Oktoberoverenskomsten blev Arbejdsløn-ningerne reguleret tre Gange; første Regulering ifølge Oktober-pristallet 1939 gav 2,45 Kr. pr. Uge, anden Regulering ifølge Januarpristallet 1940 satte Dyrtdistillæget op til 7,75 Kr. pr. Uge, og efter tredje Regulering ifølge Aprilpristallet blev det samlede Dyrtdistillæg 13,87 Kr. pr. Uge.

Imidlertid var Besættelsen indtruffet, og med den oversø-iske Imports Bortfald maatte alle Illusioner om Bevarelse af Befolkningens urokkede Levestandard skrinlægges. Stærk Re-duktion af Varetilførslerne i Forbindelse med en stadig Stig-ning i den samlede Lønsum, hvorved yderligere Efterspørgsel efter Varer vilde skabes, vilde efter Regeringens Mening øve et saadant Pres paa Priserne, at man kunde risikere en betyde-lig inflatorisk Virkning. Som Led i Kriselovkomplekset af Maj 1940 sattes derfor Hovedoverenskomstens Lønreguleringsbe-stemmelser ud af Funktion, og det sidst gennemførte Tillæg bortfaldt. Ved den samtidigt gennemførte Prislovgivning blev *Genindkøbsprincippet* annulleret og erstattet med en Bestem-melse om, at Varepriserne ikke maatte ansættes højere, »end hvad der for vedkommende Vare svarer til virkelig medgaaede nødvendige Udgifter til Varens Indkøb eller Fremstilling samt Forhandling og Transport med Tillæg af en *rimelig* Netto-avance.« Denne Nettoavance maatte hverken procentvis eller absolut overskride det under normale Forhold sædvanlige.

Der var saaledes baade for Arbejdere og Erhvervsdri-vende gennemført Regler, som havde til Hensigt at forebygge inflatoriske Bevægelser gennem at begrænse yderligere Ind-tægtsstigning.

Under Forhandlingerne om Lovgivningen paa dette Om-

raade vilde Venstre for enhver Pris have Hovedoverenskomsten fuldstændig ophævet og hævdede i Regeringen, at ogsaa de Løntillæg, som var givet i November 1939 og Februar 1940, skulde stryges. Socialdemokratiet var indstillet paa at gennemføre en automatisk Lønregulering efter et Pristal, omfattende de livsnødvendige Varer; men denne Ordning strandede paa Venstres absolutte Modvilje. En Ordning af denne Art vilde — foruden at give noget større Dyrtidstillæg end de senere gennem Forligsnævnets Formandsskab tilkendte — have skabt langt rimeligere Vilkaar for alle Parter, vilde have betydet en roligere Afvikling af Lønsituationerne og vilde have fjernet Aarsagerne til den Bitterhed, der senere ofte kom til Udtryk overfor Forligsnævnets generelle Kendelser.

Fra Krigsudbrudet til Besættelsen.

Dagen før Krigsudbrudet holdt Partierne Venstre og de Konservative Møder paa Christiansborg og drøftede et af Statsminister *Stauning* fremsat Forslag om af Hensyn til den truende Situation at optage Repræsentanter for de to Oppositionspartier i Regeringen som Ministre uden Portefølje. Der havde tidligere været Tale om en saadan Ordning, bl. a. havde *Stauning* under Grundlovsforhandlingerne i Folketinget allerede i April Maaned udtrykt sin Villighed til at overveje Tanken om at give Regeringen et bredere Grundlag ved at optage Repræsentanter for Oppositionen i Regeringen. Dengang kom der intet ud af Sagen, og ogsaa nu i August Maaned strandede Forsøget, hovedsagelig paa Venstres Modstand. De Konservative erklærede sig villige til at forhandle om et Samarbejde, medens Venstre blandede Problemet om Valutakursen ind i Forhandlingerne og opstillede Betingelser paa dette Omraade.

Efter Aarsskiftet kom der paany til at staa Blæst om Sagen, da Statsminister *Stauning* i sin Nytaarstale skarpt havde kritiseret Oppositionens Holdning, betegnet den som smaat-skaaren og uanstændig og givet Udtryk for, at det var en Fejl, at Samlingsregeringen ikke blev dannet.

Denne Nytaarstale kom til at danne Optakten til en livlig Diskussion, som sluttelig resulterede i Vedtagelsen af en Rigsdagsbeslutning. Nogle Dage ind i Januar bragte Venstrepres-

sen en Artikel, hvori man kategorisk afviste Tanken om en Samlingsregering under Staunings Ledelse. Han var ikke den Mand, Nationen med Tryghed kunde samles om, hed det. — I Modsætning til denne Bedømmelse af Landets Statsminister gav den gamle Redaktør af »Berlingske Tidende«, *Anders Vigen*, fordomsfrit Udtryk for den Opfattelse, som deltes af den danske Befolknings Flertal. Redaktør Vigen skrev bl. a.:

»Politisk Nr. eet altsaa. Overmanden. Men samtidig Menigmands Ligemand i alle typiske Træk.« — »Det hændte ogsaa, at han talte paa hele Nationens Vegne og ret efter dens Sind.« — »Lad os frem for alt være ved, at det ikke blot er ham, der har været vor Statsminister snart i umindelige Tider, men at det ogsaa er os, det danske Folk som saadant, der har affundet os dermed, og det aldeles ikke blot som et Onde.« — »Den Højnelse, han attraar, er ikke en Klasses Magtfylde paa det øvrige Samfunds Bekostning, men en Stands solidariske Indsats med det hele Samfunds Vel for Øje.« — »Men medens jeg ikke ved, om vi har Brug for et Samlingsministerium, saa ved jeg, at vi har Brug for et Landsstyre med en Statsminister, der kan samle Tillid omkring sig.« — »Der er dem, der har travlt med at kassere vor Statsminister. Jeg vilde i deres Sted betænke mig.«

Samme Dag som Venstrepressens Nej til Spørgsmaalet om Samlingsregering fremkom, skrev Chefen for Gardehusarregimentet, Oberst *Giersing*, i »Nationaltidende« og »Berlingske Tidende« — som endnu paa det Tidspunkt med stor Beredvillighed stillede Spalteplads til Raadighed for reaktionære Officerer — i Samarbejde med Generalauditor *Pürschel* en Artikel, hvori han skarpt kritiserede Staunings Nytaarstale. Han rettede endvidere Bebrejdelse mod det konservative Parti for Medansvarlighed for Staunings og Munchs Politik. Dagen efter udtalte Stauning til »Social-Demokraten«, at han aldrig havde taget Afstand fra den af Forsvarsministeren tidligere fremsatte Udtalelse, at Danmarks Kræfter selvfølgelig skulde sættes ind for at afværge Angreb paa Landets Neutralitet. Han havde ikke fundet det fornødent at gentage denne Selvfølgelighed i sin Nytaarstale. Endnu nogle Dage senere blev der i Folketinget af Repræsentanter for de 4 store Partier samt Retsforbundet og Bondepartiet forelagt følgende Forslag til Udtalelse:

»Folketinget beslutter at udtale, at man fra alle Sider i det danske Folk er enige om, at Landets Neutralitet skal opretholdes, og at de Midler, der raades over, om fornødent skal anvendes for at hævde og værne Rigets Fred og Uafhængighed, og tilsiger Ministeriet sin Støtte i Arbejdet herfor.«

Udtalelsen blev vedtaget med alle de danske Partiers Stemmer. Den eneste, som undlod at stemme, var det tyske Mindretals Repræsentant, *Jens Møller*.

— Resten af Vinteren sneglede sig hen under trykket Stenning. Det satte i med en Frost, som ikke var set Magen til i adskillige Aar, Forbindelsen mellem Landsdelene blev til det yderste besværliggjort — over Storebælt maatte man iværksætte Isbaadstransport for første Gang siden 1889 — og Forsyningssituationen blev gennem Isvanskelighederne yderligere forværret. Den var allerede fortvivlende nok som Følge af Krigsbegivenhederne, der kostede et foruroligende og stadig stigende Antal danske Søfolk Livet. Miner og i særlig Grad tyske Undervandsbaade gjorde uhyggelige Indhug i den danske Handelsflaade; Henvendelse til de krigsførende Parter og handelsministerielt Paabud om, at Skibene skulde følges ad under Sejlads over Nordsøen, frugtede intet. Umiddelbart før Paaske forliste ikke mindre end 6 danske Skibe i Løbet af et Døgn, og paa det Tidspunkt blev det gjort op, at den danske Handelsflaade siden Krigens Begyndelse havde mistet 33 Skibe, og 336 Sømænd var omkommet.

Den danske Regering bestræbte sig for at navigere paa en Maade, saa Danmarks Vilje til Neutralitet ikke kunde bestrides; men Opgavens Løsning var meget vanskelig. Fra alle Sider trommede Propagandaen mod de neutrale Lande; den ensrettede tyske Presse kritiserede — naturligvis paa officiel tysk Foranledning — den danske Hovedstadspresses Form for Meddelelser om Krigsbegivenheder og hævdede, at den havde en mod Tyskland uvenlig Indstilling. Og fra Sovjets Radio blev det under Finlandskrigens slynget ud over Verden, at den danske Regering fuldstændig havde tabt Kontrollen med Folket. Der fandt daglige Revolter Sted mod den Hjælp, der sendtes til Finland, men disse Revolter blev undertrykt med stor Grusomhed, og Folk blev truet med Fratagelse af Arbejdsløs-

hedsunderstøttelsen, hvis de ikke meldte sig til den finske Legion — saaledes blev der sagt. Indenlands bestræbte yderliggaaende politiske Retninger fra begge Sider sig paa at mistænkeliggøre den danske Regerings og i særlig Grad Socialdemokratiets Vilje til neutral Holdning. Af begge de yderliggaaende Fløje — baade Kommuniste og Nazister — blev Socialdemokratiet uafsladelig angrebet for engelskvenlig Stiltingtagen.

9. April.

Efter Besættelsen cirkulerede i visse Kredse en Paastand om, at Regeringen paa Forhaand skulde have været orienteret om det tyske Overfald, og at Aftaler skulde have bestaaet mellem den danske og den tyske Regering. Regeringens »Forhandsorientering« indskrænkede sig til Viden om Rygter, der cirkulerede i Berlin om forestaaende Angreb paa Norden, og hvis Grundlag var Meddelelse om Samling af en Transportflaade i Stettin. Saadanne Troppe- og Skibssamlinger havde været observeret adskillige Gange baade før og under Krigen, og der var — specielt i Tiden kort efter den finsk-russiske Krig — ikke noget særligt opsigtvækkende heri; men man besluttede dog at forespørge Sverige og Norge, hvis Svar var beroligende, idet det gik ud paa, at man ikke var tilbøjelig til at fæste Lid til de cirkulerende Rygter.

Den 7. April indløb nye Rygter om, at en Transportflaade nogle Dage i Forvejen skulde være afgaaet fra tysk Østersø-Havn med ukendt Bestemmelsessted; men det danske Admiralitet havde ikke gjort Observationer, der kunde underbygge dette Rygte, og Generalstaben havde ingen Underretning om Troppekoncentrationer Syd for Grænsen eller nogen særlig Virksomhed i Havnene der.

Om Morgenen den 8. April kom Meddelelsen om den engelske Mineudlægning ved den norske Kyst. I danske Farvande havde man tidligt samme Morgen observeret en Række Enheder af den tyske Krigsflaade for nordgaaende, og om Formiddagen indløb Meddelelse om, at tyske Tropper af ca. 1 Divisions Styrke var paa Vej nordpaa fra Rendsborg. Det besluttedes at iværksætte Alarmberedskab og indkalde det

uddannede Mandskab til Niels Juel. Om Eftermiddagen havde Udenrigsminister *Munch* en Samtale med den tyske Gesandt, *Renthe-Fink*, og bemærkede under denne Samtale, at der jo kunde blive Tale om at foretage Ekstraindkaldelser i Danmark. Gesandten svarede derpaa, at det vilde være Vanvid i denne Situation. Hans Opfattelse var, at et saadant Skridt kunde give Anledning til skæbnesvangre Misforstaaelser. — Senere paa Eftermiddagen kom Meddelelse om, at Troppekolonnen i Slesvig var standset. Der blev derefter opretholdt højeste Alarmberedskab for de sønderjyske Styrker, medens man gik til næsthøjeste Trin: Forhøjet Beredskab, for det øvrige Land.

Paa et Møde om Aftenen drøftedes Situationen med Partiernes Formænd. Der blev ikke fra nogen Side fremsat Krav om yderligere militære Foranstaltninger; tværtimod blev der — af Dr. *Krag* — givet Udtryk for, at noget saadant vilde være betænkeligt efter *Renthe-Fink*s Udtalelser. — Senere paa Aftenen forelaa Meddelelse om, at den tyske Eskadre nu befandt sig for vestgaaende ud for Skagen.

Mellem Kl. 3,30 og 4,00 om Morgen den 9. April indløb Meddelelse om, at en tysk Trawler var forlist i Storebælt. Det viste sig derved, at Trawlerne blev benyttet som Troppe-transportskibe — og en halv Time senere begyndte Meldingerne fra Hærens og Marinens Efterretningskontor at indfinde sig: Landgang i Middelfart, Korsør, Nyborg, paa Langelinie og Masnedø, og Overskridelse af Grænsen ved Krusaa. Disse Aktioner paabegyndtes Kl. 4,10 — og 10 Minuter *efter* at Overfaldet var iværksat, ankom den tyske Gesandt til Udenrigsminister *Munch* og forelagde den tyske Regerings Note, i hvilken Besættelsen motiveres med, at man fra tysk Side var vidende om, at der var planlagt en Besættelse af Støttepunkter i Norden ved engelsk-franske Stridskræfter. Det hedder:

»De konkrete Efterretninger om Vestmagternes forestaaende Landgangsforsøg i Skandinavien hobede sig i den sidste Tid stadig mere og mere op, men hvis der overhovedet endnu kunde bestaa den mindste Tvivl om Vestmagternes endelige Beslutning om Intervention i Norden, er den blevet endeligt fjernet i de sidste Dage:

Rigsregeringen er kommet i Besiddelse af uigendrivelige Beviser

for, at England og Frankrig agtede allerede i de allernærmeste Dage overraskende at besætte bestemte Omraader af de nordiske Stater.«

Det siges, at »de tyske militære Operationer tilsigter udelukkende at sikre Norden mod den planlagte Besættelse«, og Erklæringen slutter:

»I Overensstemmelse med den Aand, der altid har raadet i det gode tysk-danske Forhold, erklærer Rigsregeringen overfor den kongelige danske Regering, at Tyskland ikke har til Hensigt nu eller i Fremtiden at berøre Kongeriget Danmarks territoriale Integritet og politiske Uafhængighed.«

Der blev øjeblikkelig indkaldt til Konference hos Kongen paa Amalienborg. Medens Forhandlingerne stod paa, foregik en kraftig Skydning paa Slotspladsen, og de tyske Bombemaskiner drønedes hen over Hustagene. Omkring Kl. 6 afsluttedes Forhandlingerne med, at Kongen gav Tilslutning til den Opfattelse, at Kampen burde indstilles. Fortsat Modstand vilde ikke ændre Hændelsernes endelige Resultat, blot bringe langt haardere Vilkaar for Land og Folk, naar den danske Modstand var nedkæmpet. Paa Grund af de vanskeliggjorte Telegraf- og Telefonforbindelser tog det nogen Tid at faa Ordrene igennem, saaledes at man f. Eks. i Haderslev og Omegn kæmpede til Klokken var over 8.

Endnu om Morgen holdtes Ministermøde, hvor det vedtoges at indkalde Rigsdagen og at opfordre Venstre og de Konservative til at lade sig repræsentere i Regeringen med hver 3 Medlemmer.

— Et nyt Afsnit af Danmarks Historie var begyndt. Det blev indledet med et tysk Løftebrud og fortsatte i mere end 5 Aar under en uafbrudt Kæde af tysk forløjet, uvederhæftig og foragtelig Optræden, der i Begyndelsen blev mødt med iskold Ro, men efterhaanden opflammede praktisk taget hele den danske Befolkning til enig og beslutsom Modstand.

Det socialdemokratiske Parti under Besættelsen.

Da Nazi-Tyskland om Morgenen den 9. April 1940 lod sit militære Ødelæggelsesmaskineri rulle ind over de danske Grænser, og tyske Soldater med Pistolen i Haand trængte ind paa Socialdemokratiets Hovedkontor, ventede ingen af Arbejderbevægelsens Tillidsmænd, at vore faglige eller politiske Organisationer vilde kunne overleve en langvarig Besættelse. Erfaringerne fra Tyskland om den Skæbne, der var blevet Arbejdernes frie Organisationer til Del, talte deres tydelige Sprog, og man gjorde sig ingen Illusioner om, at nogen anden Lod ventede de danske Arbejderes Organisationer — selv om den tyske Proklamation, der udbredtes Landet over, efterhaanden som Besættelsen skred frem, indeholdt et Tilsagn om, at »det danske Folks Frihed agtes, og at dette Lands fremtidige Uafhængighed fuldt ud sikres.« Allerede dengang havde Flertallet af den danske Befolkning en levende Følelse af, at »tysk Ordholdenhed« nærmest var at opfatte som et Skældsord.

Arbejdet i de faglige Organisationer og i det politiske Liv maatte jo imidlertid føres videre under de Vilkaar, som den ændrede Situation bød. Det danske Folk i Almindelighed er ikke overvældende modtageligt for Panikstemninger, og inden for Arbejderbevægelsen tabte heller ingen Hovedet; enhver blev paa sin Post — lige fra Indehaverne af Samfundets mest fremskudte Tillidshverv til Bevægelsens Titusinder af menige. Og i Begyndelsen syntes jo alt at skulle gaa saa nogenlunde.

Samlingsregeringen.

En af Forudsætningerne for, at det i den første Periode kunde »gaa saa nogenlunde«, var Etableringen af Samlingsregeringen, der blev det første Udtryk for det danske Folks

Vilje til at stille Løsningen af een Opgave frem for alt andet: Bestræbelserne for at hævde vor Frihed og vor nationale Egenart overfor Tyskerne og Kampen for længst muligt at bevare dansk Administration paa danske Hænder. Det var klart, at kraftige indrepolitiske Opgør ikke kunde finde Sted uden Risiko for tysk Ødelæggelse af den Linie, der nu engang var blevet afstukket: At virke for den behændigst mulige Manøvrering mellem Besættelsens Skær og kun tage den endelige Kollision paa et Punkt, hvor *hele* den danske Befolkning kunde og vilde staa bag Regering og Rigsdag, saa ingen Vaklen i Rækkerne kunde konstateres.

Alligevel kom Samlingsregeringen ikke i Stand helt uden Gnidninger. Fra Venstres og de Konservatives Side lød Røster om, at de to Regeringspartier, Socialdemokrater og de Radikale, havde Ansvaret for den førte Politik og maatte tage alle Konsekvenserne, og i Venstrepressen lød der faa Dage efter en Beklagelse af, at *Brorson, Hauch og Krag*, »endda uden at sikre sig Bemyndigelse dertil«, havde ladet sig »forlede« til at træde ind i Regeringen. Allerede paa dette Tidspunkt var Venstrepressen saaledes ude for at sikre sig en Fribytterstilling, hvorfra den uden generende Følelse af parlamentarisk Medansvar kunde føre sine Angreb paa Regeringens Politik i Almindelighed og paa Socialdemokratiet i Særdeleshed. Stærk Kritik overfor Oprettelsen af Samlingsregeringen kom ligeledes til Udtryk fra Rigsdagens to Yderfløje, Nazister og Kommuniste.

Ogsaa fra socialdemokratiske Arbejdere blev der efterhaanden givet Udtryk for en vis Skepsis overfor Samlingsregeringen. Ikke med Hensyn til dens politiske Nødvendighed eller dens Rolle som Befolkningens eneste Værn mod Optræk til tyske Overgreb, men overfor den økonomiske Politik, som Regeringen saa sig nødsaget til at følge. — Det første Pristal, der blev offentliggjort efter Besættelsens Gennemførelse og Samlingsregeringens Tiltræden, viste den kraftigste Prisstigning, der overhovedet har fundet Sted i et enkelt Kvartal herhjemme under Krigen. Af Frygt for en Udvikling hen imod Inflation skred Regeringen derfor som tidligere nævnt i Maj 1940 til Gennemførelse af en Række Lovforanstaltninger, hvor-

iblandt Forsøg paa at gennemføre et Pris- og Lønstop. Forsøget lykkedes saa temmeligt for Lønningernes Vedkommende, men formaaede ikke at standse Prisstigningerne, selv om Tempoet efterhaanden stilnede kendeligt af.

Vigtigere Love under Krigen.

Dette Kriselovkompleks omfattede foruden Loven om Suspension af Hovedoverenskomsten af Oktober 1939 og Loven om Priser (den første egentlige Prislov, det var lykkedes at gennemføre i Danmark) Vedtagelsen af Loven om *Arbejdsfordeling*, et ekstraordinært Tilskud paa 20 Mill. Kr. til Arbejdsløshedskasserne, en Lov om Beskæftigelse og Arbejdsanvisning, Oprettelse af en Kreditfond paa 100 Mill. Kr. til Igangsættelse af Arbejde, Udvidelse af den kommunale Laanefond fra 75 til 100 Mill. Kr. — ligeledes med det Formaal at fremme Beskæftigelsen — samt en Lov om Udbyttebegrænsning i Aktieselskaber. Hele Lovkomplekset var et storstilet Forsøg paa fordomsfrit at optræde mod de Vanskeligheder, som man usvigelig sikkert vidste vilde komme.

Vanskelighederne blev yderligere alvorliggjort gennem den tyske Prispolitik overfor de danske Landbrugsprodukter, som snart satte ind med velvillig Støtte fra L. S., Bondepartiet og visse andre Kredse inden for det store Landbrug. Da Priserne inden for Tysklands Grænser ikke rettede sig efter de Priser, som blev betalt for importerede Varer, lige saa lidt som de Priser, Tyskland fik for sine Eksportvarer, var de i Tyskland gældende Priser, kunde Tyskland, for at hale de flest mulige Produkter ud af det danske Landbrug, uden Skade for sig selv bevilge højere Priser — mod at vi betalte tilsvarende højere Priser for vore Indkøb i Tyskland. Yderligere foregik jo en meget væsentlig Del af Tysklands Betalinger paa den nemme Maade, at Tallene blev bogført — og saa skete der ikke mere.

Først hen i 1941 var Prisforholdene saa stabiliserede, at det derefter lykkedes at holde Hjemmemarkedspriserne paa Landbrugsprodukter i nogenlunde Ro Resten af Krigen.

Paa et Tidspunkt var der gennemført en Kornordning (der i øvrigt trak et midlertidigt ekstra Dyrtdstillæg og et Stats-tilskud til Fastholdelse af Brødpriiserne med sig), som fast-

lagde Kornprisen paa et saadant Niveau, at man havde Garanti for, at Brødkornet ikke gik Smugveje, men virkelig kom frem paa Markedet til Sikring af Befolkningens Forsyning med Brød.

Et andet Spørgsmaal, som i samme Forbindelse krævede Opmærksomhed, var Problemet om Arbejdskraft til Landbruget. I Sommeren 1940 foretog man en Undersøgelse, som viste, at der ikke var noget Grundlag for at skride ind i Forholdene ad Lovgivningens Vej; den fornødne Reserve af Arbejdskraft var til Stede. Men i det følgende Aar maatte man hævde, at Forholdene paa to Punkter havde ændret sig væsentligt. Dels var Tørveproduktionen betydelig udvidet, og dels vilde Gennemførelsen af Regeringens samlede Beskæftigelsesplan betyde øget Efterspørgsel efter Arbejdskraft. For at sikre den livsvigtige Produktion af Landbrugsvarer bestemtes det derfor, at der ved Brændselsproduktion og andre større Arbejder med offentlige Tilskud kun maatte beskæftiges Arbejdere, som var anvist eller godkendt af den offentlige Arbejdsanvisning, hvis Formaal maatte være at tilvejebringe størst mulig Sikkerhed for, at der blev den tilstrækkelige Arbejdskraft til Raadighed for Landbruget.

Loven var naturligvis ikke populær, og da dens Betydning oven i Købet var mindre end antaget, blev den, efter at have været i Kraft i Somrene 1941 og 1942, ikke fornyet — til stor Forargelse for Venstrepressen.

Et andet brændende Spørgsmaal om Forholdene paa Arbejdsmarkedet maatte i Sommeren 1940 ofres Opmærksomhed, efter at der fra tysk Side havde foreligget en tydelig Tilkendegivelse af, at man ikke var til Sinds at ville finde sig i omfattende Produktionsstandsninger som Følge af Arbejdskampe. Da man nødvendigvis maatte have en eller anden Form for Afgørelse af Overenskomstspørgsmaalene, indvilgede D. s. F. og Arbejdsgiverforeningen i at udforme Forslag, og den 24. August blev det af Hovedorganisationerne i Fællesskab udarbejdede Forslag til Lov om Arbejdsforhold tilstillet Socialministeriet. Som Følge af langvarige Forhandlinger, forårsaget af Venstres fanatiske Modstand mod industrielle Organisationers Indflydelse paa nogen Gren af Samfundslivet, blev

Forslaget dog først den 11. September fremsat i Rigsdagen — i betydelig forringet Skikkelse.

Venstres Respekt over for sine egne Forhandlere og over for Værdien af den politiske Enighed i Danmark kom til Udtryk ved den endelige Afstemning om Forslaget, hvor kun 8 af Partiets Folketingsmedlemmer stemte for Loven, medens 17 undlod at stemme, og 5 udeblev fra Afstemningen.

Venstres Indsats i det politiske Liv under Krigen kendetegnes endvidere af Partiets fremtrædende Rolle under den senere Revision af Sociallovgivningen.

Revisionskravene blev af Venstre fremsat med den Motivering, at der skulde skabes Sikkerhed mod Misbrug af Understøttelsesbestemmelserne. Det kunde fornuftigvis ingen have noget imod; men da Kravene blev formuleret, viste de sig at være af langt mere vidtgaaende Karakter, og de blev stærkt støttet af baade de Konservative, de Radikale og Retsforbundet. Socialdemokratiet var af den Opfattelse, at det var rimeligere at lade en Gennemgang af Sociallovgivningen vente til normale Tider; men da man stod alene over for fire Partiers Krav og tillige havde Arbejdsløshedskassernes Interesser at varetage — der var fra den anden Side aabenlyst truet med, at man, hvis Revisionen ikke blev gennemført, vilde benytte sit Flertal til at gennemføre en Nægtelse af yderligere ekstraordinære Bevillinger af Tilskud til Arbejdsløshedskasserne — ansaa vort Parti sig forpligtet til at gaa ind i Forhandlingerne og søge at opnaa de bedst mulige Resultater overfor det Angreb, som der var lagt op til.

Ændringerne vedrørte Arbejdsløshedsloven og Forsorgsloven, og heldigvis blev det endelige Resultat ikke paa noget af Omraaderne den Ødelæggelse, som man fra den anden Side oprindelig havde tilsigtet. Paa Arbejdsløshedslovens Omraade gik Kravene ud paa Adskillelse af Arbejdsløshedskasserne og Fagforeningerne, en betydelig skærpet »uafhængig Kontrol«, d. v. s. flyttet uden for Fagforeningernes Synsvidde, Afskaffelse af Understøttelse for unge Mennesker under 25 Aar, Udelukkelse af Sæsonarbejdere fra Arbejdsløshedsunderstøttelse og Afskaffelse af al Restancefrist. *Alt dette blev aiværget!* Og det samlede Resultat indskrænkede sig til en noget

skærpet Formulering af visse Bestemmelser samt Indførelsen af de upopulære Arbejdskort. Ændringer baade af denne Ordning og af den forlængede Karenstid indgaar i Socialdemokratiets Planer for den nærmeste Fremtids politiske Arbejde.

Kravene m. H. t. Forsorgsloven gik ud paa, at der skulde ydes Arbejde for de betalte Understøttelser, men i øvrigt samlede de sig særligt om Spørgsmaalet vedrørende Tilbagebetaling af og Retsvirkningerne af Kommunehjælp. Heller ikke paa disse Omraader kom Resultaterne tilnærmelsesvis til at staa i Forhold til de Krav, som oprindelig var fremsat; men der blev dog i Lovgivningen indføjet nogle Urimeligheder, som det vil være Socialdemokratiets Opgave at søge afskaffet.

Regeringens Omdannelse.

Den synkende Levestandard i Forbindelse med det umaadelige sjælelige Tryk, der hvilede paa den brede Befolkning, gjorde i Sommeren 1940 Stemningen temmelig trykket. Radio og Presse var underkastet Censur og Ensretning; man var klar over, at Indskrænkninger forestod paa utallige Omraader, og de første Varsler i saa Henseende var afgivet; en Følelse af, at der fra Udlandets Side blæste en noget kølig Vind mod Danmark, gjorde sig gældende — den 1. Maj kom Meddelelsen om, at den britiske Regering ikke saa sig i Stand til at opretholde Forbindelse med den danske Regering — og denne Arbejderbevægelsens internationale Festdag, den halvtredsindstyvende i Rækken siden Majdagen første Gang var fejret i 1890, oprandt uden Mulighed for Afholdelse af Møder eller Demonstrationer; siden brød den tyske Offensiv i Vest løs og tordnede med ufattelig Hast gennem Frankrig; Alarmsirenerne begyndte at tude ildevarsle over det danske Land — og de danske Nazister begyndte at lade forstaa, at de med Tyskernes Hjælp regnede sig som sikre Arvtagere til Styret herhjemme. De opmuntrende Momenter var uendeligt faa — men i den Situation opstod i hele det store Flertal af demokratisk tænkende danske fornyet Vilje til at holde sammen om dansk Folkestyre og til det sidste yde Modstand mod Indsættelse af en dansk Quisling-Regering. Beslutningen kom til Udtryk i føl-

gende Erklæring, som i Begyndelsen af Juli blev udsendt af de 4 Regeringspartier samt Retsforbundet:

»De paa Rigsdagen repræsenterede Partier, der ønsker den bestaaende Forfatning bevaret som Grundlag for det politiske Liv, har besluttet at gennemføre et nationalt dansk Samarbejde. Partierne lægger alle Parti-Uoverensstemmelser til Side og samles til Sikring af den Uafhængighed og Integritet, som er tilsagt vort Land, og som er Folkets fornemste Ønske. For at sikre Samarbejdets videre Udvikling og tilrettelægge Arbejdet, naar Rigsdagen ikke er samlet, vælger Partierne et Fællesudvalg paa to Medlemmer fra hvert af de fire Partier og et Medlem fra Danmarks Retsforbund.«

Her var altsaa Samarbejdets Konsekvens draget fuldt ud. Det skillende var lagt til Side, man gik ind i et Fællesskab i Arbejde og Opgaver. Dette Samarbejdsudvalg kom til at betyde overordentlig meget, mange for Landets Stilling afgørende Drøftelser har fundet Sted her. Samarbejdet udbyggedes iøvrigt yderligere. Den 10. Juli traf de fire store Partier Aftale om, at Udvalgenes Ledelse for Fremtiden skulde udpeges skiftevis af Partierne.

Sidst i Juni og først i Juli Maaned arbejdede man paa en Regeringsrekonstruktion. Der var flere Grunde dertil. Ministeriet var for stort, og samtidig var det ønskeligt, at alle de fire deltagende Partier blev placeret paa lige Fod, saa ogsaa de Konservative og Venstre fik tildelt Fagministerier. Vægtigst af alle Grunde var dog, fandt man fra visse Sider, at faa en Regering, i hvilken Udenrigsminister *P. Munch* ikke fandtes. Navnlig fra konservativ Side rettedes der meget stærke Angreb paa ham. Opfattelsen var, at Munch havde det største Ansvar for den Forsvarspolitik, der var ført. *Christmas Møller* havde paa den Tid sendt et Brev til de øvrige Ministre og heri krævet Munch fjernet, og hans Parti stod bag ham i dette Krav. Munch nægtede imidlertid at gaa.

I det Forslag til ny Regering, som *Stauning* mødte med hos Kongen, figurerede *P. Munch* fremdeles som Udenrigsminister, og Listen bestod i øvrigt udelukkende af Politikere. Kongen vægrede sig imidlertid ved at acceptere Forslaget, og han gav Udtryk for forskellige Ønsker, bl. a. ogsaa det, der levede i visse Kredse, om at tage Folk fra Erhvervslivet med i Regeringen.

Det blev nødvendigt at forsøge endnu en Gang, men Vanskelighederne viste sig meget svære at naa igennem. Som Følge af den kritiske Situation frafaldt de Konservative Kravet om Munchs Afgang, men nu vilde Munch ikke længere. Resultatet af Anstrengelserne blev en Regeringsomdannelse, hvis mest iøjnefaldende Træk var, at *Erik Scavenius* kom til at beklæde Udenrigsministerposten i Stedet for Munch.

Som nye Mænd i Regeringen indtraadte i øvrigt Trafikminister *Gunnar Larsen* samt Justitsminister *Harald Petersen*, der ikke har andre Lighedspunkter med Scavenius og Gunnar Larsen end, at han blev Medlem af Regeringen paa samme Tid.

Om Scavenius vidste man, at han var en uomtvistelig udenrigspolitisk Begavelse. Antallet af mulige Personer som Kandidat til Udenrigsministerposten var ikke mange, og da Sagen skulde afgøres hurtigt, og Scavenius blev støttet baade af Kongen og fra forskellige politiske Sider, blev det altsaa ham.

Om Gunnar Larsen som Politiker vidste man paa Forhaand intet. Men han viste sig at være en Bekræftelse paa den tidligere gjorde Erfaring, at en Mand udmærket kan være i Besiddelse af Forretningsdygtighed og administrative Evner uden at eje Anlæg for politisk Virksomhed.

Scavenius' Bedrifter.

Det Princip, Scavenius fulgte i sin politiske Virksomhed, har han selv ved en bestemt Lejlighed formuleret saaledes: Man skal helst gøre Indrømmelserne, inden de er forlangt, og i hvert Fald gøre dem yilligt, da de ellers ikke kan sikre os den tilstræbte good-will. Allerede den 8. Juli 1940, den Dag, da den nye Regering var udnævnt, kom dette Princip til Udfoldelse gennem den Erklæring, som Scavenius forelagde Ministermødet. I Erklæringen forekom den famøse Vending om, at de store tyske Sejre, der havde »slaaet Verden med Forbavselse og Beundring«, vilde medføre en Nyordning i Europa under Tysklands Førerskab. De øvrige Medlemmer af Regeringen var naturligvis kun i meget ringe Grad opsat paa at offentliggøre en saadan Erklæring, men da man nu havde haft store og langvarige Vanskeligheder med Regeringsrekonstruktionen, og da Scavenius stod urokkelig fast paa, at der maatte

fremkomme en saadan Tilkendegivelse overfor Tyskerne, vilde ingen tage Ansvaret for at sprænge den nydannede Regering paa den Sag. Erklæringen blev offentliggjort, og et Par Repræsentanter for det danske Diplomati fik til Opgave personligt at overbringe den til den tyske Regering og samtidig efterspore den tyske Opfattelse af Øjeblikkets Problemer. Det tyske Udenrigsministeriums Repræsentant, som modtog Erklæringen, udlagde den saaledes, at Danmark var parat til at drøfte det fremtidige økonomiske Samarbejde med Tyskland allerede inden Fredsslutningen, og den 30. Juli fik Scavenius i København forelagt et Forslag om Danmarks Indtræden i »Wirtschaftsunion«, d. v. s. Mønt- og Toldunion, med Tyskland. Forslaget forelaa endnu ikke udarbejdet i Enkeltheder, men man ønskede et Tilsagn om, at Regeringen i Principet var villig til at slutte en saadan Overenskomst; om den nærmere Udformning skulde der da forhandles videre i Berlin. Ingen af Regeringens øvrige Medlemmer havde anet noget. Nu kom Drøftelser i Gang; de resulterede i, at Regeringen erklærede, at den under Bibeholdelse af fuld politisk Selvstændighed for Danmark var villig til at optage Forhandlinger angaaende Overenskomst med Hensyn til et vist Erhvervsfællesskab, der dog havde som uomgængelig Forudsætning, at den danske Krone skulde være eneste gældende Betalingsmiddel i Danmark, og at der skulde aftales et fast Forhold mellem Mark og Krone i Overensstemmelse med Prisniveauet i de to Lande. Dette vilde betyde en Nedskrivning af den tyske Marks Værdi i Forhold til den danske Krone. En dansk Delegation med Trafikminister Gunnar Larsen som Formand rejste derefter til Berlin for at optage videre Forhandling om Sagen. Delegationen blev i Berlin stillet overfor et tysk Overenskomstforslag af en saadan Karakter, at der overhovedet ikke kunde forhandles paa dette Grundlag, og Delegationen rejste hjem, uden at nogen egentlig Forhandling havde fundet Sted. I den følgende Tid blev Forslag og Modforslag fremsat fra begge Sider, og Delegationen maatte gentagne Gange rejse til Berlin. Sagen løb til sidst ud i Sandet paa Grund af tyske Finanskredsens Betæneligheder ved det kraftigt fastholdte danske Krav om Nedskrivning af Markens Værdi i Forhold til den

danske Krone. At dette Krav blev fastholdt, og at der i den danske Regering i det hele taget rejste sig en saa kraftig Modstand mod den ødelæggende Virkeliggørelse af Scavenius' Aftaler med Tyskerne, skyldtes i allerhøjeste Grad den Virksomhed, *Buhl* som Finansminister udfoldede.

Ogsaa da *Hedtoft-Hansen* og *H. C. Hansen* maatte træde tilbage som henholdsvis Formand og Partisekretær for Socialdemokratiet, viste Scavenius sin Tjenstvillighed overfor de tyske Magthavere. Forud for Aktionen havde »Fædrelandet«, »National-Socialisten«, »Stormen« og hvad de forskellige inferiorer Nazistorganer nu hed, iværksat en maanedlang Opheidsels- og Mistænkeliggørelseskampagne mod de to Partifæller. Det lykkedes da ogsaa at interessere Tyskerne for at skride til Handling. Paaskudet var det ringest mulige. Den 19. Januar 1941 havde H. I. P. A. som Led i den almindelige Informationsvirksomhed udsendt en Samling Citater af danske og svenske Blade — og navnlig de svenske Udtalelser var egnet til at irritere Herrefolkets ømfindtlige Nerver. Et Eksempel af denne dupliserede Udsendelse var kommet i Hænderne paa den tyske Gesandt, *Renthe-Fink*, som nogle Dage senere indfandt sig hos Scavenius med en Fotokopi af Dokumentet og udtalte, at da man nu havde Beviser for, at Hedtoft-Hansen trods givne Advarsler fortsatte sin tyskfiendtlige Virksomhed, maatte man kræve, at han og H. C. Hansen blev fjernet fra deres politiske Poster. Hverken Hedtoft-Hansen eller H. C. Hansen havde haft Del i Udsendelsens Tilrettelæggelse eller var formelt ansvarlig for den, og de paagældende Citater hidrørte fra Blade, som paa fuld legal Maade var kommet ind i Landet. Da disse Synspunkter blev forebragt Scavenius tilige med en Indsigelse imod, at Tyskerne overhovedet blandede sig i Socialdemokratiets lovlige Informationsvirksomhed, svarede han paa sin arrogante Maade, at der ikke var Tale om Argumentation paa Grundlag af Ret og Rimelighed, men udelukkende om *Magt*. Udenrigsministeren henstillede til Hedtoft-Hansen at trække sig tilbage. Da Partiets Ledelse den følgende Dag drøftede Situationen, indløb Meddelelse om, at *Renthe-Fink* paany havde krævet Hedtoft-Hansen og H. C. Hansens Tilbagetræden. Hvis den ikke fandt Sted straks, vilde

Sagen medføre Konsekvenser for den i sidste Instans ansvarlige, Statsminister *Stauning*, og give Anledning til »eine grössere Auseinandersetzung« (et større Opgør) med Regeringen i Berlin. Overfor disse Trusler fandtes det tilraadeligt at lade de to Partifæller fratræde. De gled begge tilbage i Stillinger, i hvilke de ikke i større Udstrækning paakaldte sig Offentlighedens Interesse, men saa meget kraftigere tillod dem at udfolde en Aktivitet, som paa et senere Tidspunkt skulde faa overordentlig stor Betydning for Organisationen af Modstandsbevægelsen.

I øvrigt skred Tyskerne endnu en Gang til Aktion mod Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen. Renthe-Fink stillede overfor Udenrigsministeren Krav om, at al politisk Virksomhed fra de Mænds Side skulde standses. Kravet var bilagt med en Række delvis fordrejede Gengivelser af Udtalelser, som var fremsat paa lukkede Møder — hvortil Stikkere altsaa havde skaffet sig Adgang. Der blev fra Arbejderbevægelsens Side protesteret mod Kravet, og Resultatet blev, at de begge bevarede deres Rigsdagsmandater, men at Hedtoft-Hansen maatte træde tilbage som Socialdemokratiets Repræsentant i De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg og i Det udenrigspolitiske Nævn, og at H. C. Hansen maatte nedlægge sit Mandat som Medlem af Bestyrelsen for Arbejdernes Oplysningsforbund(!). Tyskerne gjorde sandelig meget for at vinde Krigen.

Situationen tilspidser sig.

Aktionen mod de to af Socialdemokratiets ledende Mænd indtraf omtrent samtidig med et andet tysk Overgreb af alvorlig Karakter: Kravet om Udlevering af et Antal danske Torpedobaade — gennemtvunget ved Hjælp af Trusel om at standse Leverancerne af Kul og Staal. Det var i den mest aabenbare Strid med Løfterne af 9. April 1940 og udløste stor Harme blandt Befolkningen. Visse Tilløb til demonstrativ Optræden havde vel tidligere fundet Sted, men var blevet forsøgt dæmpet af de ansvarlige Myndigheder — stærkest vel nok af Handelsminister *Christmas Møller* i dennes Grundlovstale i Radioen den 5. Juni 1940:

»Tiden har beskaaret Friheden og gjort Ansvaret større. Der synes at være visse Kredse i vort Folk, som ikke fuldt ud forstaar dette og

som søger at fremkalde Forhold, som kun kan have ulykkelige Virkninger. — Saa indtrængende som jeg kan det, siger jeg, at alle maa forstaa, at hvis Landets Borgere ikke frivilligt vil underkaste sig de Retningslinier, som er nødvendige i denne Tid, saa maa Regering og Rigsdag tvinge dem dertil. Uden om Rigsdag og uden om Landets lovlige Regering skal og maa der ikke handles i Danmark. Orden, Plan og System skal der være, og den, som ikke frivilligt vil bøje sig herfor, maa tvinges dertil.«

I øvrigt var den gærende Uro ikke i væsentlig Grad trængt frem til Overfladen. Den Opfattelse var udbredt, at det endnu »gik saa nogenlunde«. I »Arbejderbladet«s Kronik for 13. April 1941 skrev *Aksel Larsen* saaledes i Anledning af 1-Aarsdagen for Besættelsen:

»For et Aar siden rullede Krigen ind over Danmarks Grænser. Som den tyske Besættelseshærs Ankomst knuste Illusionerne om, at hvad der end skete ude i Verden, saa var Danmarks Fred og Ueberørthed sikret, saaledes gik det derefter med de mange Illusioner og Spaadomme om den etablerede Tilstands Kortvarighed. Nu har den varet et helt Aar, og nogen nærliggende Udsigt til den Afslutning paa Krigen, som kan give Danmark Mulighed for at genvinde sin nationale Uafhængighed, er der ikke.

Det kan siges, at til Gengæld er vi blevet forskaanet for det værste: Alvorlige Krigsbegivenheder paa vort Omraade, og at Danmark i det forløbne Aar — saa smertelig Besættelsen end føles — har faaet en blidere Skæbne end mange andre Lande. Landet har sin egen Regering. Forfatningen er i Kraft (i lige saa høj Grad som før 9. April 1940). Aviser udkommer. Politiske Møder kan holdes.«

Men det var ogsaa kun paa Overfladen Tingene tog sig saa idyllisk ud. I den politiske Undergrund murrede det; fra forskellige Sider og ud fra forskellige Motiver blev der arbejdet for at trænge Samlingsregeringen væk fra Styret. Hvis dette var lykkedes paa et Tidspunkt, da den danske Nazisme endnu ikke havde umuliggjort sig endog i Tyskernes Øjne, kunde en dansk Quisling-Regering meget nemt være blevet Følgen, og Ødelæggelserne af dansk Samfundsliv vilde da have antaget ganske andre Dimensioner, bl. a. er det givet, at de loyale og gode danske Embedsmænd i Administrationens forskellige Grene i stor Udstrækning vilde være blevet skiftet ud med landsforræderiske Elementer, og hele det Sammenspil mellem det legale og det illegale Danmark, der i Modstandsbevægelsen var af saa afgørende Betydning, vilde have været umuliggjort.

Endvidere er det givet, at Arbejdernes politiske og faglige Organisationer vilde være blevet tilredt paa en Maade, som vilde have kostet adskillige Aars Genopbygningsarbejde.

Det første af disse Anslag mod Samlingsregeringen fandt Sted allerede i Sommeren 1940 og blev planlagt af en Række fremtrædende Mænd fra Erhvervslivet: Skibsreder *A. P. Møller* og Ingeniørerne *Højgaard, Kampmann, Saxild* og *Johs. Hansen*, endvidere den konservative Landstingsmand *Holger Andersen* samt fhv. Gesandt *Høst* m. fl. De sammensvorne havde visse Hensigter om en »Forbedring« af dansk Folkestyre i Forbindelse med socialpolitiske Planer i reaktionær Retning, men Hovedmotivet til deres Aktion var dog en naiv Forestilling om, at en Regering af Erhvervsfolk vilde have bedre Muligheder for med Landets Selvstændighed i Behold at komme til Rette med Tyskerne end en politisk Regering, paa hvilken Socialdemokratiet i saa betydelig Grad satte sit Præg. Aktionen løb ud i Sandet, da Kongen simpelthen nægtede at indlade sig paa Regeringsændringer uden i Forstaaelse med Rigsdagen.

Ogsaa af Bondepartiet, der i Juni 1940 havde etableret et nært Samarbejde med de danske Nazister, blev der gjort Forsøg paa en Regeringsstorm. Gennem et Brev til Venstres og de konservative Rigsdagsmænd søgte Bondepartiet i August 1940 at interessere disse to Partier for Dannelse af »en stærk Mindretalsregering« uden om Marxismen. *Hartel* og Brødrene *Thomsen* oplyste ikke noget om, *hvad* der skulde have gjort en saadan Mindretalsregering »stærk« — det laa dog i den Grad i Luften, at hverken de Konservative eller Venstremændene følte Trang til at indlade sig paa noget Forsøg.

Endelig rykkede selve den danske Nazismes voluminøse Fører, *Fritz Clausen*, i Efteraaret 1940 ud med en sand Trommeildspropaganda for den snarlige Magtovertagelse. Denne af Tyskerne og de nazistiske Storgodsejere finansierede Kampagne bidrog væsentligt til at øge Befolkningens Modvilje overfor den taabelige Partifører og hans forbryderiske Stab. Propagandafelttoget kulminerede den 17. November med en »Mindeappell for de faldne danske Soldater den 9. April« — et Optrin, der i Usmagelighed overgik det meste af, hvad Nazisterne ellers har præsteret. At der fra dansk Side længst

og kraftigst muligt vilde blive ydet Modstand mod Indsættelse af et Quisling-Regime, havde *Stauning* et Par Dage før givet Udtryk for i Folketinget, hvor han fremsatte følgende Udtalelse:

»Der har i nogen Tid været udspremt Rygter om Dannelse af en ny Regering, og dertil var intet at sige, hvis man tænkte paa en Om-dannelse efter lovlige Linier. Man synes imidlertid ganske at se bort fra den Tilstand, der baade ved Lov og ved Praxis er fastlagt.

Jeg benytter derfor Anledningen til at udtale, at hele Regeringen staar paa parlamentarisk Grund. Rigsdagen kan ikke lukkes ude fra Deltagelse i Dannelsen af Ministerium, og der er ingen i den samlede Regering — heller ikke Landets Konge — som nærer noget Ønske om at handle uden om Rigsdagen.

Der findes i Øjeblikket en lovlig Regering, og skal den ændres, maa det ske paa lovmæssig Maade, følgende dansk parlamentarisk Statsskik.«

— Og endnu tidligere, den 27. Oktober, havde det socialdemokratiske Parti gennem Afholdelse af de største politiske Møder, der nogensinde har fundet Sted i København (i Forum og i Tivoli's Koncertsal) ladet de danske Nazister forstaa, at man ikke godvilligt gik med til at lægge Magten i deres Hænder.

Men Regeringen var ikke alene udsat for Stormløb fra danske Nazister og reaktionære Kræfter; snart begyndte den direkte Indblanding i Regeringens Forhold fra tysk Side. Alle-rede den 2. Oktober 1940 havde *Christmas Møller* efter tysk Tryk maattet træde tilbage fra Handelsministerposten, og omkring Aarsskiftet 1940-41 iværksattes — med Gesandt *Renthe-Fink* og Presseattaché *Meissner* som de drivende Kræfter — en Aktion for at fjerne Statsminister *Stauning* og erstatte Regeringen med et mere upolitisk Styre. Rigsdagens Samarbejdsudvalg drøftede Spørgsmaalet med Statsministeren og Udenrigsminister Scavenius — som var stemt for, at man burde følge de tyske Ønsker og lade *Stauning* træde tilbage med Sygdom og Træthed som Motivering. *Stauning* erklærede i Mødet, at han følte sig ikke træt, og Arbejderbevægelsens faglige og politiske Ledelse, som den følgende Dag samledes

til Fællesmøde, følte ingen Trang til at bøje sig for Tyskerne og Scavenius i et saa principielt Anliggende som Sammensætningen af Landets Regering og vedtog enstemmigt at *fraraade* Stauning at følge Kravene om Demission. Hvis Stauning desuagtet skulde vælge at træde tilbage, maatte man betragte det som en Selvfølge, at Demissionen gjaldt hele Ministeriet, og endelig var Mødet af den Opfattelse, at det maatte anses for udelukket, at Repræsentanter for Arbejderbevægelsen under de givne Forhold vilde indtræde i en eventuel ny Regering.

Over for denne faste Holdning, som fandt Støtte fra de øvrige samarbejdende Partier, kølnedes Tyskernes og Scavenius' Iver efter at faa ny Statsminister.

Den første Halvdel af Aaret 1941 forløb i øvrigt forholdsvis roligt i politisk Henseende. De ordinære Kommunevalg, som skulde have fundet Sted i Marts Maaned, maatte dog som Følge af tysk Indblanding aflyses »paa Grund af den skærpede Krigssituation, der kan ventes til Foraaret«. En anden bemærkelsesværdig Ting var Spliden inden for de forskellige nazistiske Fraktioner og Partier, som spaltedes, samledes, omgrupperedes og splittedes paany med en Hast, som gjorde det ganske umuligt at følge med. Paa et vist Tidspunkt var der over en halv Snes forskellige Nazipartier med hver sin ærgerrige Fører. Den danske Nazismes Henvinden var i Virkeligheden begyndt i samme Øjeblik, som den danske demokratiske Enhedsfront med Regeringens ledende Personligheder i Spidsen nægtede at dale sig puste omkuld af det Propagandabrøl, som i Slutningen af 1940 stod Nazistpartiets Ledere ud af Halsen. Partiets Agitation og Eksistens i det hele taget blev af Befolkningen betragtet som en udsøgt Haan mod alt dansk; selv formaaede Fritz Clausen og Konsorter intet at udrette mod den Mur af Foragt, der rejstes imod den, og en vis Fløj af Tyskerne nærrede tilsyneladende Betænkeligheder ved at protegere de danske Aandsfrænder, som i kvalitativ og kvantitativ Henseende var saa aabenbart undervægtige. I alt Fald fik de danske Nazister fra tysk Side ikke overvældende politisk Støtte under deres Kamp for Magtovertagelsen. Den givne Støtte var af økonomisk og »moralsk« Art.

Det blev imidlertid ikke disse Begivenheder, der kom til

at sætte Skel mellem den første og anden Halvdel af Aaret 1941, men Hændelserne i Forbindelse med det tyske Angreb paa Sovjetunionen den 22. Juni.

22. Juni 1941.

Samtidig med at de tyske Tropper i de tidlige Morgentimer den 22. Juni gik over Sovjetunionens Grænser, blev det danske Udenrigsministerium stillet over for et Krav om, at alle de ledende Kommuniste Landet over skulde interneres. Vilde de danske Myndigheder ikke foretage det nødvendige, vilde Tyskerne selv gøre det. Der var ikke levnet Tid til Betænkning. Udenrigsministeriet forhandlede med Politiet; det blev besluttet, at Arrestationerne skulde foretages af dansk Polit, da man i modsat Fald maatte regne med de danske Kommunisters omgaaende Overførelse til tyske Koncentrationslejr. Regeringen, som ikke havde haft Lejlighed til at tage Stilling til Spørgsmaalet, før Afgørelsen var truffet, billigede om Morgenen den valgte Fremgangsmaade, som vel var et Brud paa de danske Retstraditioner, men dog havde til Følge, at de internerede Kommuniste efter al Sandsynlighed blev skaaet for to Aars Ophold i en tysk Tilintetgørelseslejr.

I de tidlige Morgentimer den 22. Juni arresteredes 3—400 ledende Kommuniste; men i øvrigt gennemførtes Arrestationerne og Interneringen paa saa lempelig en Maade, at det vakte Tyskernes Mishag og var medvirkende Aarsag til, at Justitsminister *Harald Petersen* et Par Uger senere maatte gaa.

Hans Efterfølger, *Thune Jacobsen*, forelagde den 20. August i Folketinget en af Krigens mest omdiskuterede Love: Forbudet mod Kommunisterne. Dens Gennemførelse blev officielt motiveret med, at der burde tilvejebringes Lovhjemmel for de foretagne Interneringer, saa at man ikke blot kunde henvise til Nødretsgrundsætningen. Socialdemokratiet stemte i Lighed med de øvrige Partier for Lovens Vedtagelse, efter at Partiets Ordfører, *Alsing Andersen*, under Behandlingen kraftigt havde fastslaaet, at Interneringerne maatte være

»et Spørgsmaal af baade usædvanlig og midlertidig Karakter, helt og holdent begrundet i de ganske ekstraordinære Forhold. Dette ønsker

vi at understrege stærkest muligt i Samklang med den Retsopfattelse, der er almindelig, og som afgjort vil blive ved at være almindelig i den danske Befolkning.«

Under Behandlingen af Lovforslaget optraadte *Fritz Clausen* med en Tale, der skulde bevise, at Socialdemokratiet havde nær Tilknytning til den kommunistiske Internationale og altsaa ogsaa var modent til at blive forbudt. Denne Argumentation — som blev fremført samtidig med, at Tyskerne for anden Gang var skredet til Aktion mod Hedtoft-Hansen og H. C. Hansen — vakte ingen større Ængstelse og blev haandfast sat paa Plads af vort Partis Ordfører — mere urovækkende var det, at Fritz Clausen ved den Lejlighed røbede, at han havde en Slags Viden om visse Forhandlinger i De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg. Kilderne til hans Viden er endnu ikke afsløret.

I den Tid, Kommunisterne sad interneret herhjemme, søgte de danske Myndigheder at mildne Kaarene bedst muligt for de internerede og deres paarørende. Socialministeriet fulgte den Linie — og fik de enkelte Kommuner til ogsaa at holde den — at yde de interneredes Familier en saadan Hjælp, at disse Hjems sædvanlige Standard kunde opretholdes. Selve Opholdet blev gjort saa taaleligt, som det var muligt under Omstændighederne.

Mellem Horserød-Lejrens Chef og Politiet bestod en Aftale om, at samtlige internerede skulde frigives, dersom Tyskerne skulde forsøge at overtage Lejren. Overtagelsen, Natten til den 29. August 1943 skete imidlertid saa overrumplende, at kun de internerede, der befandt sig i den ene af Lejrens Afdelinger, fik Mulighed for at flygte.

Fra Sommeren 1941 førte Kommunisterne saaledes en illegal Tilværelse, som de — lige saa lidt som noget andet Parti — selv havde stræbt efter. Fra Krigens Begyndelse havde de lagt sig paa en »neutral« Linie, der bl. a. fik Udtryk i et Op-
raab, som Partiet udsendte faa Dage efter Krigens Begyndelse:

»Vi har intet med denne imperialistiske Krig at gøre. Vi kan ikke holde med nogen af de krigsførende Parter. Vi kan ikke ønske Sejr for hverken den ene eller den anden Part ...«

Og Aksel Larsen erklærede i Folketinget (19. Oktober 1939) om Krigen, at »den er fra intet af de krigsførende Landes Side mere retfærdig end fra noget andet krigsførende Lands Side.«

De Tilløb til Sabotagehandlinger, der havde fundet Sted, medens det kommunistiske Parti endnu eksisterede legalt i Ly af den tysk-russiske Pagt, blev af »Arbejderbladet« karakteriseret som »Provokationsarbejde«. Først efter den 22. Juni 1941 opstod efterhaanden nogen Ændring i denne Holdning.

Frikorps Danmark og Antikominternpagten.

Det var et Led i Goebbels' Taktik at slaa paa »den fælles europæiske Interesse« i Bekæmpelsen af Bolschevismen, og der var da ogsaa Folk herhjemme, der villigt stillede sig til Raadighed for den tyske Propaganda ved at melde sig til Kampen mod »Verdensfjenden«. En af de første Dage i Juli 1941 fremstod en Oberstløjtnant *Kryssing*, som meddelte Offentligheden, at et nyoprettet »Frikorps Danmark« vilde blive sat ind paa Østfronten under danske Faner og med dansk Kommandosprog.

I et Pressemøde samme Dag i Udenrigsministeriet blev Scavenius' Mening om denne Sag uden Omsvøb betydet Redaktørerne: At man ikke blot ikke burde lægge Vanskeligheder i Vejen for Hvervning af frivillige til Korpset, men at Pressen burde gaa positivt ind for Sagen. Pressen holdt sig imidlertid til den Linie, Regeringen havde indtaget. Regeringen havde vel set sig nødsaget til at tolerere Frikorpsets ulovlige Hvervningskampagne, men ikke i nogen Maade billiget dets Oprettelse.

Det Bundfald af den danske Befolkning, som i første Omgang lod sig hverve, aflagde den 5. August i Hamburg Ed til Hitler, som her fik et Forbryderkorps at føje til Rækken af de mange andre.

Da man saaledes vitterlig kunde opvise dansk Deltagelse i Kampen mod Bolschevismen, fandt man det efter faa Maa neders Forløb passende, at Danmark udvidede sin Indsats ved at tiltræde Antikominternpagten, som skulde fornyes paa 5-Aarsdagen for Oprettelsen. Der blev ligeledes rettet »Indbydelse« til Finland.

Torsdag den 20. November 1941 henvendte den tyske Gesandt, *Renthe-Fink*, sig til den danske Udenrigsminister for underhaanden at erfare Regeringens Stilling til en Tiltrædelse af Pagten. *Scavenius* var ikke afvisende, men den samlede Regerings Modtagelse af dette Ønske blev en Afstandtagen, og Tyskernes Stilling var da om Fredagen blevet ændret til et *Krav* om Tiltrædelse. En Række Drøftelser fandt Sted, dels i Ministeriet og dels i Samarbejdsudvalget, men begge Steder afviste man Kravet. Denne Holdning vakte Irritation blandt Tyskerne, og Gesandten sendte om Fredagen en Note, hvori han understregede, at Pagten ikke indeholdt politiske Forpligtelser, og at man i Berlin ikke vilde kunne forstaa et Afslag. Lørdag Morgen forelaa der en fornyet Henvendelse fra *Renthe-Fink*. Han gjorde opmærksom paa Sagens Alvor. En Afvisning vilde betyde, at man satte sig uden for den hidtil førte Politik. Det var uforstaaeligt, om man vilde afvise den fra Tyskland »fremstrakte Haand«. — Der holdtes Statsraad i Løbet af Lørdagen, men man naaede ikke til noget endeligt Standpunkt. Ogsaa Regeringen og Samarbejdsudvalget holdt Møder, men heller ikke her naaedes nogen Afgørelse; man henskød Sagen til Drøftelse i Partiernes Rigsdagsgrupper, som blev telegrafisk indkaldt til Søndag Aften.

I Regeringen gjorde forskellige Opfattelser sig gældende. Nogle af Ministrene, deriblandt Ikke-Politikerne samt *Stauning*, var af den Opfattelse, at man burde tiltræde, idet Konsekvenserne af et Nej vilde være fuldstændig uoverskuelige. Tyskland stod dengang paa Toppunktet af sin Magt, og man maatte regne med endnu flere Aars Besættelse, under hvilke Ødelæggelsen og Udsugningen af Danmark kunde blive katastrofal. Flertallet af Ministrene stod imidlertid fast paa Afvisning, men haabede paa en enstemmig Stillingtagen, idet man ikke fandt det muligt at tage et Brud med Tyskland paa et Spørgsmaal, hvor der ikke herskede absolut Enighed. Kl. 3 Søndag Morgen anmodede Gesandten om en Konference med Statsministeren og Udenrigsministeren. Han meddelte her, at han havde haft Forbindelse med v. *Ribbentrop* og var bemyndiget til at meddele, at en Afvisning vilde medføre, at Tyskland ikke længere vilde føle sig bundet af sine Tilsagn af 9. April 1940. Stillet

overfor dette Ultimatum og med Visheden om, hvad det vilde betyde, valgte Ministeriets Flertal at tiltræde, og dette Standpunkt tilsluttede Samarbejdsudvalget sig. Man vilde dog søge indført nærmere præciserede Begrænsninger, som der fra tysk Side var kommet Antydninger om. I Løbet af Søndagen afgav Udenrigsminister Scavenius bekræftende Svar, og Partigrupperne, som samledes til Møder Søndag Aften, havde kun at tage Sagen til Efterretning. Paa disse Møder var Stemningen — som senere i Befolkningen — overmaade bitter.

I de Samtaler, som efter Svarets Afgivelse førtes mellem Scavenius og Renthe-Fink, kom sidstnævnte nærmere ind paa Tanken om en Tillægsprotokol. Man enedes om en Skitse til en Tillægsprotokol paa fire Punkter, der fastslog: 1) at det udelukkende drejede sig om et Samarbejde vedrørende Afværgeforanstaltninger over for Kommunismen, 2) at disse Afværgeforanstaltninger kun laa paa det politimæssige Omraade, 3) at Danmarks Status som ikke-krigsførende Stat ikke ændredes, og 4) at Samarbejdet kun drejede sig om Statens indre Beskyttelsesanliggender.

Efter Indbydelse rejste Scavenius saa Mandag den 24. til Berlin for at være med ved Undertegnelsen af Pagten om Tirsdagen. Det viste sig nu, at man i Berlin ikke var indstillet paa en Tillægsprotokol, og der blev lagt meget stærkt Tryk paa Scavenius for at faa ham til at frafalde denne Ordning. Imidlertid holdt Scavenius fast ved, at en saadan Tillægsprotokol dannede Forudsætningen for en dansk Tilslutning. Hans Mandat gjaldt kun Tiltrædelse paa disse Vilkaar, og vilde man ikke tiltræde Ordningen, havde han ikke mere at gøre i Berlin. Da man stod umiddelbart foran Pagtens Undertegnelse, vilde man ikke risikere den Fadæse, som det vilde være, hvis en af de indbudte rejste hjem, og saa blev Tillægsprotokollen for Danmarks Vedkommende da en Kendsgerning.

Samme Dag, som Undertegnelsen fandt Sted i Berlin, gav Bitterheden sig stærke Udslag i København. Det var navnlig Studenterkredse, som reagerede. De sendte et Brev til Kongen med en Beklagelse og Protest mod det skete, og de samlede sig til Demonstrationer, der bl. a. ogsaa gik til Christiansborg, hvor Udenrigsministeriet har sine Lokaler. Om Aftenen kom

det til Haandgribeligheder, og Politiet maatte trække Stavene. Ogsaa om Onsdagen var der Uroligheder, og et stort Antal Studenter arresteredes. Renthe-Fink ringede fra Berlin og meddelte, at man der var meget ophidset mod Danmark. Der forelaa i øvrigt en Trusel om at lade tysk Militær gribe ind. I Løbet af Onsdagen ebbede Uroen ud. Der havde ikke udspillet sig lignende Scener i det øvrige Land.

Efter Tiltrædelsen af Antikominternpagten fulgte en Række skarpe Forhandlinger inden for Regeringen. Dels om Scavenius' særlige Arbejdsmetoder paa det udenrigspolitiske Omraade, der Gang paa Gang førte til Sammenstød inden for Regeringen, fordi Udenrigsministeren betragtede sig som berettiget til at handle paa egen Haand uden at underrette de øvrige Medlemmer af Regeringen, og dels for at faa Klarhed over, paa hvilke Omraader man ubetinget vilde stille sig afvisende over for tyske Krav. Man opstillede tre Punkter, hvorom hele Regeringen var enig om, at der skulde siges Nej uden Forhandling, nemlig til Krav om Tilslutning til Tremagtspagten, Krav om aktiv dansk Krigsdeltagelse og Krav om særlig Jødelovgivning. Opstillingen af disse Punkter betød naturligvis ikke, at man vilde sige Ja til alle andre Krav.

Aktioner mod forskellige Partifæller.

Paa samme Tid, som Aktionen mod de danske Kommuniste havde fundet Sted, havde der i Social-Demokraten staaet nogle Kroniker af *Harald Bergstedt* om Indtryk fra en Rejse i Tyskland, han havde foretaget. I en redaktionel Notits blev der gjort opmærksom paa, at Synspunkterne i Kronikerne ingenlunde stemte overens med Bladets almindelige Synspunkter, og Redaktør *H. P. Sørensen* havde da ogsaa fra første Færd nægtet Optagelse af de paagældende Tysklands-Artikler, men en af Bergstedts Forbindelser, den tidligere Sovjet-Legationssekretær *Aage Jørgensen*, havde forelagt dem for den tyske Presseattaché, Dr. *Meissner*, som derefter gennemtvang deres Fremkomst i Social-Demokraten.

Redaktør *H. P. Sørensen* maatte tage Konsekvenserne af det skete og forlade sin Post, medens Bergstedt, der som Følge af tysk Bevaagenhed var urørlig, ikke havde saa megen

Anstændighedsfølelse, at han frivilligt trak sig tilbage fra det Blad, hvor hans Nærværelse var i højeste Grad uønsket. Først over et Aar senere lykkedes det at slippe af med ham.

Folketingsmand *Holger Eriksen*, der var Medredaktør af »Demokraten« i Aarhus, faldt i Unaade hos Tyskerne paa Grund af nogle Artikler i Bladet, og han blev tvunget bort som Redaktør, men fik Lov til at fortsætte som Medarbejder.

Endelig maatte *Hartvig Frisch* i November 1941 forlade sin Post som den socialdemokratiske Rigsdagsgruppes Formand og Partiets politiske Ordfører i Folketinget. Som den Mand, der kraftigere end nogen anden havde hævet sin Røst mod Nazismen og allerede i det første Aar efter den nazistiske Magtovertagelse i Tyskland havde udsendt det flammende Stridsskrift »Pest over Europa«, var han til Stadighed udsat for Tyskernes Opmærksomhed, og der blev fra tysk Side gjort adskillige Hentydninger til det uheldige i, at han beklædte en saa fremragende politisk Stilling. Situationen var uholdbar og vilde før eller senere have resulteret i en akut Krise med Risiko for Inddragelse af endnu flere Forhold. Hartvig Frisch valgte derfor med Rigsdagsgruppens Tilslutning at trække sig tilbage, inden der blev fremsat bestemt Krav herom. Som hans Efterfølger valgte Rigsdagsgruppen *Alsing Andersen*.

Bruddet bliver uundgaeligt.

Fra Begyndelsen af 1942 stod det klart, at Grundlaget for »det venskabelige Forhold« mellem Danmark og Tyskland langsomt men sikkert var i Færd med at smuldre væk. Sabotagehandlinger begyndte at finde Sted og foregik i Aarets Løb efter en stadig stigende Kurve; og Tyskerne kunde ikke undgaa at blive klar over, at Resultaterne af Regeringens Politik — til Trods for at den var den eneste mulige i den givne Situation — ikke kunde glæde sig ved nogen overvældende Popularitet hos de Danske inden for eller uden for Landets Grænser. Tydelige Tegn herpaa kom, da de danske Diplomater i Udlandet, en efter en frasagde sig Forbindelsen med og Ansvaret over for den siddende danske Regering. Den danske Minister i U. S. A., *Henrik Kaufmann*, der allerede i April 1941 havde taget Bruddet med Regeringen, da han afsluttede Trak-

taten om Grønland med U. S. A., tiltraadte i Januar 1942 paa Danmarks Vegne den Pagt, som var oprettet mellem 26 Lande, der var i Krig med Tyskland og Italien. Kaufmanns Tiltrædelsesdokument havde følgende Ordlyd:

»Da den danske Regering i det besatte Danmark, hvorfra den ikke havde nogen Mulighed for at undslippe, befinder sig under tysk Tvang og ikke er frit stillet til at kunne underskrive de forenede Landes Erklæring af 1. Januar 1942, ønsker jeg, Henrik Kauffmann, Danmarks Minister i De forenede Stater, at erklære, at den danske Nation, skønt underkuet, nu mere end nogensinde tror paa Principperne i og Formaalet med det atlantiske Frihedsbrev af 14. August 1941. Danskerne i den frie Verden føler sig forpligtet til at yde deres bedste i den fælles Kamp mod Hitlers Nazisme og slutter sig derfor til de Principper, der er indeholdt i Erklæringen af 1. Januar 1942, som om Erklæringen var blevet underskrevet af en fri dansk Regering.«

I den Stilling, den danske Regering befandt sig, var ikke andet at gøre end at afgive en Protest, hvis skarpe Formulering bærer tydelige Præg af Udenrigsminister Scavenius' Haand. Mod Kauffmann blev der gjort Skridt til retslig Under søgelse — en ren Formalitet, som naturligvis ikke blev taget alvorlig fra nogen Side.

En lang Række andre Diplomater indtog en Stilling, som gjorde det nødvendigt for Regeringen at afskedige dem; og som yderligere Uromoment kom det i forskellige Versioner stadigt tilbagevendende Krav om Bevæbning af de danske Skibe, der sejlede i Konvojerne langs den hollandske Nordsø-kyst. Flertallet af Regeringen med *Buhl* i Spidsen var afgjort imod, at Danmark ved selv at bevæbne eller give Tilladelse til tysk Bevæbning af disse Skibe skulde indlade sig paa krigeriske Handlinger mod de allierede, medens Scavenius gik ind for at imødekomme Kravene. Sagen løb dog efterhaanden ud i Sandet paa Grund af den danske Trækken i Langdrag; men inden denne Affære var afsluttet, var Statsminister *Stauning* den 3. Maj 1942 afgaaet ved Døden.

Staunings Sygdom havde givet Anledning til Betænkeligheder, idet det ikke var udelukket, at Tyskerne vilde benytte Lejligheden til at paatvinge Danmark en Statsminister efter deres Ønske — eller evt. en hel ny Regering. Med dette for Øje var *Vilh. Buhl* allerede den 1. Maj konstitueret som Stats-

minister, og Dagen efter Staunings Død kom den officielle Udnævnelse af Buhl til Statsminister.

Buhl havde hidtil i det væsentligste været kendt af Offentligheden som den Finansminister, der i en meget vanskelig Tid havde haft til Opgave at holde Orden i Samfundshusholdningens Pengekasse og havde gjort det med fast Haand; men i Løbet af kort Tid afslørede han sig paa sin nye og ansvarsfulde Plads som en Politiker af stort Format, stærk og ubestikkelig, men samtidig smidig og forhandlingsdygtig. I Løbet af forbløffende kort Tid havde han skaffet sig umaadelig Tillid, ikke alene inden for Arbejderbevægelsen, men fra hele det danske Folk — en Tillid, som i de forløbne Aar stadig er vokset.

Fra tysk Side var Tilliden til danske Politikere imidlertid ikke overvældende, og den dalede yderligere, da det viste sig, at *Christmas Møller* netop i Dagene efter Statsministerskiftet havde rystet sit Fædrelands Støv af Skoene og var draget til England for at gøre fælles Sag med »de frie Danske«. Havde Tyskerne vidst, at *Hedtoft-Hansen* var blevet opfordret til og var villig til at gøre den samme Rejse — hvad han kun undlod paa Staunings indtrængende Anmodning om ikke at rejse — var deres Humør sikkert dalet endnu et Par Takker.

Tyskerne behøvede i øvrigt ikke at lede længe efter Anledninger til at føle Forbitrelse. Da »Frikorps Danmark« i September Maaned vendte hjem paa Orlov, blev de næsten lige saa forbitrede over den Modtagelse, Korpset fik, som den danske Befolkning blev over at skulle belemres med Synet af denne uniformerede Forbryderbande, der viste sig at være endnu være, end Rygterne havde vidst at fortælle. Hele Landet aandede lettet op, da Banden efter at have hærget som en Flok gale paany drog af Sted til Østfronten. Men hos Tyskerne havde aflejret sig en kolossal Irritation over, at den danske Befolkning i saa ringe Grad havde værdsat Korpset, og denne Irritation, som var kombineret med en almindelig Uvilje mod den danske Regering, ventede paa Lejlighed til snarlig Udladning.

Anledningen fandt man i den berømte Telegramudveksling mellem Hitler og Kong Christian.

Hitler havde sendt Kongen et Lykønskningstelegram paa Fødselsdagen den 26. September. Kongen svarede med et Telegram, hvori han brugte samme Ordvalg, som han altid plejede. Det lød: »Min bedste Tak. Christian Rex.« At denne Ordlyd kunde afstedkomme saa voldsomme Reaktioner, som den gjorde, havde ingen kunnet tænke sig.

Den 29. September lod den tyske Regering over for Kongen fremføre en Beklagelse af, at hans Takketelegram til den tyske Fører og Rigskansler var holdt i en saa knap Form, at det maatte betragtes som uvenligt og uhøfligt. Hvor latterlig Anledningen end var, saa den danske Regering sig dog nødsaget til, i Forstaaelse med Kongen, at affatte et Svar til den tyske Regering, hvori man søgte at give en Redegørelse for Situationen, der kunde tilfredsstille de vrede Guder i Berlin; men saa let klarede man ikke Sagen, fordi Tyskerne havde vidtgaaende Planer. Det tyske Udenrigsministerium hjemkaldte Gesandten i København og lod den danske Gesandt i Berlin vide, at han burde rejse hjem. Den diplomatiske Forbindelse blev dog ikke afbrudt. Gesandtskaberne fungerede videre med en Chargé d'Affaires som Leder.

Krisen maatte selvsagt blive yderligere vanskelig for den danske Regering, fordi man havde en Udenrigsminister af den Indstilling, som Scavenius nu engang havde. Typisk for ham er Udtalelser, han fremsatte i et Pressemøde i Udenrigsministeriet den 2. Oktober. Dette er det første Stød mod Kongen, sagde Udenrigsministeren, og maaske kan det føres tilbage til »den hysteriske Kongetilbedelse, som vi oplever her i Landet, og som viser, at Førerprincippet bunder dybt i Folket! Kongen er nu kommet i Skudlinien, og det er Regeringens Opgave at klare Sagen, fortsatte han. I et konstitutionelt Land skulde det ellers være saaledes, at det var Kongen, som maatte klare en vanskelig Situation for Regeringen. »Frikorps Danmark« har sikkert bidraget meget til de Vanskeligheder, som er opstaaet. Jeg gjorde i sin Tid meget for, at vore Officerer skulde tage sig af Frikorpsets Officerer, men det lykkedes ikke. Det vilde sikkert ellers have betydet noget i vort Forhold til Tyskland, om min Tanke var blevet praktiseret.

— En saadan Indstilling hos den danske Udenrigsminister

skulde ikke gøre Sagen lettere. Der kom ikke nogen hurtig Afgørelse af Sagen. Tyskerne fandt det efter bedste Nervekrigs-Mønstre taktisk klogt at lade Sagen svæve nogen Tid. Den 6. Oktober kom Wilhelmsstrasse med en Udtalelse om Krisen. Ikke alt i Danmark forløb, som man kunde have ventet sig, hed det, og dette til Trods for »de tyske Instansers yderst korrekte Holdning«. Nu var der ogsaa forekommet Fornærmelser mod Frikorpsfolkene og forskelligt andet. »Der er forefaldet visse Episoder. Visse Kredse tror, de kan tillade sig en hel Del.« Efter denne Salve gik der igen nogen Tid. Luften var stadig svanger med Torden.

Oktober Maaned gik. Saa kom der paa Maanedens næstsidste Dag en Invitation fra Udenrigsminister von Ribbentrop til Udenrigsminister Scavenius om at komme til Berlin for at tale med ham om det dansk-tyske Forhold. Der holdtes Lørdag den 31. Oktober Ministermøde om Sagen. Statsminister *Buhl* udtalte om de formodede tyske Krav, at han ikke kunde tænke sig et væsentligt upolitisk Ministerium; nogen Jødelovgivning var ikke mulig under den nuværende Regering — heller ikke Dødsstrafs Indførelse. I øvrigt maatte Udenrigsministeren ikke slutte nogen Aftale. Ministeriet erklærede sig enig i disse Synspunkter, og Scavenius udtalte, at han naturligvis var klar over, at han ikke kunde afslutte nogen Overenskomst.

Den 1. November rejste Scavenius til Berlin, og den 2. November havde han en Forhandling med Rigsudenrigsminister von Ribbentrop. Denne gav Udtryk for, at Føreren var betænkelig ved Udviklingen i Danmark; det kunde ikke fortsætte saadan. Kongetelegrammet var et Udtryk for, at Danmark ikke forstod Situationen. Nu havde Ribbentrop faaet Fuldmagt til at søge Forholdet ordnet. Det, man maatte kræve af Danmark, var en ny Regering, der havde Tysklands Tillid, og det vilde den have, hvis Scavenius blev Statsminister; dog maatte Regeringen naturligvis ogsaa have det danske Folks Tillid. Den nye Regering maatte have Fuldmagt fra Rigsdagen. Man maatte videre kræve, at der blandt de nye Ministre fandtes Folk, der stod de danske Nazister nær; det var nødvendigt at knytte denne Bevægelse til Regeringen. Man maatte ogsaa

kræve Fagforeningerne repræsenteret i Regeringen. Tyskland vilde indrømme en Frist til 9. November; hvis der ikke forelaa en Regeringsændring til den Tid, vilde der blive Tale om en tysk Reaktion.

Scavenius havde afvist at danne Regering; den nuværende var bedst egnet til at skabe det rette Forhold, sagde han. Han argumenterede imod Nazisters Optagelse i Regeringen, — en Tanke om at optage den nazistiske Lektor Popp Madsen afviste han som en fuldkommen Misforstaaelse af Situationen. Dr. Best, som overværede Samtalen, slog fast, at der naturligvis kun var Tale om at gennemføre det, der var mest hensigtsmæssig. — Angaaende Fagforeningernes Repræsentation pegede han paa Navne som Axel Olsen og Laur. Hansen.

Saadan lød Scavenius' Referat, som han afgav i et Ministermøde den 3. November. Statsminister Buhl slog fast, at enkelte Personer naturligvis ikke kunde være nogen Hindring, naar blot Skiftet ikke betød et Systemskifte. Dagen efter holdtes atter Ministermøde, og Buhl hævdede, at et blankt Afslag næppe var tilraadeligt, men fundamentale Ændringer i bestaaende politiske Tilstande maatte afvises.

Kl. 19 samme Dag holdtes Møde mellem de politiske Mini- stre og Samarbejdsudvalget. Alle var imod et Statsminister- skifte. Senere paa Aftenen holdtes Møder i de forskellige Partigrupper, og i alle Grupper var man enig om ikke at akceptere de tyske Krav, men søge at naa det bedst mulige ved Forhandling. Man maatte søge undgaaet et Statsminister- skifte, søge at bevare et politisk Flertal i Regeringen, ikke optage nazivenlige Personer i Regeringen og søge Fuldmagten til Regeringen begrænset.

I Ministermødet Torsdag den 5. November blev der givet Referat fra Grupperne. Scavenius hævdede, at hvis han ikke kunde møde med et virkeligt Tilbud, betragtede han sig som udtraadt af Ministeriet. Man maatte i det mindste tilbyde en ny Statsminister. I en Samtale lidt senere erklærede Buhl over for Scavenius, at hans Person ikke skulde danne nogen Hin- dring.

Samme Dag var Dr. Werner Best ankommet som det tyske Riges Befuldmægtigede i Danmark i Stedet for Renthe-Fink.

Der er ikke Tvivl om, at det var Dr. Best's ærgerrige Maal at faa det til at glide roligt og nogenlunde fredeligt heroppe; men hans Linie lod sig ikke gennemføre, fordi Forudsætningen for den maatte være saavel en vis Velvilje hos Danskerne som en forstaaende Indstilling fra ledende tysk Side, og ingen af Delene fandtes.

Torsdag den 5. Kl. 13 drøftede de politiske Ministre og Samarbejdsudvalget Situationen, og man tiltraadte med Beklagelse et Statsministerskifte. Kl. 15 samledes hele Ministeriet og Samarbejdsudvalget. Man tiltraadte et Forslag om at bede Nationalbankdirektør *Bramsnæs* danne Regering og at sikre Buhls Deltagelse i de videre Forhandlinger (dette sidste afvistes af Dr. Best). Buhl havde efter Mødet en Samtale med Bramsnæs, der afviste Tanken om at danne Regering. Under en Samtale mellem Udenrigsministeren og Dr. Best foreslog Scavenius Bramsnæs, og det aftaltes, at man skulde bede Bramsnæs tage en Samtale med Dr. Best næste Formiddag. Best erklærede i øvrigt under Samtalen med Scavenius, at de enkelte Personnavne, som var nævnt i Berlin, kunde betragtes som bortfaldet. Fuldmagten til Regeringen skulde kun dreje sig om Forhold angaaende Værnemagten og Krigsførelsens Sikring. Efter at Scavenius havde refereret denne Samtale, blev der igen forhandlet med Bramsnæs, som atter afviste, men dog indvilgede i at tage Samtalen med Best.

Samtalen fandt Sted Fredag den 6. November. Bramsnæs sagde til Dr. Best, at han ikke kunde overtage Posten som Regeringschef. Best svarede, at saa maatte man snarest finde en anden. I et Møde om Eftermiddagen mellem de politiske Ministre og Samarbejdsudvalget, enedes man om at opfordre Venstremanden *Hauch*. Man mente, at han som de danske Bønders Førstemand sikkert vilde blive akcepteret af Tyskerne, for hvem Landbrugseksporten betød saa meget. Rigsdagsgrupperne tiltraadte dette Forslag.

I et Ministermøde Lørdag Formiddag refererede Udenrigsministeren en ny Samtale, han havde haft med Dr. Best. Heller ikke Hauch kunde akcepteres. Da Scavenius var forberedt derpaa, havde han i Forvejen forhandlet med Buhl om Sagen og havde overfor Best nævnt Navnene: Overborgmester *Viggo*

Christensen og Departementschef *Kofoed*. Tyskerne var imidlertid nu blevet utaalmødige, Sagen hastede og maatte ordnes i Dagens Løb; man vilde have Scavenius som Statsminister. Scavenius havde da sagt, at han ønskede at bevare Buhl som Fagminister, men dette blev bestemt nægtet Godkendelse af Best, fordi »det drejede sig om et Symbol«. Scavenius havde yderligere sagt, at Forudsætningen for, at han kunde komme igennem overfor Rigsdagen, maatte være, at saa mange som muligt af de tidligere Ministre fortsatte, og at der ikke optoges Nazister eller dem nærstaaende Personer i Regeringen. Best havde alligevel nævnt følgende Personer, som »vilde gøre et godt Indtryk«: Proprietær C. O. Jørgensen, Knud Bach, Direktør Juncker og Professor Wanscher. — Scavenius havde blankt afvist dem alle.

I et nyt Ministermøde Kl. 15,30 meddelte Udenrigsministeren, at Dr. Best havde sagt, at han vilde være tilfreds med, at Statsminister *Buhl*, Kirkeminister *Fibiger* og Finansminister *Alsing Andersen* traadte tilbage. Det vilde være nødvendigt, at der oprettedes et særligt Socialministerium under *Laur. Hansen*, og *Jørgen Jørgensen* maatte flyttes til et andet Ministerium, dog ikke Kirkeministeriet.

I et følgende Møde mellem de politiske Ministre og Samarbejdsudvalget formedes følgende fire Spørgsmaal, der skulde stilles Scavenius:

1. Hvorledes tænker Scavenius sig Regeringens Tiltrædelseserklæring?
2. Hvorledes vil Scavenius stille sig til et evt. Krav om Tiltrædelse af Tremagts-Pagten?
3. Hvorledes vil Scavenius stille sig til Kravet om en Jødelovgivning?
4. Hvilke upolitiske Personligheder tænkes optaget i Ministeriet?

I et Ministermøde Kl. 17,45 stilledes Spørgsmaalene til Scavenius. Han blev fornærmet over dem, men søgte dog at give Svar.

- ad 1. Tiltrædelseserklæringen maatte ligge paa Linie med Erklæringen af 8. Juli 1940; den maatte være venligere end den, Buhl havde afgivet.
- ad 2. Dette Spørgsmaal bliver næppe aktuelt.

- ad 3. Han vilde være imod en Jødelovgivning. Dog maatte man sikkert holde igen for Tiden m. H. t. Jøders Avancement o. l.
ad 4. Det stod ham endnu ikke klart, hvem han vilde opfordre.

Kl. 20 holdtes Møder i de forskellige Partigrupper. Der var i alle Grupper en livlig Diskussion. Det var en bedsk Pille at skulle »sluge« Scavenius, men Resultatet blev dog under Hensyn til Situationens dybe Alvor, at Socialdemokraterne gav Tilslutning med alle Stemmer mod 6. Radikale og Retsforbundet tiltraadte. I Det konservative Folkeparti var der et lille Flertal imod, og i Venstre var Stemningen ligeledes overvejende imod, men det kom ikke til nogen Afstemning her.

Man fandt det rigtigt at tage en Konference med Kronprinsen om Sagen. Kongen laa syg paa det Tidspunkt, og Kronprinsen havde overtaget Regentskabet. Kronprinsen tiltraadte Ordningen, hvis Partierne var enige. En Regering uden om Rigsdagen vilde han afvise uanset Konsekvenserne. Sent paa Aftenen indfandt Partiformændene sig hos Kronprinsen, der efter alle Deltagernes Udsagn holdt en baade klog og virkningsfuld Tale. Han fremhævede Situationens Alvor og Nødvendigheden af Sammenholdet. Hvis man ikke naaede til en Ordning, stod man rimeligvis over for en Fjernelse af hele vort Forfatningssystem, baade Kongemagten og Rigsdagen. Man burde, sluttede Kronprinsen, samles om de Muligheder, der nu forelaa.

Da Partiformændene i de derpaa følgende Gruppemøder refererede Kronprinsens Tale og Argumenter, tiltraadte ogsaa de Konservative og Venstre.

Det voldte ikke nogen Vanskelighed at naa til Enighed om Sammensætningen af en ny Regering, og der rejstes ikke tysk Indvending mod nogen af dem, der tiltraadte. Det tyske Krav om et upolitisk Flertal i Regeringen blev reelt ikke opfyldt.

Da man endvidere havde faaet forhindret det i øvrigt ganske uantagelige Krav om Optagelse af nazivenlige Personer i Regeringen, kunde Rigsdagen akceptere Ministeriet, der fik følgende Sammensætning:

Stats- og Udenrigsminister: Erik Scavenius. — Finansminister: K. H. Kofoed. — Justitsminister: Thune Jacobsen. — Minister for offentlige Arbejder: Gunnar Larsen. — Trafik-

minister: N. Elgaard. — Landbrugsminister: Kr. Bording. — Arbejdsminister: Johs. Kjærbøl. — Socialminister: Laur. Hansen. — Indenrigsminister: Jørgen Jørgensen. — Forsvarsminister: S. Brorsen. — Handelsminister: Hålfdan Hendriksen. — Undervisningsminister: Højberg Christensen. — Kirkeminister: V. Holbøll.

Det næste Skridt var at udstyre Regeringen med en særlig Bemyndigelse. Forslaget gik ud paa, at Regeringen bemyndigedes til at udfærdige Forbud eller Paabud angaaende Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed i det Omfang, det skønnedes nødvendigt. I Forslaget var følgende Sikkerhedsventil indsat: I Tilfælde af Regeringsskifte havde Loven kun fortsat Gyldighed, hvis den vedtoges af begge Rigsdagens Ting. I det hele havde Bemyndigelsen en begrænset Udstrækning, og den kom i øvrigt aldrig til Anvendelse.

Overalt var man klar over, at det Ministerium, som nu var udnævnt, var den sidste danske Regering under Besættelsen. Yderligere Muligheder for Afbøjning og Tilpasning vilde ikke komme til at foreligge. Det næste Skridt maatte blive det tyske Militærs Overtagelse af Magten. Der skulde dog komme til at gaa næsten 10 Maaneder — længere Tid, end de fleste vilde have troet — før dette indtraf; og netop i Tiden, medens vi gik og ventede paa det endelige Brud, skulde vi komme til at opleve en af Besættelsestidens mest opmuntrende Begivenheder:

Valget den 23. Marts 1943.

I Foraaret 1943 var det danske Folketings Mandatperiode udløbet; den fireaarige Valgperiode var da forbi. Skulde man søge et Valg gennemført trods alt, eller var det bedre at lade Folketinget fungere indtil videre, uanset at Valgperioden var udløbet? Man frygtede for, at Tyskerne ikke vilde tillade et Valg, efter at Situationen nu var skærpet og paa saa mange Maader tilspidset, som den var; og for det andet frygtede man for, at akcepterede Tyskerne trods alt et Valg, vilde de paa forskellig Vis vanskeliggøre det, saa det blev et meget ufrit Valg. Maaske vilde de endog i Samarbejde med de danske Nazister udnytte Valgkampen til at fremkalde Spektakler og

skabe et saa stærkt Spændingsforhold, at de kunde finde Anledning deraf til nye, voldsomme Indgreb mod den efterhaanden haardt beklippede danske, indre Frihed. Paa den anden Side: Hvis Folketingets Mandat ikke blev fornyet, havde det ikke længere grundlovsmæssig Basis, og ogsaa denne Situation kunde udnyttes af Tyskerne. De vilde kunne hævde, at naar Danskerne selv kunde bryde Grundloven, behøvede de jo heller ikke at tage noget som helst Hensyn, d. v. s. de kunde helt ignorere den danske Rigsdag.

Resultatet af Overvejelserne blev, at man ikke spurgte Tyskerne om Forlov, men blot gav dem en Meddelelse om, at man agtede at lade afholde Valg. Efter Sigende ønskede ogsaa Best, at Valget skulde afholdes, idet han regnede med derigennem at kunne dokumentere over for den tyske Regering, hvor ringe Tilslutning de for hans Linie besværlige danske Nazister havde i Befolkningen. Der kom da heller ikke fra tysk Side nogen Indsigelse, kun forskellige smaalige Krav om visse Restriktioner, der maatte gælde under Valgkampen. Og saa gjorde man da klar til Forberedelserne af det Valg, der skulde blive et af de mest betydningsfulde, maaske det allervigtigste, i dansk politisk Historie, et magtfuldt Ja til Danmark og til Friheden.

Dagen efter, at Udskrivning af Valg til Folketinget og Halvdelen af Landstinget havde fundet Sted — det var den 8. Marts — meddelte Statsministeren, at det tyske Mindretal paa Grund af særlige Forhold ikke agtede at deltage i Valgene, og da Regeringen — hed det videre i Meddelelsen — maa tillægge det Vægt, at der stadig opretholdes Adgang for Folkegruppen til at bevare Forbindelsen med Regeringen, har man besluttet at oprette en Stilling under Statsministeriet, som under disse Forhold giver Folkegruppen Adgang til at forebringe Spørgsmaal, der berører dens Interesser.

Det lød saa smukt og stilfærdigt, men dækkede naturligvis over et stærkt tysk Krav. Udover Dyrnlæge Jens Møller, der som Indehaver af Folketingsmandatet vel nok har haft nogen Interesse i at beholde det, var Tyskerne sikkert lige glade med det. Langt mere end dette Mandat vejede det, at de nu fik et Kontor i selve Statsministeriet, kunde samle alle deres

Sager her og faa anderledes direkte Føling med Sagerne Gang gennem Ministerierne. Det blev et Undtagelsesforhold af meget alvorlig Art. I danske Kredse i Sønderjylland var man meget bekymret og meget oprørt over det, men maatte bøje sig for en Ordning, som ikke lod sig ændre. Til Leder af Kontoret valgte Tyskerne Rudolf Stehr, der havde været Propagandaleder for Mindretallet, og han skulde nu være den store Mand. Imidlertid formede Forholdene sig som bekendt hurtigt saadan, at det afgørende Brud mellem Dansk og Tysk indtraf, og derfor fik Kontoret ikke den Betydning, som det ellers vilde have faaet — men Hensigten var ikke til at tage fejl af.

Valgkampens ydre Omstændigheder belyses bl. a. ved en Bekendtgørelse, Justitsministeriet udstedte den 12. Marts. Heri indskærpedes Forbudet mod Opslag og Plakater, Bekendtgørelser o. l., hvis Formaals var partipolitisk Agitation. Ombæring og Uddeling af Plakater paa offentlig Gade, Vej eller Plads var forbudt. Møder under aaben Himmel, Demonstrationer, Optog eller Sammenstimlen var ligeledes forbudt, og der maatte heller ikke drives Valgagitation med Højttalere eller ved Hjælp af Køretøjer. Naar dertil kommer, at det kommunistiske Parti helt var forbudt, tør man jo nok sige, at Valgkampen adskilte sig meget væsentligt fra en normal Valgkamp.

Valget vil endnu staa klart i Erindringen. Valgkampen fik fra første Færd et Anslag, der hævede den op over alle tidligere. Naturligvis blev det ogsaa en partipolitisk Styrkeprøve, men først og sidst blev det en Bekendelse til Danmark og Demokratiet. Det gjaldt om overfor os selv, vore Undertrykkere og hele Verden at vise, hvor vi stod. Vi naaede det ud over selv de videstgaaende Forventninger.

Optakten blev givet gennem det fælles Opraab, de samarbejdende Partier udsendte den 9. Marts, og gennem de enkelte Partiers Opraab. Fællesopraabet manede enhver Borger til »ved at afgive sin Stemme at bekræfte sin Samhørighed med Nationen og det danske Folkestyre«. Og med Kraft og Farve hed det i Socialdemokratiets eget Opraab bl. a.:

»Det staar nu til Vælgerne at vise Styrken i vort Folks Vilje til at værne og befæste vort frie Folkestyre, og det er derfor med Valget forbundet et folkeligt Ansvar, som taler sit indtrængende Sprog til alle Danske Derfor maa ingen svigte ved Valgdagens nationale Fremmøde. Som en magtfuld Bekendelse til Folkestyret skal Dagen indskrives i vort Lands Historie.

Valget gælder Danmark i Dag og Danmarks Fremtid. I et frit og selvstændigt Danmark skal den folkelige og sociale Udvikling føres videre frem ad Folkestyrets trygge Bane i Fodslag med vore Brødre-folk i Norden og i fredeligt Samarbejde med andre Nationer. Nutidens Opgaver og Fremtidens Maal maner mere end nogensinde før Arbejdets Kvinder og Mænd til Samling.«

Ogsaa ved denne Lejlighed viste L. S.-Bevægelsen sit sande Ansigt. Formanden, Knud Bach, opfordrede i et Opraab Medlemmerne af L. S. til ved Valget at stemme paa Bondepartiet eller paa Danmarks nationalsocialistiske Arbejderparti. En ny Blamage for den uhjælpeligt kompromitterede Bevægelse.

De danske Vælgere forstod, hvad Valget betød, og hvad det kunde bruges til. 90 pCt. af Vælgerne mødte og stemte — en Valgdeltagelse af en hidtil ukendt Størrelse for Landet som Helhed. Det næste, som virkede mægtigt, var, at af samtlige afgivne Stemmer faldt 95 pCt. paa de samarbejdende Partier og dermed paa Folkestyre og Demokrati. Dansk Samling, der satte alle Sejl til for, trods en broget politisk Fortid, at tage Chancen som et hypernationalt og antiscaveniansk Parti, naaede kun 2 pCt., de danske Nazister ligeledes 2 og Bondepartiet kun 1 pCt.

Partiernes Stemmetal ved Folketingsvalget blev (Tallene i Parentes er fra Valget i 1939):

Socialdemokratiet	894.632	St. (729.619)	66	Mand. (64)
Radikale Venstre	175.179	- (161.834)	13	— (14)
Konservative	421.523	- (301.625)	31	— (26)
Venstre	376.850	- (309.355)	28	— (30)
Retsforbundet	31.323	- (33.783)	2	— (3)
Bondepartiet	24.572	- (50.829)	2	— (4)
DNSAP	43.309	- (31.032)	3	— (3)
Dansk Samling	43.367	- (8.553)	3	— (0)

Socialdemokratiet var hermed kommet op paa det største Stemmetal, Partiet nogen Sinde havde kunnet opvise.

Det bør erindres, at naar Nazisterne naaede en Fremgang paa 12.000 Stemmer, skyldtes det, at et ikke ringe Antal Hjemmetyskere, der jo ellers ikke deltog i Valget, alligevel mødte op og stemte paa de danske Trosfæller, dels ogsaa at mange af L. Serne bekendte Kulør og stemte nazistisk i Stedet for paa det halvnazistiske Parti, Bondepartiet.

Saa straalende klart havde det danske Folk talt. Tre Aars Undertrykkelse med en stigende Bølge af Vold og Trusler havde ikke kuert det. Den demokratiske Indstilling var stærkere rodfæstet end nogen Sinde. Valget blev et Kampraab for det danske Folk, og saadan blev det opfattet overalt i den frie Verden. Det var straalende Kommentarer, der fremkom baade i Sverige og i den frie Verden mod Vest. Danmarks »Kredit« var ved denne stolte Bekendelse hævet overordentligt i den Verden, vi havde bekendt os til.

Valget i Danmark fik adskillige Konsekvenser, bl. a. ogsaa for det lille Nazistparti. Nu havde Nazisterne gennem hele Perioden kunnet støtte sig paa de tyske Bajonetter og gebærde sig, som de vilde, mens Demokratiet var lagt i Baand i enhver Henseende, og saa naaede de endda saa sørgeligt et Resultat. Nu var Usselheden kommet for en Dag, og Aktierne sank yderligere. Opløsningen af Partiet tog Fart. I Sommerens Løb ophævedes de store Kontorer i Rosenvængets Allé, man kunde nu nøjes med meget mindre. Noget senere igen kom en faktisk Opløsning af Partiet. Fritz Clausen og hans Propagandaleder, Dyr læge Hoffmann Madsen, meldte sig begge til Tjeneste i Tyskland, og de anbefalede de af deres resterende Partifæller, som ikke kunde eller vilde melde sig til Fronttjeneste, at indtræde i Schalburgkorpsets politiske Afdeling; den skulde fremtidig være det ideologiske Herberg for d'Hrr.

De kommunale Valg skulde ordinært have været holdt i 1941, men maatte udsættes. Ogsaa i 1942 blev en Udsættelse nødvendig, men endelig den 5. Maj 1943 blev det muligt undtagen for Sønderjyllands Vedkommende at gennemføre Kommunalvalgene. Medens de foregaaende Valg i 1937 havde været en meget stor Sejr for Socialdemokratiet, hører Kommuneval-

gene i 1943 til Partiets ringeste Valg og gav navnlig i København og en Række Købstæder en Tilbagegang i Mandater, som adskillige Steder betød Tab af Flertallet.

Hovedsagen hertil var ikke en stærk Fremgang for de øvrige Partier, men derimod en Tilbøjelighed hos en Del af de Vælgere, der burde høre til i vore Rækker, at lade sig paavirke af de Splittelseslister, som var opstillet i rigeligere Maal end nogensinde tidligere, og endvidere af lokale Brydninger og personlige Hensyn.

I København — hvor Valgdeltagelsen var den ringeste siden Valgloven af 1908 — tabte Socialdemokratiet 5 Mandater, og i øvrigt er Stillingen efter Valget den, at Socialdemokratiet har Flertal i 36 af de 76 Byer. I 21 af disse Byer vil Socialdemokratiet miste Flertallet ved Tab af blot eet Mandat; i 25 af de Byer, hvor det er i Mindretal, kan det vinde Flertallet, blot det erobrer eet Mandat. Der er saaledes i alt 46 Byer, hvor der kun er eet Mandats Forskel paa Flertal og Mindretal i Byraadet, og der vil utvivlsomt ved de kommende Byraadsvalg blive udkæmpet en Række drabelige Kampe.

For Landkommunernes Vedkommende skete der er Stemfremgang paa 8316 og 7 Mandater; alligevel blev Antallet af Landkommuner med socialdemokratisk Flertal nedbragt fra 66 til 59, men samtidig blev Antallet af Landkommuner, hvori der overhovedet ikke findes socialdemokratisk Repræsentation, nedbragt til 229 — mod 236 i 1937 og 326 i 1933.

August 1943.

Situationen i Sommeren 1943 modnedes hurtigt til Krise. Det kom til stadig flere Sammenstød mellem Besættelsestropperne og Befolkningen; Nerverne hos Tyskerne stod paa Højkant, og den danske Befolkning følte sig i højeste Grad irriteret af Tyskernes Tilstedeværelse i Almindelighed og deres provokerende Optræden i Særdeleshed. Stemningen i Danmark var stivet vældigt af ved selve Krigsbegivenhedernes Udvikling: Det tyske Tilbagetog i Rusland, Invasionen paa Sicilien og endelig i Slutningen af August *Mussolinis* Fald. Man var naaet til et Tidspunkt, da Protestviljen havde vokset sig stærk, den opdæmmede Aktivitetstrang maatte have Afløb.

Paaskudet til at skride til Aktion fandt Tyskerne i den Strejkebølge, der i August var gaaet over Landet. I enkelte Tilfælde laa der visse faglige Konflikter bag disse Arbejdsstandsninger, men i Reglen var de opstaaet som Protest mod tyske Udfordringer. I adskillige Tilfælde blev Strejkerne fra en spæd, spontan Begyndelse uden Beslutning af nogen kompetent Forsamling frempisket ved en energisk Agitationsvirksomhed bl. a. af Folk, der ikke under normale Forhold ytrer nogen særlig velvillig Interesse for Arbejdernes faglige Kampe: K. Uere, Dansk Samling-Folk m. fl.

Denne Udvikling gav De samvirkende Fagforbunds Forretningsudvalg og Formændene for de tilsluttede Forbund Anledning til paa et Møde den 20. August at opfordre de organiserede Arbejdere til

»fortsat at følge Opfordringen af 9. April 1940 om at fortsætte Arbejdet uforstyrret — hver paa sin Plads.

Uoverensstemmelser, der maatte opstaa, skal nu som altid behandles ved og gennem Organisationerne og aldrig uden om disse.

Ved at følge denne Opfordring vil alle medvirke til at opretholde Ro og Orden i Landet.

Afvis enhver Provokation — *fra hvilken Side den end maatte komme.*«

Fire Dage senere mødtes paany en Forsamling af 400 Tilidsmænd for Arbejderbevægelsen, sammenkaldt af De samvirkende Fagforbund, Socialdemokratisk Forbund og Arbejdernes Fællesorganisation i København. Med alle Stemmer mod 6 vedtoges

»en Appel til Hovedstadens Arbejdere om at staa fast sammen om den Linie, som hidtil har skabt Respekt om dansk Arbejderbevægelse.

Under tre Aars Besættelse har vi med denne Linie søgt at sikre det danske Folks demokratiske og organisationsmæssige Rettigheder. Den socialdemokratiske Arbejderbevægelse kan med Stolthed pege paa, at den uden Vaklen har holdt sin væsentlige Del af den Front, hvis Formaal har været paa een Gang at sikre det danske Folkestyre og det danske Folks nationale Selvhævdelse.

I den seneste Tid har Provokatører af blandet Oprindelse søgt at lokke danske Arbejdere ud i desperate politiske Eventyr.

Nu har disse Provokatører begyndt deres Spil i Hovedstaden. Uansvarlige Kredse forsøger ved anonyme Opraab at opkaste sig til Ledere for de organiserede Arbejdere. Ved falske Lokketoner søger

disse Kredse, der aldrig har haft nogen Interesse for Demokratiet eller for Arbejderbevægelsen, at forlede Hovedstadens Arbejdere til Let-sindigheder.

De har nu den Dristighed at opfordre Arbejderne til at lægge Krop til disse Spekulationer, idet de kynisk opfordrer til Strejker og Uroligheder.»

Ogsaa fra Regeringen og de samarbejdende Partier samt fra en Række Erhvervsorganisationer blev der udsendt Op-raab med Opfordringer til at bevare Ro og Orden; men intet formaaede at standse den Bevægelse, der gik over en lang Række Provinsbyer. Der fandt meget alvorlige Begivenheder Sted i Byer som Aarhus, Aalborg, Frederikshavn o. m. fl., men de to Byer, hvorom Interessen først og fremmest samlede sig, var Esbjerg og Odense. Navnlig i Odense varede det længe, og Begivenhederne havde en overmaade voldsom Karakter. I Aarhus udviklede det sig ogsaa til Generalstrejke med Skyderi og Tumulter; det samme gjaldt i Frederikshavn, hvor flere Mennesker blev dræbt. I Aalborg kom det, da en dræbt dansk Frihedskæmper skulde begraves, til voldsomme Sammenstød mellem Menneskemængden og nogle tyske Soldater. Mange saaredes. Situationen udvikledes saaledes, at alle var klar over, at den tyske Reaktion ikke kunde lade vente længe paa sig. Og den kom.

Da den danske Befolkning den skønne Sommermorgen Søndag den 29. August 1943 vaagnede op og kom udendørs, fandt den paa alle fremtrædende Pladser opslaaet en Meddelelse om, at den Øverstbefalende over de tyske Tropper i Danmark i Henhold til Artiklerne 42—56 i Haager Landkrigsordningen proklamerede den militære Undtagelsestilstand i Danmark. Derefter hed det videre:

»Med øjeblikkelig Varsel anordner jeg følgende:

1. Embedsmænd og Funktionærer ved de offentlige Myndigheder og Institutioner skal loyalt fortsætte med at opfylde deres Embeds-pligter. De skal efterkomme de Anvisninger, som bliver givet af de indsatte tyske Myndigheder.

2. Sammenstimlinger og Ansamlinger af mere end 5 Personer paa Gaden og paa offentlige Steder er forbudt, ligesom alle Forsamlinger, ogsaa de ikke-offentlige, er forbudt.

3. Lukketiden fastsættes til Mørkets Frembrud. Fra dette Tids-punkt er ogsaa enhver Trafik paa Gaden forbudt.

4. Enhver Afbenyttelse af Post, Telegraf og Telefon er indtil videre forbudt.

5. Enhver Strejke er forbudt. Opfordring til Strejke til Skade for den tyske Værnemagt fremmer Fjenden og straffes i Reglen med Døden.

Overtrædelse af ovenstaaende Bestemmelser vil blive straffet ved de tyske Standretter. Mod Voldshandlinger, Sammenstimlinger o. s. v. vil der hensynsløst blive gjort Brug af Vaaben.

Enhver Borger i Danmark, som efterkommer denne paa folkeretligt Grundlag hvilende Krigslov, tilsikres Personens og Ejendommens Beskyttelse i Henhold til Loven.»

Undtagelsestilstanden betød, at al udøvende Magt i Danmark nu var overgaaet til den tyske Øverstbefalende, alle udøvende Funktioner var frataget de lovlige danske Myndigheder. Det dansk-tyske Forhold var paa alle Omraader komplet ændret.

Visse tyske Kredse havde sikkert haabet, at de kunde bevare rolige Forhold i Danmark. Nu viste Hændelserne, at de havde taget fejl, og at Stemningen i det danske Folk var langt mere ophidset og direkte fjendtlig, end de havde tænkt muligt. Derfor kom Omslaget fra tysk Side; nu viste man den kendte tyske Knytnæve og Brutalitæt. Det passede utvivlsomt ikke daværende Politigeneral *Kannstein* og paa dette Tidspunkt formentlig heller ikke Dr. *Best*, som dog senere viste stor Evne til at tilpasse sig de ændrede Forhold; men derimod passede det General *Hanneken* særdeles vel. Han ønskede utvivlsomt et Brud, der kunde give ham Anledning til at afvæbne Resterne af den danske Hær og bringe Militæret i Spidsen inden for de tyske Besættelsesmyndigheder. Det er givet, at der laa bevidst Taktik bag de tyske Soldaters Provokationer; en Taktik, som var indledet i Efteraaret 1942 og senere fortsatte bl. a. med Aktionen over for Politiet.

Partiernes og Regeringens Nej til de tyske Krav.

De Begivenheder, der dannede den umiddelbare Optakt til Erklæringen om Undtagelsestilstand, var, at Dr. *Best* i Dagene forud for den 29. August var i Berlin for at staa Skoleret i Anledning af de Besværinger, General *Hanneken* havde afgivet om Tilstanden i Danmark. Dr. *Best* erklærede senere, at

hans Politik var brudt sammen, han var en »død« Mand, nu var det Militæret, som havde Ordet. Lørdag den 28. August om Formiddagen modtog den danske Regering en Henvendelse fra den tyske Regering, hvori den under Henviisning til Sabotagen, Strejkerne og Uroen krævede, at den danske Regering skulde erklære Undtagelsestilstand i hele Landet. Kravet gik iøvrigt ud paa følgende:

Forbud mod, at mere end fem Personer samledes offentligt, Forbud mod enhver Forsamling baade i lukket Lokale og under aaben Himmel, Restaurationerne skulde lukke Kl. 19,30, og al Færdsel paa Gaderne skulde ophøre fra Kl. 20,30 til 5,30. Der maatte indføres Forbud mod Strejker og Lockouter og Opfordringer dertil. Skydevaaben og Sprængstoffer skulde afleveres inden 1. September. Forbud mod at genere saadanne danske Statsborgere, som havde Samarbejde med tyske Myndigheder eller Forbindelse med Tyskere. Pressezensur under tysk Medvirken skulde indføres. Der skulde oprettes Hurtigdomstole til Paadømmelse af Forseelser mod de udstedte Anordninger til Opretholdelse af Sikkerhed og Orden.

For Sabotage og Medvirken dertil, for Angreb mod den tyske Værnemagt og dens Medlemmer samt for Besiddelse af Skydevaaben og Sprængstoffer efter den 1. September skulde der straks indføres Dødsstraf, og i øvrigt skulde der for Overtrædelse af den nævnte Anordning trues med de højeste Straffe i Henhold til den gældende Bemyndigelseslov om Opretholdelse af Ro, Orden og Sikkerhed. Man forventede den danske Regerings bekræftende Svar herpaa senest Kl. 16 samme Dag.

Paa Grund af de i Odense forefaldne Begivenheder, særlig Overfaldet paa en tysk Officer, stilledes følgende yderligere Krav:

Byen Odense skulde betale en Bod paa 5 Mill. Kr. De danske Myndigheder skulde til de tyske Besættelsesmyndigheder udlevere de Personer, der var skyldige i Mishandlingen af den tyske Officer. Indtil dette havde fundet Sted, skulde alle Forlystelser i Odense lukkes, Restaurationerne skulde lukke Kl. 19 og Færdsel paa Gaderne forbydes mellem Kl. 20 og 5. For saavidt de skyldige ikke var fundet og afleveret

inden den 5. September, vilde ti af Besættelsesmagten udvalgte Indbyggere i Odense blive arresteret og holdt i Arrest, indtil Udleveringen af de skyldige havde fundet Sted. I Tilfælde af Gentagelse vilde endnu skarpere Forholdsregler blive taget.

Kort efter Modtagelsen af den tyske Henvendelse holdtes Møde mellem Regeringen og Samarbejdsudvalget. Statsminister Scavenius forelagde Sagen. Han udtalte, at hvis han skulde se helt objektivt paa det, og det var muligt, at man kunde holde sammen om det, vilde han tilraade at akceptere for at skaane Befolkningen; men han vilde indrømme, at en Akcept maaske vilde være saa kompromitterende for Regeringen, at det alligevel ingen Ting vilde nytte.

Buhl udtalte bl. a.: Der er ingen Grund til at tro, at nogen her vil akceptere disse Krav. Billedet er klart: Vi skal under tysk Styre, den danske Regering skal blive en Lydregering, og det er ganske uacceptable Krav helt igennem.

Bjørn Kraft var ganske enig med Buhl. Ingen dansk Regering eller dansk Mand kan sige ja til disse Krav. S. Brorsen sluttede sig ligeledes til Buhl. Han rejste Spørgsmaalet, om der var Mulighed for en Regering af Departementschefer. De to andre Partier sagde ligeledes nej til Kravet, og alle gik imod Tanken om et Ministerium af Departementschefer. Det blev vedtaget af afvise de tyske Krav.

Kl. 13,30 samledes man igen, og i Mellemtiden havde man hver især drøftet Sagen med sin Partiledelse. Alle Partier sagde nej. Arbejderbevægelsens Møde vedtog aldeles enstemmigt følgende Beslutning:

»Mødet er af den Opfattelse, at ingen dansk Regering vil kunne akceptere de opstillede Krav og giver Arbejderbevægelsens Repræsentanter Bemyndigelse til at afvise dem.«

Derpaa blev i Ministeriets og Samarbejdsudvalgets Møde det afvisende Svar endelig vedtaget.

Inden Svaret blev afgivet til Tyskerne, modtog Kongen Partiformændene. Kongen var stærkt bevæget, han takkede for det Svar, man havde valgt at give. Kongen vilde staa sammen med Rigsdagen, komme hvad der vilde.

Regeringens Svar, der blev overrakt Dr. Best senere paa Eftermiddagen, havde følgende Ordlyd:

»Ved den Ordning, der blev truffet den 9. April 1940, etableredes en Tilstand, hvis Hovedformaal var at sikre Opretholdelsen af Ro og Orden i Landet. Regeringen har i he'e den forløbne Tid haft dette Formaal for Øje, og indtil den sidste Tids Begivenheder er det i det store og hele lykkedes at gennemføre de Bestræbelser, som i saa Henseende paa forskellig Maade er blevet udfoldet.

Regering og Rigsdag har gjort deres bedste for at holde Befolkningen i Ro. Senest er der den 21. August 1943 med H. M. Kongens Billigelse af Regeringen og Rigsdagens Samarbejdsudvalg med Tilslutning af de samarbejdende Partiers Rigsdagsgrupper blevet udsendt et Opraab, hvori Befolkningen paa indtrængende Maade opfordres til at undgaa uoverlagte Handlinger og bevare Ro og Besindighed. Dette Opraab har fundet Genklang i alle Kredse af Befolkningen, og saavel Arbejderorganisationerne som de store Erhvervsorganisationer har ved Erklæringer, offentliggjort den 24. og 26. August, givet Regeringens og Rigsdagens Opraab deres Tilslutning. Det kan allerede nu fastslaaes, at disse Aktioner har haft Virkning. Der er tydeligt indtraadt en Afspænding, og Regeringen nærer begrundet Haab om, at det vil lykkes at bekæmpe den igangværende Strejkebevægelse, saaledes at Arbejdsforholdene igen vil falde til Ro her i Landet.

Regeringen er, som udtalt i Statsministerens Note af 26. August 1943, rede til at træffe alle til Opretholdelse af Ro og Orden og til Gennemførelse af gældende Love fornødne Foranstaltninger under Anvendelse af alle Statens til Raadighed staaende Magtmidler i Overensstemmelse med de herom gældende almindelige Bestemmelser, derunder Reglerne for Politiets Anvendelse af Vaaben. En Iværksættelse af de fra tysk Side krævede Foranstaltninger vilde tilintetgøre Regeringens Muligheder for at holde Befolkningen i Ro, og Regeringen beklager derfor, at den ikke kan finde det rigtigt at medvirke til disse Foranstaltningers Gennemførelse.«

— Terningerne var kastet! Det afgørende Brud, man i politiske Kredse altid havde regnet med vilde komme før eller siden, kom nu. Fuldt vidende om de vidtrækkende Konsekvenser, fuldt vidende om, at man nu gik ind i »norske Tilstande«, sagde Regeringen og alle Partigrupper nej. Kompromisernes Tid var definitivt forbi.

I Tiden før den 29. August havde visse Kredse paabegyndt en Mistænkeliggørelse af dem, der advarede mod »at provokere eller lade sig provokere«, og umiddelbart efter den 29. August fortsattes Kampagnen paa den Melodi, at Regeringens

Politik havde spillet Fallit, og at Partierne kun tvunget af en overmægtig Folkestemning havde afvist de tyske Krav. Dette var en ganske falsk Fremstilling, der særlig fremførtes fra kommunistisk Side og visse yderliggaaende »nationale« Kredse, og ganske betegnende rettedes Angrebene særlig mod Socialdemokratiet. Som allerede flere Gange nævnt var der ingen politisk kyndig, der havde gjort sig Illusioner om at komme igennem Besættelsestiden — dersom Krigen trak længe ud — uden paa et eller andet Tidspunkt at maatte sige nej til Tyskerne uden Hensyn til Konsekvenserne; dette Synspunkt var af socialdemokratiske Talere hævdet paa utallige Partimøder Landet over, og det fik sit klare Udtryk paa Mødet den 28. August 1943, hvor der fra Socialdemokratiets Side lød et enstemmigt og sammenbidt Nej til de opstillede tyske Krav.

Den fremførte Mistænkeliggørelse var derfor ganske grundløs og gav Partiets Forretningsfører, *Alsing Andersen*, Anledning til i et Cirkulære af 2. September 1943 til Hovedbestyrelsen dels at trække Linierne for den førte Politik op og dels i polemisk Form at vende sig mod Partiets Angribere.

Dette Cirkulære blev senere misbrugt af de samme Kredse, der tidligere havde sluppet Mistænkeliggørelsen løs. Det er bl. a. anført, at der ikke i Cirkulæret stod noget om Tyskernes Provokationer før den 29. August. Dette er rigtigt, men det var naturligvis ikke muligt paa daværende Tidspunkt i en officiel Partiskrivelse at nævne den dybere Sandhed: at Tyskerne før eller senere vilde have grebet et hvilket som helst Paaskud til at hidføre en saadan Udvikling. Det er imidlertid fuldkommen uberettiget, naar man fra visse Sider har villet udlægge Cirkulæret som et Angreb paa den Modstandsbevægelse, der i de sidste Aar af Krigen udførte et saa betydningsfuldt Arbejde.

Arrestationerne.

Der fandt Søndag Morgen, i samme Øjeblik, Undtagelsestilstanden indførtes, en Række Arrestationer Sted. Nogen bestemt Linie syntes der ikke at være i Udvælgelsen af Personer, og der var Folk fra alle Kredse og Samfundslag. Der blev arresteret en Del Politikere, mest Konservative, en Del Pressefolk, nogle Medlemmer af Radioraadet og ellers som

nævnt et meget tilfældigt Udvalg. I Sønderjylland f. Eks. blev nogle af de nationale og politiske Ledere arresteret, andre ikke. Her som enkelte andre Steder i Landet blev det betydet de paagældende, at de var arresteret som Gidsler, saa Dr. Bests Paastand ved en senere Lejlighed, at Tyskerne aldrig havde taget Gidsler, holdt ikke Stik. Behandlingen af de arresterede var meget forskellig. Nogle Steder sad de i streng Fængselsarrest, andre Steder i Værelser paa tyske Kaserner, i Skoler o. s. v. I Løbet af nogle Dage begyndte Løsladelserne, men de fleste sad dog arresteret i flere Uger. De var efter en halv Snes Dages Forløb blevet samlet i Horserødlejren.

Undtagelsestilstanden førte med sig en Række drastiske Indskrænkninger i Borgernes Friheder, som det allerede vil fremgaa af von Hannekens Proklamation, og paa næsten alle Omraader mærkede man den skærpede Situation. Persontrafikken paa de danske Baner blev standset en Tid, og Kørsel med Personbiler og Drosker blev forbudt. Overalt i Byerne placeredes tyske Vagtposter, og Patruljer gik gennem Gaderne Dag og Nat.

Der blev fremsat Krav om Aflevering af Skydevaaben, Ammunition og Sprængstoffer, og det blev forbudt at bære danske Uniformer. I en Bekendtgørelse fra den tyske Øverstbefalende bebudedes strenge Straffe — efter Omstændighederne ogsaa Dødsstraf — for »Forehavender til Begunstigelse af Fjenden. Herunder hører Sabotage og Hjælp til Sabotører«.

I det hele taget søgte man fra tysk Side at skræmme og kue. Typisk herfor var en Tale, Dr. Best holdt den 29. August til Pressens Repræsentanter. Han gav Pressen Skylden for, at »en forfalsket Opfattelse af Stillingen har bredt sig i Folket«, og han understregede, at Pressen nu vilde komme under streng Censur og straffet efter Krigens Love. »Hver Redaktør vil med sit Hoved hefte for, at Folket ikke længere forgiftes.«

Ogsaa Radioen fik Kærligheden at føle. — Radioraadet traadte ud af Funktion, da den tyske tilsynsførende ved Radioen, Lohmann, om Morgen den 29. August blev indsat som Radiokommissær med diktatorisk Myndighed over alt Radioen vedrørende. Radioens Embedsmænd og Funktionærer blev under de skarpe Trusler beordret til at fortsætte paa deres

Poster. Det gjaldt ogsaa Medarbejderstaben ved Pressens Radioavis. Ophævelsen af Undtagelsestilstanden ændrede ikke Forholdene ved Radioen.

Regeringen ude af Funktion.

Som foran nævnt overgik ved Undtagelsestilstandens Indførelse al udøvende Magt til den tyske Besættelsesmagt, og fra dansk Side tog man straks Konsekvensen heraf. Tidligt om Søndagen indgav Statsminister Scavenius til Kongen Ministeriets Demissionsbegæring med Meddelelse om, at Ministeriet straks var ophørt at fungere. Imidlertid erklærede Kongen, at han ikke kunde bevilge Ministeriet Afsked, da heller ikke han kunde udøve sine Funktioner. Man stod da i den ejendommelige Situation — som for øvrigt varede hele Besættelsestiden ud — at Ministeriet reelt var gaaet af, men ikke formelt. Med Hensyn til de administrative Opgaver meddelte Ministeriet Mandag den 30. August, at Ministeriets løbende Forretninger indtil videre vilde blive varetaget af Administrationscheferne. Inden Ministeriet ophørte at fungere, fremsatte det følgende Udtalelse:

»I denne for vort Land saa alvorlige Time ønsker vi paany at opfordre Befolkningen til at udvise Ro og Besindighed. Særlig er det os magtpaaliggende at udtale, at vi forventer, at alle Statens Tjenestemænd i den forhaabentlig korte Tid, Undtagelsestilstanden vil vare, forbliver paa deres Post og under deres Ansvar som Tjenestemænd fortsætter deres Gerning til bedste for Land og Folk, saaledes at det søges undgaaet, at der opstaar Gnidninger mellem Statens Organer og de tyske Autoriteter, der i Kraft af Krigens Love og den erklærede Undtagelsestilstand midlertidig har en særlig Myndighed at udøve.«

Der fulgte nu i de nærmeste Uger derefter en Række Drøftelser om Regerings- og Administrationsproblemerne. Ved forskellige Lejligheder og paa forskellig Maade sporede man tydeligt en stærk tysk Interesse i at faa en eller anden Ordning i Stand, saa man udadtil kunde undgaa Skæret af at have forvoldt det rene Kaos i dansk Styre og Administration, men her stødte Tyskerne paa enig og beslutsom dansk Modstand, Tyskerne havde selv villet Konflikten, og nu var det Slut med enhver dansk Indrømmelse.

Tirsdag den 31. August søgte Kongens Kabinetssekretær,

Bardenfleth, en Samtale med Formanden for Samarbejdsudvalget, Buhl, om Regeringsproblemet. Buhl sagde, at for hans Partis Vedkommende var alle ledende Partifæller klar over, at der ikke burde dannes nogen dansk Regering. Partierne vilde ikke lade sig bruge af Tyskerne. Bardenfleth erklærede sig enig heri og sagde, at Kongen vilde følge Rigsdagen.

En tysk Føler.

Samme Dag fandt der en Samtale Sted mellem Dr. Best og Direktør Svenningsen, Udenrigsministeriet. Best fremkom her med en Antydning af Grundlaget for en ny Regering:

1. En politisk, parlamentarisk Regering kan ikke komme i Betragtning. Regeringen maa være en ren Fagmandsregering.
2. Rigsdagen skal bestaa, men maa kun træde sammen af og til, f. Eks. naar Finansloven eller andre vigtige Lovforslag skal vedtages.
3. I øvrigt skal Regeringen styre ved Anordninger i Henhold til en af Rigsdagen given Bemyndigelseslov til Regeringen.
4. De tyske Myndigheder overtager baade Undersøgelse, Paa-gribelse, Afhøringer og Domfældelse i alle Retssager, for hvilke der gælder Dødsstraf, og i alle andre særlige Sager.
5. Det tyske Strejkeforbud opretholdes, dog næppe med Bibeholdelse af Dødsstraf.
6. Den i Forbindelse med Undtagelsestilstanden indførte Presse-censur maa opretholdes.
7. Den tyske Ledelse af Radioen maa opretholdes.
8. En eller anden Form for Forsamlingsforbud maa opretholdes.

Paa Direktør Svenningsens Anmodning konfererede Buhl med de øvrige Repræsentanter for de samarbejdende Partier om Sagen, og man vedtog i Mødet, der blev afholdt den 3. September, at svare, at Grundlaget var ganske uantageligt. Dette Svar meddelte Direktør Svenningsen Dr. Best. Paa den-nes Forespørgsel om Kongens Stilling svarede Svenningsen, at det var fast Praksis, at Kongen ikke udnævnte nogen Re-gering, som ikke var i Overensstemmelse med Rigsdagen, og at Kongen fastholdt dette Standpunkt ogsaa i den nuværende Situation.

Fra dansk Side forholdt man sig fremdeles passivt. I den derpaa følgende Uge modtog Buhl fra Svenningsen Meddelelse om, at Dr. Best den 10. September havde udtalt, at der ikke

kunde ventes noget Forslag fra tysk Side til Afvikling af Situationen, men at man afventede, hvad der vilde blive foretaget fra dansk Side.

Den 13. September fandt der i Udenrigsministeriet et Møde Sted mellem Direktør Svenningsen og de samarbejdende Partiers Repræsentanter. Direktør Svenningsen trak Situationen op. Buhl erklærede med Tilslutning fra alle de øvrige Parti-repræsentanter, at man, da man tog Beslutningen om at afvise de tyske Krav, havde taget alle Muligheder i Betragtning, ogsaa Risikoen for en ekstrem Lovgivning og en Quisling-regering. Alle Politikerne fastholdt Afvisningen.

Den næste Fase i Overvejelserne skyldtes et Initiativ fra Højesteretspræsident Troels Jørgensens Side. Han sendte omkring Midten af September et Brev til Kronprinsregenten, hvori han gjorde gældende, at Kongemagten i Henhold til Grundloven ikke kunde forholde sig passiv over for Regerings-spørgsmaalet i den Situation, som forelaa, da der intet var til Hinder for Dannelse af en ny Regering. Han gjorde opmærksom paa, at ingen Grundlovsbestemmelse hindrede Rigsdagen i at delegere sin Myndighed til en Regering. Troels Jørgensen henstillede derfor, at Kongen satte sig i Forbindelse med de paagældende Partier, først og fremmest med Statsministeren.

Denne Henvendelse fra Højesteretspræsidenten mentes at være fremkommet efter Tilskyndelse fra to danske Nazister, LRS. Reitzel Nielsen, som Tyskerne havde krævet anbragt i Udenrigsministeriet, og Fuldmægtig i Justitsministeriet, Dr. jur. Popp Madsen. Betegnende var det ogsaa, at Troels Jørgensens Henvendelse i Grundtrækkene laa helt paa Linie med den Skitse, Dr. Best havde givet Direktør Svenningsen.

Henvendelsen foranledigede en Konference hos Kongen, hvori ogsaa Kronprinsen deltog. Først modtog Kongen Statsminister Scavenius, som — efter sit eget Udsagn et Par Dage efter — havde tilraadet Kongen at danne Regering uanset Rigsdagens Stilling. Man maatte have et dansk Styre for at undgaa Ulykkerne ved et tysk. Tyskerne vilde af Prestigehensyn lægge Vægt paa, at Styret fik Form af en Regering, men Rigsdagen kunde naturligvis ikke fungere under den nye Tilstand.

Umiddelbart efter Samtalen med Scavenius modtog Kongen et Medlem af hvert af de samarbejdende Partier. De var alle enige om over for Kongen at fremhæve, at hverken de tidligere af Dr. Best antydede Vilkaar eller Situationen i det hele taget gjorde det muligt at danne Regering, ligesom et Administrationsraad maatte anses for uholdbart. Man var af den Opfattelse, at den bedste Udvej for at fortsætte med den nuværende Ordning (Administrationschefordningen). Sammenkomsten sluttede med, at Kongen paany erklærede, at han fastholdt kun at handle i Overensstemmelse med Rigsdagen.

Den 18. September drøftede Samarbejdsudvalget igen Situationen, og der viste sig fremdeles fuldstændig Enighed om, at der intet Initiativ burde tages fra dansk Side. Det endelige Svar til Dr. Best, der blev afgivet nogle Dage senere, blev udarbejdet af Direktør Svenningsen. Der blev heri fastslaaet bl. a.:

»Da man ikke er klar over, under hvilke Betingelser et Ministerium vil komme til at arbejde, mener man ikke at kunne fremsætte Forslag. Opretholdes Foranstaltninger af mere eller mindre lignende Karakter som de nuværende ved Undtagelsestilstandens Ophævelse, er der jo ikke Mulighed for at danne et grundlovmæssigt Ministerium, idet et Ministerium under disse Forhold vilde savne væsentlige Dele af de forfatningsmæssige Beføjelser.«

Departementscheifs-Ordningen.

I øvrigt pegedes der i Svaret paa, at Statsforvaltningen kunde føres videre af Administrationscheferne, og at der, saa længe der ingen Regering fandtes, kunde gives Regler af Lovgivningsindhold, naar det skønnedes, at en saadan Lov (Lov-anordning) var absolut nødvendig, og at den ikke stred mod dansk Retsbevidsthed — en Ordning, som Domstolene havde erklæret at ville akceptere.

Direktør Svenningsen afgav personlig Svaret til Dr. Best. Svenningsen fremhævede, at Forudsætningerne for, at Administrationscheferne kunde føre Forretningerne videre, maatte være, at de stadig kunde administrere frit uden tysk Kontrol.

Dr. Best erklærede, at han var bekymret for, at man i Berlin vilde opfatte Svaret som Udtryk for Trods og Modvilje fra Rigsdagens Side, mens man maaske nok vilde spore Vel-

vilje fra Administration og Domstole. M. H. t. den Situation, som vilde foreligge, naar Undtagelsestilstanden ophørte, erklærede Best, at Kongens og Rigsdagens Stilling da vilde være den samme som før 29. August. Kongen og Rigsdagen kunde selv bestemme, om de vilde udøve deres Beføjelser. Ved at stille sig paa det Standpunkt, at der ikke burde udnævnes nogen Regering, giver Kongen og Rigsdagen selv Afkald paa at fungere. For Rigsdagen vilde det ikke have nogen Formaal at træde sammen, naar der ikke findes nogen Regering.

Fra den tyske Regering kom der ingen Indvending frem, saa man maa have affundet sig med Ordningen. Det skal understreges, at der aldrig blev truffet nogen Aftale mellem den danske Administration og de tyske Myndigheder. Ordningen er aldrig blevet godkendt, man har affundet sig med den.

Den 25. September tilstillede de tolv Højesteretsdommere Kongen en Skrivelse i Anledning af Højesteretspræsidentens Aktion. Det hed i Skrivelsen, at Højesteretspræsidentens Henvendelse til Kongen var sket uden Forhandling med dem, og at de ikke billigede det saaledes foretagne.

Spørgsmaalet om Rigsdagens eventuelle Sammentræden var egentlig afgjort, saa længe Undtagelsestilstanden og Mødeforbudet bestod. Alligevel var der forskellige Opfattelser i Samarbejdsudvalget, men ved det endelige Møde, i hvilket ogsaa de to Tings Præsidier deltog, vedtoges det, uden at nogen stemte imod, at Præsidierne skulde tilstille Rigsdagens Medlemmer en Skrivelse af følgende Indhold:

»Under de foreliggende Omstændigheder holder Rigsdagen ikke Møde den 5. Oktober. Med Hensyn til næste Møde vil Medlemmerne modtage Meddelelse fra Bureauet.«

Det sidste Udslag af Tyskernes Interesse for at faa dannet en Regering kom i Løbet af Oktober Maaned, da Dr. Best under en Samtale med Direktør Svenningsen understregede, at Tyskerne til enhver Tid var interesseret i Dannelse af en dansk Regering.

Den 6. Oktober ophævedes den militære Undtagelsestilstand, den havde da varet i 38 Døgn, hvilket hævdedes at være Rekord for en saadan Tilstand. Reelle Ændringer i Situationen medførte Ophævelsen saadan set ikke. I Virkelig-

heden blev den militære Undtagelsestilstand blot afløst af en civil af lignende Karakter, kun med nogle Lettelser m. H. t. Udgangsforbud og Forlystelsesliv.

Sabotage — og tysk Terror.

Der var kun forholdsvis faa Tilfælde af Sabotage i de første to Aar under Besættelsen, og enkelte af dem rettede sig tilmed mod Objekter, som ikke kunde siges at være krigsvigtige; men der kom efterhaanden større Planmæssighed og Maalbevidsthed over Arbejdet. Sabotagen tog Fart i 1942 og første Del af 1943 for efter den 29. August 1943 at blive overordentlig voldsom og omfattende.

Til at begynde med vakte Sabotagen blandede Følelser i Befolkningen, og naar de ansvarlige Partier og Hovedorganisationer før 29. August 1943 advarede derimod, var det fordi man mente, at en fortsat og øget Sabotage vilde medføre, at dansk Retsvæsen og Administration ikke vilde kunne opretholdes, og man havde den Opfattelse, at dette for Befolkningens Skyld burde opretholdes, saalænge det var foreneligt med vor danske Samvittighed.

Den 29. August, da Danmark reelt blev krigsførende, bortfaldt ret hurtigt ethvert Forbehold for den Sabotage, der ramte Objekter, som var af krigsvigtig Betydning for Fjenden. Og de frygtløse Landsmænd, der som Sabotører satte Livet paa Spil, kunde trygt regne med Befolkningens Sympati og Hjælpssomhed. Rent bortset fra Sabotagens krigsmæssige Betydning stod det efterhaanden den danske Befolkning klart, at den illegale Virksomhed bidrog betydeligt til over for den frie Verden at manifestere det danske Folks virkelige Indstilling.

Det ellers saa fredelige Danmark var ikke til at kende igen. Hver Aften og Nat, ofte ogsaa om Dagen, lød i vore Byer Brag af eksploderende Bomber, af Skud fra Revolvere og Maskinpistoler, og flere og flere Gader fik Krigens Præg over sig. Fabriker og Haandværksvirksomheder, Butiker og i mange Tilfælde Beboelseshuse sprængtes i Luften. Naar Ødelæggelserne blev saa omfattende, skyldtes det ikke mindst den Mod-sabotage, Tyskerne satte i Gang, og som hurtigt fik Navnet »Schalburgtage«, fordi Tyskerne til dette Formaal benyttede

sig af deres danske Rakkerknægte, Folk fra Schalburgkorpset. Det var Resterne af »Frikorps Danmark« plus andre senere hvervede, der nu anvendtes til »særlige Opgaver« i Danmark. Ved Aarsskiftet 1943—44 regnede man med, at der var omtrent 2000 Mand i Schalburgkorpsets militære Afdeling. En Mængde af dem var amoralske og asociale Individuer, hvis Navne figurerede i det danske Politis Forbryder-Album.

I April 1944 var Tyskerne blevet saa opbragte over den fortsatte Sabotage, at de besluttede at anvende endnu haardere Metoder end hidtil. Dr. Best udstedte en Erklæring, hvori han bebudede Anvendelse af »Krigens haarde Ret« over for fangne Sabotører, saafremt der forøvedes Overfald paa Medlemmer af den tyske Værnemagt, eller den tyske Krigsførelses Interesser blev angrebet ved Sabotage. Det var ingen tom Trusel; ret omgaaende fulgte Handling paa Ordene. I Tiden, der fulgte, var en forfærdende Blodsudgydelse Tyskernes Svar paa den voksende aktive Modstand, men intet kunde standse Frihedskæmperne i deres Arbejde, det blev tværtimod stadig dristigere og mere virkningsfuldt. Et af de dristigste Kup fandt Sted den 20. Juni mod Dansk Industri Syndikats Fabriksanlæg i Frihavnen, der arbejdede for Tyskerne og var meget stærkt bevogtet.

Det tyske Raseri over dette og andre Kup gav sig i de følgende Døgn Udslag i en voldsom Schalburgtage, og Mandag den 26. Juni indførte Tyskerne Spærretid i København, Forsamlingsforbud og Forbud mod Samlinger paa Gaden af mere end fem Personer. Denne kollektive Straf føltes af Hovedstadens Beboere som en brutal og taabelig Handling. Det var netop i de Dage og Aftener straalende Sommervej. Folk respekterede ikke Forbudet den første Aften, hvad der førte til tyske Indgreb og spredt Skyderi. Arbejderne svarede paa deres Vis ved kun at arbejde den halve Dag, idet de krævede Ret og Tid til normal udendørs Frihed. Tyskerne veg for dette Tryk og ændrede Spærretiden til Kl. 23, uden at dette dog dæmpede Spændingen. Hadet til Tyskerne var efterhaanden blevet saa stærkt, at det nu, da Tyskerne selv gav denne særlige Anledning, maatte give sig eksplosive Udslag.

Situationen udviklede sig i de følgende Døgn uhyre drama-

tisk. Al Trafik blev standset, der byggedes mange Steder Barrikader i Gaderne, og om Aftenerne lyste Hundreder af Baal i Gaderne, og der blev skudt med Haandvaaben af alle Kalibre. Der var hvert Døgn et stort Antal dræbte og saarede. Den 29. »besvarede« Tyskerne Demonstrationerne ved at henrette otte Sabotører. Og nu udviklede Situationen sig til en altomfattende Generalstrejke, alt normalt Liv i Storbyen blev lammet. Ogsaa denne Aften og Nat blev meget blodig.

Fredag Eftermiddag besatte Tyskerne de tekniske Værker og afbrød Forsyningerne, saa Byen i de følgende Par Døgn var uden Vand, Gas og Elektricitet. Da al Trafik var standset, udeblev Levnedsmiddelforsyningerne, og det stiledede mod en Katastrofe, navnlig for de smaa Hjem, der ingen Reserver havde.

Det stod ansvarlige Kredse klart, at man maatte bestræbe sig for at finde en Vej ud af denne farlige Situation for at undgaa den Katastrofe, som truede. I Løbet af Fredagen førtes der Forhandlinger dels i De samvirkende Fagforbund, dels paa Udenrigsministeriets Foranledning mellem Repræsentanter for de store Erhvervsorganisationer, de politiske Partier og Hovedstadskommunerne, men det førte ikke til noget Resultat. Erhvervsorganisationernes og Kommunernes Repræsentanter var — med Tilslutning af de politiske Partier og Centraladministrationen — rede til i et Opraab at opfordre til Genoptagelse af Arbejdet; men Tyskerne stiledede mod skærpet Kamp og nægtede at akceptere Opraabets Formulering, som de fandt krænkende. Lørdag Morgen meddelte den tyske Øverstkommanderende paa Sjælland, Generaløjtnant Richter, at han havde overtaget al udøvende Magt for Storkøbenhavn, og han udstedte forskellige Bekendtgørelser. Byen blev totalt afspærret fra Omverdenen, Patruljer sendtes endnu talrigere gennem Byen og skød uden videre, Byen var uden Tilførsler af nogen Art, uden Radio, Post, Telefon osv., og Tyskerne besatte alle vigtige Punkter i Byen. København lignede i et og alt en belejret By.

Imidlertid ændredes den tyske Tone noget i Løbet af Lørdagen og Søndagen. Tyskerne stillede i Udsigt en hurtig Op-

hævelse af Undtagelsesbestemmelserne og Tilbagetrækning af Militæret fra Gaderne, naar Arbejdet genoptoges.

Opfordringen til Arbejdets Genoptagelse blev derefter i en noget modificeret Form udsendt Søndag Aften. Det var dog kun faa Steder, Arbejdet genoptoges Mandag. Efter at Tyskernes Tilsagn om Militærets Tilbagetrækning var blevet yderligere præciseret talte fem ledende Personligheder — Buhl, Eiler Jensen, Bjørn Kraft, Viggo Christensen og T. K. Thomsen — Mandag Aften i Radioen og opfordrede til Genoptagelse af Arbejdet. Denne Opfordring blev i fuldt Omfang fulgt Tirsdag Morgen, og Byen antog snart sit normale Udseende.

Folkestrejken havde været meget blodig. Den samlede Opførelse for disse Døgn lød paa ikke mindre end 102 dræbte og 667 saarede. En magtfuld, men blodig Folketilkendegivelse, et kraftigt og radikalt Udslag af Storbyens Protest og Folkets ukuede Frihedsvilje. Folkestrejken blev en af Besættelsestidens mest bemærkelsesværdige og betydningsfulde Tildragelser, et alvorligt Varsko til Undertrykkerne og en moralsk Sejr for Storbyen.

Der var i Aarets Løb blevet oprettet endnu et Korps af danske Nazister. Det fik Navn efter dets Stifter og Leder, Kaptajn Sommer. Dets Kvalitet var som Schalburgkorpsets: et Antal amoralske Elementer, som gjorde en væsentlig Del af det snavsede og modbydelige Arbejde, som Gestapo ofte nødigt selv vilde lægge Navn til. Efterhaanden vandt dette Korps Terræn i Forholdet til Schalburgkorpset og blev det af Tyskerne foretrukne. Først paa Aaret 1945 ophævedes Schalburgkorpset og for saa vidt ogsaa Sommerkorpset, og de smeltedes sammen til et saakaldt Hjælpepoliti, populært kaldet Hipo. Korpset gjorde sig i en utrolig Grad hadet og foragtet, og intet glædede Frikæmperne og hele Befolkningen mere, end naar Hipofolkene led Tab i Sammenstødene med Frihedskæmperne. Det var disse sortklædte Banditter, som i den sidste Del af 1944 og Resten af Besættelsestiden førte an i mange af de mest modbydelige Overgreb mod Befolkningen.

Den 28. Juli gik Tyskerne og deres Haandlangere over til en ny Metode: Attentater mod danske Persontog. En Bombe blev anbragt i Nordbanetoget og eksploderede ved Lillerød;

3 Personer dræbtes og 15 saaredes. August Maaned blev meget blodig. I Løbet af en Uge dræbtes 5 tyske Soldater og Politifolk i København. Tyskerne svarede med en større Blodsudgydelse. Den 9. August skød de i Shellhusets Kælder 11 unge, danske Frihedskæmpere. De forsøgte senere at fremstille Sagen saadan, at de 11 Danskere var blevet skudt under Flugtforsøg. Den rystende Udaad sammen med de øvrige Udslag af Tyskernes Brutalitæt skabte en uhyre Ophidselse, der gav sig Udslag i en 24 Timers Proteststrejke i Hovedstaden. Det kom til nogen Uro og spredt Skydning, men stort set forløb Strejken i Ro. Ogsaa nogle Steder i Provinsen strejkedes der.

Den tyske Terror antog Gang paa Gang de uhyggeligste og mest bestialske Former, og tilsyneladende gjorde ingen tysk Autoritet Forsøg paa at bremse den. Sidst i Februar Maaned 1945 overrakte Direktør Svenningsen Dr. Best en Protest mod Terroren, og Skrivelsen sendtes videre til det tyske Udenrigsministerium. Det var den skarpeste Protest, som nogensinde blev afgivet fra dansk Side. Den sagde rent ud, at det var Tyskerne, der stod bag Terroren og maatte bære det fulde Ansvar for den.

Den danske Sabotage blev mere og mere præget af en ofte forbløffende Teknik og en meget omhyggelig Tilrettelægning. Intet Steds var Tyskerne sikre. Baner sprængtes, Tog afsporedes, Fabriker og Værksteder, som arbejdede for Tyskerne, ødelagdes, uanset hvor stærk den tyske Bevogtning var, Skibe sænkedes, Maskinerier ødelagdes osv. Den danske, aktive Modstand gennemførtes saa dristigt og var saa omfattende, at den gentagne Gange blev nævnt med stor Anerkendelse fra allieret Side. Men den krævede blodige Ofre. Hundreder af danske Patrioter satte Livet til, mange under Kamp, mange blev henrettet, da General *Lindemann* i Februar 1945 i afmægtigt Raseri over Sabotagen begyndte Massehenrettelser af arresterede Frihedskæmpere, overvejende ganske unge Mennesker. De vil blive mindet som tapre Soldater, der faldt for Danmark.

Jødeforfølgelserne.

Tyskernes Aktion mod de danske Jøder var under Ventila-

tion i sidste Halvdel af September Maaned 1943. Rygterne om, at noget var i Gære, tog stadig stærkere Fart, men i Begyndelsen ligesom vægrede man sig ved at tro paa Rigtigheden deraf. En Del Jøder, dog ikke noget stort Antal, tog til Sverige. I Maanedens sidste Uge blev man klar over, at Rygterne talte sandt, og at Aktionen snart vilde finde Sted. Tirsdag Aften den 28. September fik ledende socialdemokratiske Politikere gennem deres underjordiske Forbindelser — »Rapportører«, der via det danske Politi naaede helt ind i de tyske Hovedkontorer — at vide, at Aktionen skulde gennemføres om faa Dage. De tog øjeblikkelig Affære, underrettede personlig Formanden for Mosaisk Trossamfund og lod i øvrigt deres Viden gaa videre til saa mange, som de kunde faa Forbindelse med, bl. a. Lægeforeningen. Denne store og velorganiserede Forening satte straks hele sit Apparat i Gang med Advarsler til alle jødiske Læger og Opfordring til alle de øvrige om at assistere bedst muligt.

Onsdag Aften afholdtes der Formandsmøde inden for de socialdemokratiske Vælgerforeninger i Hovedstaden, og ogsaa her blev meddelt, hvad der forestod. Flere af Formændene iværksatte øjeblikkelig et Arbejde i deres Kredse for at advare Jøderne og skaffe dem Ophold uden for deres Hjem.

Man kan sige, at hele den danske Befolkning rent spontant gik ind i Bestræbelserne paa at modvirke den ventede Aktion. Som Forsøg paa at afværge Aktionen rettedes den sidste Dag i September skriftlige Henvendelser til Dr. Best fra overordentlig store og betydningsfulde Kredse. Bag Henvendelserne stod bl. a. De samvirkende Fagforbund, Arbejdsgiverforeningen, de højere Læreanstalter, de højere Retsinstanser, Kvinde- og Ungdomsorganisationer o. m. a., og disse Bestræbelser fik en værdifuld Støtte fra svensk Side. Sverige lod sin Gesandt i Berlin rette en Forespørgsel til den tyske Regering om, hvorvidt Rygterne om en forestaaende Deportation af danske Jøder talte sandt. Gesandten udtalte paa sin Regerings Vegne, at en saadan Aktion vilde fremkalde overordentlig Indignation i Sverige. Han fremsatte i den Forbindelse et Tilbud fra sin Regering om, at Sverige var rede til at modtage alle danske Jøder til Internering indtil Krigens Slutning. Hen-

vendelsen var forgæves. Tyskland svarede overhovedet ikke paa dette Tilbud.

Den tilsvarende Skæbne fik et Forslag, som Direktør Svenningsen, Udenrigsministeriet, Fredag den 1. Oktober fremsatte paa Departementschefernes Vegne. Det gik ud paa, at man fra dansk Side kunde internere Jøderne. Man opnaaede at faa Tilbudet telegraferet til Berlin, men der kom intet Svar. Faa Timer efter tog Aktionens sin Begyndelse, intet havde kunnet afværge den, end ikke den Omstændighed, at Dr. Best — saa vidt man kan skønne — ikke var særlig begejstret for den, men nærmest syntes at lukke Øjnene for den Flugt til Sverige, der allerede da var begyndt. Herrerne i Berlin krævede Jødeaktionen gennemført, og man havde sendt en af Himmlers nærmeste Medarbejdere, Politigeneral Daluge, herop sammen med et Antal Special-Politisoldater.

Fredag Aften den 1. Oktober ved 21-Tiden gik det løs. Det københavnske Telefonnet blev afbrudt i de Timer, Aktionen stod paa. Der arresteredes, saa vidt man kunde konstatere, 5—600 Jøder, mens det lykkedes det tidobbelte Antal at holde sig skjult og senere komme bort fra Landet. Tyskerne tog alle de Personer med, de traf, selv Oldinge og spæde Børn. De arresterede læssedes paa Lastbiler og kørt til Opsamlingssteder. Allerede om Morgenens indskibedes de første Jøder i Københavns Havn og senere paa Dagen andre, hvorefter Skibene satte Kurs mod Tyskland. Jøder, som arresteredes i Jylland og paa Fyn, førtes pr. Tog sydpaa. I Tyskland blev der foretaget en Deling af de arresterede. De arbejdsduelige puttedes ind i den tyske Rustningsindustri, mens de øvrige førtes til Theresienstadt i Böhmen.

Aktionen udløste den voldsomste Forbitrelse i det danske Folk, og de følgende Dage rettedes der til Dr. Best den ene skarpe Protestskrivelse efter den anden. De samarbejdende Partier sagde i deres Henvendelse bl. a.: »De danske Jøder er en levende Del af Folket; og hele Folket er derfor paa det dybeste ramt af de iværksatte Foranstaltninger, der føles som en Krænkelser af dansk Retsbevidsthed«. Protesterne kom fra saa at sige alle Organisationer og Institutioner af Betydning i Landet, fra Kirke, Skole osv., Det var en aaben, djærv og

stærk Tale fra hele Folket, en aaben Trods mod vore Undertrykkes brutale og umenneskelige Handling.

Tyskerne kom Dagen efter med en Motivering, der i sin Stupiditet blot gjorde Sagen værre. De udsendte følgende officielle Meddelelse:

»Efter at Jøderne, som ved deres tyskijendtlige Ophidselsesvirksomhed og deres moralske og materielle Støtte til Terror- og Sabotagehandling, hvilket i væsentlig Grad har bidraget til Skærpelsen af Situationen i Danmark, ved de fra tysk Side trufne Forholdsregler er blevet udskilt af det offentlige Liv og hindret i fortsat at forgifte Atmosfæren, vil der som Opfyldelse af det Ønske, der næres af visse Kredse i den danske Befolkning, i de nærmeste Dage blive paabegyndt Løsladelse af internerede danske Soldater, og Løsladelsen vil finde Sted i det Tempo, der bestemmes af de tekniske Muligheder.«

Det er letforstaaeligt, at den danske Forsvarsmagts Ledelse omgaaende protesterede mod den utrolige Taabelighed, det var at sætte Jødeaktionen og Soldaternes Hjemsendelse i Forbindelse med hinanden. Paa Værnenes Vegne sendte General Gørtz en Skrivelse til General von Hanneken, i hvilken han skarpt protesterede mod Sammenkædningen. Ingen i Hæren havde noget Ønske om Lettelser i deres Vilkaar, hvis det skete paa Bekostning af andre danske Borgere, hed det bl. a. i Skrivelsen.

Aktionerne mod Hæren og Politiet.

Den 19. September 1944 øvede Tyskerne gennem Likvideringen af det danske Politis deres vistnok største »Bedrift« under Besættelsen af Danmark.

Der er ingen Tvivl om, at denne Bedrift var et Led i en ganske bestemt af General *Hanneken* tilrettelagt Fremgangsmaade overfor de danske væbnede Styrker; en Fremgangsmaade, som fungerede i Takt med de militære Tilbageslag, der ramte Tyskland og gav de herværende Tyskere en Følelse af Utryghed overfor Tilstedeværelsen af væbnede danske Korps, hvis allierede Sympatier de særdeles vel var klar over.

Den første Aktion fandt Sted i November 1942, da *Montgomery* jog *Rommel* vestpaa gennem den libyske Ørken, og *Eisenhowers* Styrker — samme Dag som Buhl maatte vige for

Scavenius — var gaaet i Land i fransk Vest-Afrika og klemte Tyskerne fra den anden Side. Dengang rejste General Hanneken Krav om Udlevering af væsentlige Dele af den danske Hærs Materiel. Kravet lød paa, at Danmark kun maatte beholde Materiel til den daværende Styrke, d. v. s. ca. 2000 Mand. Regeringen anerkendte ikke nogen tysk Ret til at stille et saadant Krav og stemplede det som stridende mod Tilsagnet af 9. April. Imidlertid maatte man vige i nogen Grad, men Danmark beholdt dog Udrustning til 60.000 Mand. Resten tog Tyskerne.

Den næste store Aktion kom i Forbindelse med 29. August 1943 — ovenpaa Italiens Nederlag, Mussolinis Fald og Indledelsen af det store Tilbagetog i Rusland.

Situationen gav von Hanneken Lejlighed til fuldstændig at afvæbne Danmark. Hæren og Flaaden var forberedt paa det, der efter alt at dømme vilde komme. Hærens Tropper laa fordelt over Sjælland og Fyn, de enkelte Garnisoner var lidet talstærke og svagt udrustet, men alligevel kom det forskellige Steder til kortvarige Kampe.

I Næstved beskød Tyskerne Gardehusarkasernen med Kanoner og Granatkastere, og den danske Garnison, der var paa 400 Mand, medens Tyskerne angreb med en Styrke paa 1000, forsvarede sig med Maskingeværer og Rifler. Skydningen varede en halv Times Tid. Der saaredes fem Danske, hvoraf to døde; Tyskerne havde en Del dræbte og saarede.

I Nyborg var 3. Regiment fra Viborg kasereret paa Kurstedet »Nyborg Strand«. Det tyske Angreb koncentrerede sig om Bygningen »Hermon«, hvor Soldaterne laa, medens Befalingsmændene boede i andre Bygninger. Tyskerne gjorde her Brug af Maskingeværer og af Haandgranater, der var bundtet sammen. De danske Soldater besvarede straks Ilden, og Kampen varede en Time. Bygningen blev antændt og nedbrændte til Grunden; de danske Soldater overgav sig derpaa. Der saaredes 12 danske, hvoraf 3 senere døde. Fra tysk Side indbragtes 17 saarede Tyskere paa Sygehuset. Antallet af dræbte Tyskere kendes ikke.

Ogsaa i Odense kæmpedes der ganske kort af de smaa danske Styrker. I Ringe laa 14. Artilleriafdeling, d. v. s. et

Polyteknikerhold paa 160 Mand; de laa i Teltlejr, der ikke frembød nogen som helst Forsvarsmulighed. Alligevel opstod der en Del Skydning, og den tyske Oberstløjtnant blev saaret. Der var endvidere ganske kortvarige Episoder i Faaborg og Svendborg.

Særlig gement var Overfaldet paa Kongens Vagtstyrker. Kongen opholdt sig paa Sorgenfri Slot og havde en faatallig Vagt bestaaende af nogle Soldater og Politifolk. Tyskerne angreb med overlegne Styrker og trængte ind i Slottet, hvor de mishandlede baade Soldater og Politi.

For den danske Flaade blev Morgenens højdramatisk. Flaadens Ledelse havde besluttet, at Skibene saa vidt muligt ikke skulde komme i Tyskernes Besiddelse, og Beslutningen blev realiseret grundigt og næsten totalt. Kun ganske faa af Skibene blev taget af Tyskerne, det store Flertal af dem blev sænket eller ødelagt af deres egne Besætninger. Det var en tragisk, men storslaaet Handling, der formede sig som en moralsk Sejr for den danske Forsvarsmagt, og som i høj Grad blev paa-skønnet af de allierede.

Artilleriskibet »Niels Juel« laa paa Reden uden for Holbæk sammen med Torpedobaaden »Søulven« og »M S 23«. Skibene lettede straks, da Meddelelsen naaede frem om Morgenens Begivenheder. De to Torpedobaade stak til Havs og ankom vel-beholdne til Sverige. »Niels Juel« naaede ikke ud af Fjorden, den blev ustandselig angrebet af tyske Bombeflyvere, undertiden af en halv Snes Stykker ad Gangen; flere af dem blev skudt ned. Skibet ændrede Kurs og gik ind i Bredningen ved Nykøbing S., men blev her modtaget af Kanonild fra et tysk Landbatteri. Efter flere Timers Kamp mod de mange Flyvere og til sidst mod Batteriet besluttede Chefen at give op over for den store Overmagt, og Besætningen sænkede Skibet 5—600 Meter uden for Nykøbing Havn.

I Københavns Havn blev de allerfleste af Skibene sænket, eller Maskinerne ødelagdes. Det var et grundigt Stykke Arbejde. Kun ganske faa af Skibene lykkedes det Tyskerne at faa Herredømmet over, inden det var for sent. Hele Resten laa paa Havnens Bund eller var gjort ubrugelige. I Korsør kom det til Kamp mellem nogle mindre Fartøjer og de tyske Angribere.

Kampen varede tre Kvarter og krævede Ofre paa begge Sider. Før Danskerne indstillede Kampen, havde de ødelagt Skibenes Maskiner. Nogle mindre Fartøjer, som laa i andre Provinshavne, lykkedes det at undslippe til Sverige.

De danske Tab under Kampene var for Hærens Vedkommende 16 faldne og 50 saarede, for Marinen 7 faldne og 10 saarede.

Den sidste Rest af legale danske væbnede Styrker var nu Politiet, og dets Time slog i September 1944. Situationen paa Fronterne var da den, at Finland var faldet fra, Bulgarien havde vendt Vaabnene mod Tyskland, dets tidligere allierede, Russerne stod foran Warszawa, og Frankrig var gaaet tabt for Tyskerne; Nederlaget var aabenbart, og i Danmark stod en kraftig Undergrundsbevægelse, støttet af Politiet, rede til at gaa i Aktion med Øjeblikks Varsel.

Politiets Linie havde altid været den at tjene den danske Befolknings Interesser og ikke lade sig bruge af Tyskerne paa en saadan Maade, at Politiet kom i Modsætningsforhold til Befolkningen. Det var en udmærket Bedrift, Politiet udførte ved virkelig at holde denne Linie. Der kunde være enkelte upaalidelige Elementer inden for Rækkerne, og en Del af de Dispositioner, der blev truffet indtil 29. August, kunde med Rette kritiseres; men i det store og hele blev den yderst vanskelige Opgave klaret paa en Maade, der har Krav paa den danske Befolknings Anerkendelse.

Problemet om Politiets Holdning var allerede blevet akut ved Begivenhederne den 29. August 1943, der skyldede de danske forfatningsmæssige Organer til Side og gjorde, at Politiet blev en Institution, der paa en vis Maade svævede frit i Luften. Umiddelbart efter Undtagelsestilstandens Indførelse blev der adskillige Steder af Tyskerne forelagt Politimestre og Borgmestre Loyalitetserklæringer til Underskrift, og enkelte underskrev dem. Imidlertid blev Spørgsmaalet taget op fra dansk Side, da man straks var klar over disse Erklæringers skæbnesvangre Rækkevidde, og kort efter blev der fra Politiets Ledelse udsendt Meddelelse om, at Kravene om Loyalitetserklæringer var bortfaldet. Dette gjaldt ogsaa i de Tilfælde, hvor

Underskrifter allerede var afgivet. Rigspolitichefen trak i øvrigt til Klarlæggelse af Politiets Stilling følgende Linier op:

1. Politiets Tjenestemænd maa stilles frit med Hensyn til, om de vil fortsætte deres Tjeneste, hvis der stilles Krav til dem, som de anser for at være i Strid med deres Ære eller Samvittighed, jfr. hermed Grundsætningen i Paragraf 45 i Haag Landkrigskonventionen.

2. Der maa ikke stilles Krav til det danske Politi om Medvirken til Eftersøgning eller Anholdelse af danske Statsborgere, der agtes søgt dømt ved andre Domstole end de danske, agtes afgivet til Strafuldbyrdelse i Udlandet eller efter udstaaet Straf agtes udleveret til yderligere Strafforfølgning eller Internering, der ikke er hjemlet i dansk Lov.

3. Ordenens Opretholdelse over for den danske Befolkning er vel det danske Politis Opgave, men hvis Undtagelsestilstand eller andre særlige Forhold bevirker, at der sættes væbnet tysk Magt ind over for den danske Befolkning, maa Politiet forudsætte, at den ved Justitsministeriets Cirkulære af 23. August 1943 givne Forholdsordre om, at det danske Politi i saa Fald trækker sig tilbage, saaledes at det undgaas, at det danske Politi og tysk væbnet Magt kommer til at gribe ind Side om Side over for Befolkningen, fortsat staar ved Magt.

Denne Retningslinie blev meddelt Politimestrene, og Tyskerne blev underrettet derom, uden at de protesterede eller stillede modgaaende Krav.

Med Undtagelsestilstanden indførte Tyskerne Dødsstraf for Sabotage, og det førte med sig, at det danske Politi nu stillede sig fuldstændig passivt over for Sabotagen. Tyskerne reagerede ved at kræve visse Forhandlinger, og det blev herunder fra tysk Side betonet, at det næppe vilde være muligt for Berlin at forstaa det danske Politis Passivitet i Sager vedrørende Sabotage. Konsekvensen kan blive, sagde Tyskerne, at det tyske Politi træffer ganske andre Foranstaltninger end hidtil, d. v. s. at det danske Politi sættes til Side som Ordensfaktor.

Fra tysk Side antydede man under Forhandlingerne en Ordning saadan, at det danske Politi opgav sin passive Holdning i Sabotagesager under den Forudsætning, at de Sabotører o. l., det danske Politi maatte tage, beholdt Danskerne helt (d. v. s. dansk Afhøring, Domfældelse og Strafafsoning), medens de Personer, som Tyskerne tog, skulde falde ind under tysk Jurisdiktion — i begge Tilfælde uanset om det drejede

sig om Anslag imod danske Virksomheder eller den tyske Værnemagt.

Fra dansk Side blev man enige om — ogsaa med Tilslutning fra Politiets Organisationer — at acceptere en saadan Ordning; naturligvis tilfredsstillede den ikke, men den kunde anvendes i Bestræbelserne paa at søge Politiet bevaret som Ordensmagt. Den nye tyske Politichef, Miltner, erklærede, at han over for Berlin vilde gaa ind for en saadan Ordning. Nogen Betydning fik Ordningen dog ikke af den simple Grund, at Tyskerne besvarede den Bølge af Sabotage og andre Former for aktiv Modstand, der satte ind i Efteraaret og Vinteren, paa saa voldsom og brutal en Maade, at det danske Politi øjeblikkelig trak sig tilbage i Passivitet.

I Maj Maaned 1944 kom det næste tyske Forsøg paa at presse det danske Politi frem til Aktivitet. Det tyske Riges Befuldmægtigede, Dr. Best, overrakte den 12. Maj Direktør Svenningsen, Udenrigsministeriet, en Skrivelse, der gik ud paa, at man fra tysk Side erklærede sig utilfreds med den hidtil anvendte Form for Sabotagebevogtning af de Virksomheder, der arbejdede for den tyske Værnemagt. Man ønskede derfor, at det danske Politi skulde overtage Bevogtningen af et Antal nærmere angivne Virksomheder, godt et halvt Hundrede. Man henviste Politiet til at benytte det til Kystsikringen hidtil anvendte Mandskab til denne særlige Tjeneste. Skrivelsen sluttede med en Trusel: For saa vidt Politiet ikke imødekom dette Ønske, vilde det blive forlangt, at det danske Politi reduceredes til den Styrke, det havde før den 9. April 1940. Den samlede Politistyrke var den Gang kun ca. 3500 Mand, mens den paa Grund af de mange nye Opgaver, Krigen havde ført med sig, nu var oppe paa omtrent 10.000.

Udenrigsministeriet lod Sagen gaa videre til Centraladministrationen, der drøftede Problemet og foranledigede, at ogsaa Politiets Organisationer fik Lejlighed til at udtale sig. — Svaret blev et Nej. Man nægtede at paatage sig denne Opgave, dels af praktiske Grunde — Tyskerne selv var ude af Stand til at værne de Virksomheder, de havde sat Militærvagt paa — dels og navnlig af principielle Grunde. Politiet vidste, at paatog det sig Opgaven, vilde det uvægerligt komme i Mod-

sætning til Befolkningen, og det vilde man mindst af alt. Underhaanden støttede de politiske Partier Afslaget, og det samme gjorde Centraladministrationen. Svaret, som blev overrakt Dr. Best, gik ud paa, at man fra dansk Side udover den allerede gennemførte Sabotagebevogtning var villig til yderligere at etablere en politimæssig Bevogtning af Vand-, Gas- og Elektricitetsværkerne, hvorimod det baade af praktiske og principielle Grunde ikke vilde være muligt at udvide denne Bevogtning til at omfatte de i den tyske Skrivelse nævnte Virksomheder.

Man ventede en ret omgaaende tysk Reaktion paa dette negative Svar, men den kom ikke før langt senere. I Mellemtiden havde der udspillet sig en Begivenhed, der vakte Opsigt. Den 26. Maj arresterede Tyskerne 21 Personer som »alvorligt mistænkte for Spionage og Deltagelse i en illegal militær Organisation«. Blandt de arresterede var Chefen for den særlige Politikommando i Jylland, Agersted, Politiajudanten i Sønderjylland, Amtmand Refslund Thomsen, Politimestrene i Haderslev, Aabenraa og Tønder, andre Politifolk, nogle Officerer samt enkelte andre.

Ogsaa Chefen for Grænsegendarmeriet, Oberst Paludan-Müller, skulde arresteres. Han satte sig til Modværg og holdt fra sit Hus et stort Antal Angribere Stangen i flere Timer. Et Par af Tyskerne blev dræbt og flere saaret. Tilsidst blev Huset skudt i Brand, og Obersten omkom. Hans desperate, heltmodige Kamp vakte meget stor Opsigt.

I Sommeren 1944 fortsattes Sabotagen med stadig øget Kraft, og de tyske Politifolk blev mere og mere raadville og desperate. Beslutningen om at sætte hele det danske Politikorps ud af Spillet blev taget. Den 15. September meddelte den tyske Politigeneral Pancke:

»Den Maade, paa hvilken de politiske Mord i den senere Tid har taget Overhaand, har gjort det umuligt for den højere SS- og Politifører i Danmark længere at taale, at det danske Politi ikke med al Energi modarbejder den forbryderiske Underverdens Gangstermetoder. Der er derfor under Forhandling med Departementschef *Ejvind Larsen* blevet stillet den Fordring til det danske Politi med alle til Raadighed staaende Kræfter at eftersøge Morderne og sørge for, at de blive straffet.«

Det var Signalet til Slaget, der kom den 19. September. Politiets øverste Ledere var den Dag tilsagt til Forhandling paa Dagmarhus Kl. 10,50, og da de ankom, blev de straks arresteret — et ægte tysk Træk! Kl. 11 blæstes der Luftalarm, som hurtigt viste sig at være falsk. Samtidig blev Politigaarden og alle Politistationer omringet af SS og tysk Militær med kraftig Udrustning, et Par Steder endogsaa med Artilleri. Nogle Steder naaede Tyskerne saa hurtigt ind, at al Modstand var forgæves, andre Steder fandt der kort Tid Skududveksling Sted.

Politiets store Central, Politigaarden, blev hurtigt erobret takket være en ægte tysk List. Noget før Kl. 11 indfandt der sig et betydeligt Antal civile Personer, som begærede Adgang til forskellige Kontorer, særlig Hittegodskontoret; det viste sig senere, at der var 60 Mand i alt. Disse Mænd, der bar Maskinpistoler skjult paa sig, fordelte sig i Bygningens Gange efter en forud lagt Plan, og paa Slaget 11, da Luftalarmen lød, stormede de med skudklare Vaaben ind i forskellige Lokaler og faldt Vagterne i Ryggen. Samtidig stormede Tyskerne udefra med Vaabenmagt mod Porten. Tyskerne meddelte, at Bygningen vilde blive bombarderet af Kanoner og fra de Flyvemaskiner, der kredsede over Bygningen, hvis man ikke overgav sig. Under disse Forhold var der intet Valg, man gav op for Overmagten. Politmændene og alle de øvrige, som befandt sig i Bygningen, blev drevet sammen i Gaarden og maatte staa der et Par Timer. Tyskerne frasorterede alle de Politifolk, der var over 56 Aar, og løslod dem. Resten blev kørt bort i Lastbiler til Havnen og beordret ombord i et tysk Skib. Senere blev godt 100 Kriminalbetjente ført tilbage til Politigaarden, hvor de maatte opholde sig i en længere Tid og blev tvunget til at arbejde videre med forskellige Sager.

Politiet havde lige siden den 29. August 1943 bevogtet Kongeresidensen Amalienborg, og der var i den særlige Bevogtningsstyrke 160 Mand. Da Styrkens Leder blev klar over Angrebet paa St. Kongensgades Politistation, fordelte han en »fremskudt Styrke« i alle Trappegange i de tilstødende Gader, og derfra aabnedes Ild mod de fremrykkende Tyskere, der forsøgte at forcere Slotspladsen. Tyskerne havde flere saa-

rede og trak sig tilbage, og hele Styrken gjorde sig klar til Kamp ved Indgangene til selve Slotspladsen; der blev foretaget Afspærringer med Pigtraad og spanske Ryttere. Nogle CB'er og civile, der befandt sig ved Pladsen, ydede Politiet virksom Hjælp ved Forberedelserne. Kort efter fik Tyskerne Forstærkninger, 100 Marinesoldater, men de tyske Angribere blev standset ved Spærringerne, som de ikke formaaede at bryde. Den voldsomme Ildkamp varede et Par Timer. Ud for Larsens Plads var to tyske Orlogsfartøjer blevet fortøjet, og Kanonerne blev vendt mod Slottet. De kom dog ikke i Funktion. Kl. 14,30 blev Kampen indstillet, idet man fra tysk Side meddelte, at hele Udviklingen ved Amalienborg var »en dybt beklagelig Misforstaaelse«. Det havde naturligvis ikke været Hensigten, at Kongens Politi skulde afvæbnes! Tyskerne vilde nu straks trække sig tilbage og overlade det danske Politi fortsat at varetage Bevogtningen af Kongen.

Paa dansk Side var der tre lettere saaret og en alvorligt, nemlig Kongens Adjudant, Kaptajn Schlichtkrull, som senere døde af sine Saar. Tyskerne havde mindst syv døde og en Snes saarede. — Nogle civile havde med stort Mod deltaget i Kampen og i et Øldpot indrettet et »Nødfort«. Da deres Ammunition slap op, brugte de 40.000 Bajerskflasker med god Virkning.

Skyderiet de forskellige Steder i København gik ud over mange Civilpersoner, der nysgerrigt fulgte Kampene. Der var i alt af danske Politifolk og civile otte dræbte og et halvt Hundrede saarede. — Ogsaa »Den røde Bygning«, Ministerialbygningen blev besat og alle drevet ned i Gaarden. En Mand blev skudt ned af Tyskerne og flere saarede.

— I Provinsbyerne forløb Aktionen paa meget forskellig Maade. Enkelte Steder skød Tyskerne uden videre paa Politiets Poster, men det kom ingen Steder til virkelig Kamp. Nogle Steder nøjedes Tyskerne med at afvæbne Politiet, men arresterede ingen.

Tyskerne førte i Tiden, der kom, alle de arresterede Politifolk til Tyskland. Først anbragtes de i Lejren Neuen Gamme ved Hamburg og senere i Buchenwalde ved Weimar; herfra flyttedes de efter nogen Tids Forløb til en Krigsfangelejr i

Sachsen. Den Behandling, de underkastedes i Lejrene, var under al Kritik. Og over hundrede danske Politimænd døde som Følge af Underernæring og elendige hygiejniske Forhold.

Det danske Politikorps var nu ikke blot afvæbnet, men simpelthen elimineret, men det var den mindste Part af Politifolkene, Tyskerne fik fat paa, ialt ca. halvtredie Tusinde; endvidere blev de, der var over 56 Aar, givet fri. Resten, ca. 6000 Mand, der ikke havde Tjeneste paa det givne Tidspunkt, eller som det lykkedes at undvige fra Stationerne, gik »under Jorden« som en overmaade kærdkommen Styrkelse af den direkte Modstand mod Tyskerne.

Inden lang Tid var de organiseret igen og stod klar til at gaa ind paa de Poster og til de særlige Opgaver, de fik anvist. Det var en af Følgerne af Tyskernes Aktion, der altsaa kun overfladisk set blev vellykket. Men som sluttet og aabent arbejdende Korps var det danske Politi ganske vist færdigt. Dette velbevæbnede, veluddannede Korps, der gennemgaaende var af høj menneskelig Kvalitet, var mere og mere blevet Tyskerne en Torn i Øjet. Tyskerne havde aabenbart lært af Tilfældet i Paris, hvor det franske Politi spillede en førende Rolle ved Byens Befrielse. Noget tilsvarende vilde man forsøge at undgaa her.

Situationen efter Politiets Fjernelse var ganske enestaaende. Danmark var det eneste Land, hvor der overhovedet ikke fandtes nogen Politimyndighed, og tilmed virkede Gestapo og navnlig dets danske Hjælpere direkte retsopløsende. En Masse af de Mord, Røverier og Pengeafpresninger, der fandt Sted, blev foretaget af Tyskernes Hjælpepoliti. Og alligevel klarede det danske Folk Situationens Krav paa det retslige Omraade. Det taler i høj Grad om, hvor dybt Retsbevidstheden er forankret i det danske Folk. — Men Harmen over det utroligt lumske Overfald var kolossal, og næppe nogen anden af Tyskernes Gerninger har i saa høj Grad optændt den danske Befolknings Forbitrelse mod de nazistiske Undertrykkere.

Ledende danske Nazister, som paa Forhaand var blevet klar over Aktionen, søgte straks at udnytte Chancen. Halvanden Time efter Aktionen indfandt den nazistiske Lektor og Fuldmægtig i Justitsministeriet, Popp Madsen, sig i Udenrigs-

ministeriet og refererede en Samtale, han havde haft med Politigeneral Pancke. Denne havde rejst Spørgsmaalet om Oprettelse af et dansk Politi, hvis Popp Madsen vilde paa-tage sig at lede det. Udenrigsministeriet svarede den geskæftigede Nazist, at hans Forslag var uakceptabelt. Senere tilkendegav Pancke over for Direktør Svenningsen, Udenrigsministeriet, at der kunde tænkes to Løsninger: at man beholdt et tysk Politi eller dannede et dansk Politi med en Leder, der havde Tyskernes Tillid. Direktør Svenningsen erklærede, at denne sidste Udvej ikke var farbar.

Aktionen mod Politiet gav Anledning til, at der Landet over rent spontant opstod en Række Storstrejker, som i flere Byer førte til Uro og Skyderi. Tyskerne gik flere Steder yderst brutalt frem, f. Eks. var deres Optræden i Hjørring fuldstændig barbarisk. Strejkebølgen holdt sig nogle Dage. Fra alle Lejre i det danske Folk rettedes der ualmindelig skarpe Protester til den tyske Befuldmægtigede. De politiske Partier gav i deres Protest Udtryk for den dybeste Harme, kaldte det skete et Magtovergreb og lagde hele Ansvaret for en kommende Lovløshed over paa Tyskerne. En lignende skarp Tone lød i alle de andre Protester. Det var alt, hvad Landet ejede af betydelige Organisationer og Institutioner, der paa den Maade lod høre fra sig.

For Departementscheferne opstod straks Spørgsmaalet, om de efter Politiets Fjernelse kunde og vilde fortsætte Udøvelsen af Regeringens Beføjelser uden at have nogen Art af Magtmidler til Raadighed. De førte en Række Forhandlinger med de mest afgørende Kredse og Organisationer, og den endelige Stillingtagen kom til Orde gennem en Protestnote, der overrakte Dr. Best. Ogsaa heri gaves der Udtryk for den dybeste Harme. Departementscheferne havde af Hensyn til Befolkningen besluttet sig til ikke straks at gaa, men erklærede, at de fralagde sig Ansvaret for Udfaldet af Forsøget paa at føre Forretningerne videre og vilde træde tilbage, hvis Forholdene i Landet bragtes ud i en Tilstand af Opløsning.

Den 22. September udstedte den tyske Politigeneral en bombastisk Erklæring, hvori han paastod, at det danske Politi ikke havde villet gribe ind mod »den anarkiske Udvikling«, og

at Politiet aktivt havde understøttet Sabotage og Mord. »Alt tyder paa en Opløsning af Retstilstanden, og man driver Danmark frem mod Bolscheviseringen«. Derfor saa Tyskerne sig, hed det videre, nødsaget til at foretage en Omorganisering af det danske Politi, og indtil denne var foretaget, bestod der »politimæssig Undtagelsestilstand over hele Danmark«. Den tyske Besættelsesmagt garanterede for Ro og Orden! I selve Forordningen opløstes foruden Politiet ogsaa C.B.-Organisationen med Undtagelse af Udrykningskolonnerne. Det bekendtgjordes, at ulovlig Vaabenbesiddelse straffedes med øjeblikkelig Skydning.

Nu beroede Ro og Orden altsaa paa Tyskerne, der havde garanteret disse Goder! En Bølge af Forbrydelser og Ulovligheder af enhver Art gik over Landet efter det danske Politis Forsvinden. Det var de lyssky Elementer, som rørte paa sig. Røveri og Tyveri florerede, og Sort Børs-Mændene optraadte saa frækt og aabent, at det flere Steder kom til Selvtægt. Det meddeltes, at Folk kunde henvende sig paa Politistationerne med deres Klager, men det var der af gode Grunde ikke mange, der havde Lyst til. Paa Stationerne sad danske Nazister af yderst tvivlsom Habitus. Den saakaldte Leder af en af de københavnske Stationer var en Mand, som paaviseligt var sindssyg. I Odense »leledes« Stationen af et Triumvirat, bestaaende af en fhv. Sysselleder, en Alfons og en Karusselejer.

De samarbejdende Partier og Modstandsbevægelsen.

Det danske Folks Reaktion mod Besættelsen var i vid Udstrækning et Spørgsmaal om Temperament. Følelserne havde samme Retning: Harme over Voldsdaaden og Fordømmelse af den, men Udslagene af denne Harme var meget forskellige. Den helt overvejende Part af Folket stod bag Konge, Regering og Rigsdag i Forsøget paa at skaane Land og Folk længst muligt mod den hemningsløse Undertrykkelse og de Volds-metoder, som f. Eks. praktiseredes i vort Broderland Norge. Man indtog derfor en vis forsigtig Holdning uden Tanke om at gøre saadanne Indrømmelser, som af Hensyn til de for Staten og Folket fundamentale Værdier ikke kunde bringes.

Men i forskellige Kredse — og naturligvis navnlig blandt

Ungdommen — voksede Viljen til at give Harmen over Voldsdaaden aabent og direkte Udtryk. Det kom til de første Sabotagehandlinger, og de første illegale Blade blev udsendt. Det var lokale Grupper hist og her, som opererede uden nogen egentlig gensidig Føling. En Bevægelse i dette Ords egentligste Forstand kunde man først tale om paa et senere Tidspunkt.

Aaret 1941 bragte stærk Vækst i den aktive Modstand og illegale Virksomhed. Paa det Tidspunkt var det tyske Tryk blevet betydelig øget baade paa det politiske Liv og paa Pressen, og man frygtede for, at det Tidspunkt meget snart var inde, da politisk Virksomhed vilde være umulig; den danske Presse var allerede da saa bastet og bundet, at den faktisk ingen reel Oplysning kunde give om Situationen.

Som Modvægt mod denne Situation arrangerede hver enkelt Gruppe inden for den politiske Presse en særlig Informationstjeneste for sine Redaktioner samtidig med, at Partikontorerne organiserede en tilsvarende Information for Partiernes Tusinder af Tillidsmænd Landet over. Disse Former for Information var af stor Betydning og blev paa en vis Maade Forløber for den illegale Presse.

De samme Motiver, som laa bag Partiernes og Pressens Informationsvirksomhed, laa bag Starten af Dansk Studiering. Den stiftedes i Efteraaret af en Kreds af væsentlig socialdemokratiske Akademikere, hvis ledende Kraft var den unge cand. mag. Frode Jacobsen. Fra Nytaar 1942 til 29. August 1943 rejste Jacobsen rundt i Landet, etablerede Forbindelser og organiserede det informatoriske Apparat. Dansk Studiering fik senere under den korte Betegnelse »Ringens« stor Indflydelse paa den danske Frihedsbevægelse. De politiske Partier havde ikke direkte Repræsentanter i »Ringens« Ledelse, da man ønskede at undgaa en Kollision mellem det formelt legale og den deciderede Illegalitet.

I Begyndelsen af 1942 nærmede forskellige Kredse sig hinanden i et illegalt Samarbejde. Det spændte fra Kommunisten Aksel Larsen til Christmas Møller. Sammen med Folk som bl. a. Professor Mogens Fog, Professor Chievitz og Biblioteksdirektør Døssing dannede de Gruppen »Frit Danmark«, der med Mogens Fog og Redaktør Kiilerich som Redaktører

udgav Bladet af samme Navn som Gruppen. Denne Gruppe var i væsentlig Grad præget af sit stærke intellektuelle Indslag og blev senere ret kommunistisk orienteret.

En Gruppe, der ligeledes søgte at præge det illegale Arbejde, var »Dansk Samling«, der havde opstillet uden Resultat ved Valget i 1939, hvor Bevægelsen i øvrigt blev stærkt angrebet for navnlig Arne Sørensens mærkelige Vurderinger af Demokratiet. Ved Valget i Marts 1943 fik Partiet 3 Mandater i Folketinget, og den 29. August gled Partiet og dets Medlemmer ind i det illegale Arbejde.

De illegale Blades Antal blev efterhaanden stort. I Løbet af 1943 fik næsten hver eneste By eller dog Landsdel sit lille Blad, men Interessen samlede sig dog om de større og betydelige Blade som »Frit Danmark«, »De frie Danske«, »Studenternes Efterretningstjeneste«, »Land og Folk« m. fl. Senere paa Aaret udvidedes denne Kreds af landsomspændende Blade med »Dansk Presse«, »Danske Tidende«, »Den danske Parole« og »Folkeviljen« for at nævne de vigtigste. Endnu senere dukkede »Morgenbladet« op, i vid Udstrækning baseret paa »Information«s Bladstof.

I Foraaret 1943 sendte Englænderne en Hovedagent, kaldet »Jørgen«, her til Landet med den Opgave at koordinere Modstandskræfterne og overtage Ledelsen af saavel de nedkastede Faldskærmsfolk som i det hele af den militære Modstandskamp — Sabotage — som navnlig interesserede de allierede. Han havde endvidere den selvfølgelig Opgave at virke som et Bindeled mellem den danske Hjemmefront og de allieredes Krigsledelse. Han fik Føling med de forskellige Grupper og fik ogsaa hurtigt gennem Ingeniør Herman Dedichen (Sømanden) Føling med forskellige politiske Kredse. I Begyndelsen af 1945 kaldtes »Jørgen« tilbage og erstattedes af Hr. »Sølling«, som fortsatte »Jørgen«s Virksomhed.

De voldsomme og dramatiske Begivenheder i Sommeren 1943, der kulminerede den 28. og 29. August, modnede Situationen for en vis Samling af de aktivt kæmpende Grupper. Skønt man nogle Maaneder tidligere — navnlig paa Foranledning af Overbetjent Ronald Olsen — havde talt om en vis Form for et illegalt Fællesorgan, naaede man først hen i Oktober

Maaned det Tidspunkt, der begrundede en »offentlig« Meddelelse om Dannelsen af Danmarks Frihedsraad. Raadet konstituerede sig selv. Noget regulært Valg kunde selvsagt ikke finde Sted. Det sammensattes af Repræsentanter af de foran omtalte fire Grupper samt enkelte andre.

Frihedsraadets Stiftere var cand. mag. Frode Jacobsen, Ingeniør Erling Foss, Redaktør Schoch og Professor Mogens Fog. Senere indtraadte Kommunisternes Repræsentant, Børge Houmann, Arne Sørensen (Dansk Samling) og Professor Chievitz. Som Erstatning for Schoch efter dennes Arrestation indtraadte Biskop Øllgaard, og Professor Fog erstattedes senere af Professor Bodelsen, ligesom endnu senere Professor Huusfeldt, Folketingsmand Alfred Jensen, Christmas Møller og yderligere en Repræsentant for Dansk Samling indtraadte.

Der havde i politiske Kredse intet Øjeblik været Tvivl om, at der paa et egnet Tidspunkt maatte komme et Brud med Tyskerne. Den Linie, man havde lagt, var imidlertid denne, at Bruddet maatte ske paa et saadant Grundlag, at Kongemagten og Folkerepræsentationen i Rigsdag og Regering stod fuldstændig enige. De tyske Krav den 28. August 1943 tilvebragte utvetydigt denne Situation; fra dette Øjeblik var Landet uden Rigsdag og Regering, og Kongemagten ansaa sig for ikke-fungerende.

Hermed samlede faktisk hele Folket sig paa den aktive Modstandslinie. Nu bestod der, om ikke formelt, saa dog reelt, Krigstilstand mellem Danmark og Tyskland. Allerede før den 29. August var der mellem visse Grupper Rigsdagsmænd og ledende Kredse i det illegale Arbejde en Føling, der ofte antog praktiske Former m. H. t. Hjælp og Oplysninger paa forskellig Vis. Det var ikke mindst Politiets Folk, og da navnlig Folk fra den politiske Afdeling D paa Politigaarden, der formidlede denne Forbindelse. Her skal navnlig nævnes Overbetjentene i Kriminalpolitiet Werner Dinesen og Chr. Madsen samt Weiss og Alfred Andersen.

Der etableredes derfor nu ogsaa ret hurtigt Kontakt mellem politiske Kredse paa den ene Side og den engelske Hovedagent og Medlemmer af Frihedsraadet paa den anden. I en Række Samtaler mellem den engelske Repræsentant og i før-

ste Omgang ledende Socialdemokrater, senere ogsaa ledende Konservative, gennemdrøftedes vigtige Anliggender, der baade sigtede paa Nuet og paa den Situation, som kunde opstaa ved det endelige Opgør med Tyskerne i Danmark. Med Frihedsraadets enkelte Medlemmer drøftedes aktuelle Anliggender, men en virkelig Kontakt tilvejebragtes hen paa Sommeren 1944, efter at Folkestrejken i København, dens Forløb, Afslutning og Konsekvenser havde gjort det klart for begge Parter, at intim Kontakt maatte etableres. Der fandt nogle Forhaandsdrøftelser Sted om Formerne for Samarbejdet (Medlemsskab i Raadet eller Kontakt), og da det Tilbud, Raadet gav, gik ud paa Oprettelse af et Kontaktudvalg, gik de socialdemokratiske og konservative Repræsentanter, der førte Forhandlingerne, ind paa denne Tanke. Kontaktudvalget bestod af fire Mand, to fra Raadet, oprindelig Redaktør Schoch og Børge Houmann og senere Frode Jacobsen og Alfred Jensen, og to fra Politikerne, Folketingsmændene H. C. Hansen og Aksel Møller. Igennem Kontaktudvalget tilvejebragtes ved Nytaarstid 1945 Enighed mellem Frihedsraadet og de politiske Partier om Stillingen til den frie Verden, hvilket gav sig Udslag i en fælles Deklaration til de allierede. I dette Udvalg fandt de første Drøftelser om en kommende fælles Regeringsdannelse Sted, og gennem Udvalget fremførte Raadet sine Synspunkter i denne Sag i Form af et Memorandum. Dette gav Anledning til senere Forhandlinger om saavel den særlige Straffelovgivning efter Krigen som Erstatningsanliggender og udenrigspolitiske Spørgsmaal.

Militæret og Modstandsbevægelsen.

Begivenhederne den 29. August og den derpaa følgende Internering af Hærens og Flaadens Officerer, Officianter og Mandskab maatte naturligt efterlade sig dybe Spor i Befalingsmændenes Sind. Stemningen blandt de internerede Officerer var ret bitter, navnlig for Hærens Vedkommende. Der var en stærk Lyst til snarest at flygte til Sverige i samlet Trop, man havde organiseret Transportmulighederne og tænkte i givet Fald med Vaabenmagt at slaa sig igennem. Denne Tanke blev dog opgivet, da det igennem Forhandlinger,

som i Hemmelighed blev indledet i Helsingør mellem General Gørtz og Folketingsmand Hedtoft-Hansen og senere videreførtes med Buhl, blev fastslaaet, at Officerernes Opgave laa herhjemme i den givne Situation. Man maatte frygte, at en samlet Afrejse af Officererne kunde betyde en Risiko for Politiets Opløsning og Internering, og den deraf opstaaende Tilstand af fuldstændig Lov- og Retsløshed maatte længst muligt søges undgaaet. I senere Drøftelser, hvori ogsaa konservative Politikere deltog, fastlagdes de større Rammer for Opgaverne. En Del Officerer skulde gaa til Sverige for sammen med Officerer, som allerede befandt sig der, at uddanne de unge, danske Flygtninge til særlig Tjeneste i Danmark, naar Timen var inde. Gennem Forbindelse med svenske Politikere formidledes den Ordning, at de Danske, der var Tale om, kunde samles i Lejre, de saakaldte Politiforlægninger.

De Officerer, som blev herhjemme — og det var langt de fleste — gik, for saa vidt det ikke allerede tidligere var sket, for Størstedelens Vedkommende ind i Arbejdet for at organisere Modstanden. Mange gik ind i de aktive Styrkegrupper som Ledere og som Instruktører, og atter andre organiserede efterhaanden et aldeles blændende Efterretningsvæsen, der blev af stor Betydning for de allierede. Det baseredes ikke blot paa Postforbindelse over Sundet, men bl. a. ogsaa paa en direkte Telefonforbindelse til Sverige. Telefonen fungerede daglig gennem mere end et Aar, uden at det nogen Sinde lykkedes Tyskerne at opdage den. Mellem det militære Efterretningsapparat og Folk i Politiet — saavel blandt Ledelsen som blandt de menige Politifolk — etableredes et udmærket Samarbejde.

Hærens og Flaadens Folk var ikke blot Deltagere i Modstandsbevægelsen som ovenfor nævnt; de havde deres særlige Opgaver og organiserede til Løsningen heraf deres O-Grupper, der tildeltes specielle militære Opgaver.

Der var efterhaanden tilgaaet Modstandsbevægelsen en Del Vaaben og navnlig Sprængstoffer, som blev nedkastet fra Luften eller pr. Fiskerbaad ankom til vestjyske Havne. Men det dækkede ikke tilstrækkeligt. I Sverige var der i Begyndelsen af 1944 paa Militærrets Foranledning og ved de ledende

Politikeres Mellemkomst bestilt et Antal Maskinpistoler med Ammunition. Da en egentlig snæver Kommandokontakt blev etableret mellem Militæret, senere ogsaa Politiet og Modstandsbevægelsen i det saakaldte K-Udvalg, sattes der stor Kraft ind paa at faa de bestilte svenske Vaaben hertil. Vanskelighederne taarnede sig imidlertid op, og Folketingsmand Hedtoft-Hansen rejste derfor i August resolut til Stockholm, hvor en Række Samtaler med de ledende Regeringsmedlemmer skabte Klarhed, og en snæver Kontakt med det danske Militærs Folk i Sverige og de afgørende Regeringsinstanser og Regeringsmedlemmer blev tilvejebragt. Herefter ankom i hurtig Rækkefølge baade Vaaben og Ammunition fra Sverige til Danmark. Transporterne og navnlig Modtagelsen og Fordelingen i København var af Marinens og navnlig af Hærens Folk saa glimrende organiseret, at intet gik tabt derved.

Militærets Ledelse holdt sig i stadig Kontakt med Socialdemokraternes og de Konservatives ledende Politikere. Og Beslutningen om at stille den danske Hærs Ledelse til fuld Raadighed for de allierede og senere om at akceptere General Gørtz' Udnævnelse til Chef for samtlige danske Modstandsstyrker blev efter Henvendelse fra England herom tiltraadt af den samme Kreds, der naturligvis i dette som i andre vigtige Spørgsmaal sørgede for at holde de Radikales og Venstres politiske Ledere underrettet samt opnaa deres Tilslutning.

Umiddelbart efter Politiets Opløsning og Deportationen af mere end 2000 Politimænd den 19. September 1944 tog Folk fra saavel Ordenspolitiet som Kriminalpolitiet Initiativet til en Organisering af de tilbageværende Politifolk i illegale Grupper. Den sædvanlige politiske Kreds, som blev konsulteret af de Politifolk, der stillede sig i Spidsen, ikke blot tilraadete dette Arbejde, men blev medinddraget i Drøftelserne om det, ogsaa naar det gjaldt om at overbevise de mere forsigtige om dets Nødvendighed. Samtidig indtraadte en ledende Politimand i Frihedsraadets K-Udvalg, saaledes at Kontakten var i Orden til begge Sider.

Finansieringen af dette efterhaanden betydelige Arbejde skabte nogle Vanskeligheder i Begyndelsen, men senere kom ogsaa denne Side af Sagen ind i en fast Gænge. Det var i

første Omgang Fonden af 1943, der maatte holde for; herfra hentes de første Penge til Arbejdet. Fonden var stiftet af Arbejdsgiverforeningen og De samvirkende Fagforbund efter Bombardementet af B. & W. i 1943, og dens Opgave var at træde hjælpende til over for Folk, der rammes af Krigens Ulykker og daarligt kunde hjælpes hurtigt paa anden Vis. Af dens Midler var iøvrigt betydelige Summer udbetalt til Dækning af Transporter etc. under Jødeforfølgelserne. Ret væsentlige Beløb blev ved Buhls Formidling trukket fra denne Fond til Militærets Efterretningsarbejde og øvrige Virksomhed samtidig med, at politiske Kredse privat tilvejebragte Beløb hertil.

Da man fandt Indhugget i Fonden rigelig kraftigt, og Arbejdets Omfang stillede store økonomiske Krav, rejste de Konservative en halv Million og Socialdemokraterne ved et Laan fra Bryggeriet Stjernen ligeledes en halv Million Kroner, som man forpligtede sig til senere at gaa ind for, at Staten skulde dække. Kun den halve Million heraf blev anvendt, idet den egentlige Statsfinansiering i Foraaret 1944 nu tog Fart, efter at Departementscheferne Dige og Koch med Tilslutning fra politisk Side havde frigjort et Millionbeløb af Statens Midler. Af disse Penge er alle Militærets Udgifter dækket, det samme gælder for Politiets illegale Arbejde, og fra Juni Maaned 1944 er desuden samtlige Udgifter til de 6 Militærdistrikter inden for Modstandsbevægelsen afholdt af de samme Midler.

Her udover er der af disse Penge stillet betydelige Beløb til Raadighed for Understøttelsesvirksomhed til trængende Patrioter, ligesom forskelligt illegalt Arbejde er blevet støttet herigennem. Efter Redaktør Børge Outzes Arrestation, og efter at flere af hans Medarbejdere, bl. a. Redaktør Sigvald Kristensen, Social-Demokraten, havde maattet flygte til Sverige, maatte en ny Redaktion retablere »Information«, den illegale Presses »Ritzau«, og Udgifterne hertil blev fra dette Øjeblik afholdt af Statsmidlerne.

Forberedelser til Illegalitet.

Flere Gange under Besættelsen tog Forholdene en saadan Udvikling, at man kunde vente Udstedelsen af et Forbud mod

de politiske Partier. Socialdemokratiets Ledelse var indstillet paa, at en saadan Situation kunde opstaa, og havde truffet Forberedelser til at arbejde under de Vilkaar, som da vilde blive al politisk Virksomhed til Del. I Tilfælde af en allieret Invasion, eller hvis Tyskerne skulde skride til at tage Gidsler blandt Politikerne eller de ledende Fagforeningsfolk, vilde det ogsaa have været nødvendigt at gaa »under Jorden«. Man var enige om — og det gjaldt ogsaa Ledelserne i de andre store Partier — at man vilde blive her i Landet og organisere Parti-arbejdet bedst mulig paa illegal Vis. Med Henblik paa denne Eventualitet blev betydelige Beløb deponeret paa sikre Steder Landet over; i København blev alle Foreningsadresser for hele Landet bragt af Vejen, Duplikator samt Lager af Papir og Stencils blev sikret, og Poststeder blev etableret til Opretholdelse af Forbindelsen mellem de forskellige Partiinstanter og til de andre politiske Partier.

Paa et vist Tidspunkt var der ogsaa etableret et Varslings-system, hvorved man vilde have været i Stand til at alarmere alle Partiets Rigsdagsmænd og derigennem Organisationerne, hvis det pludselig skulde blive nødvendigt at opgive Legaliteten og gaa under Jorden. Et begrænset Antal Rigsdagsmænd, Socialdemokrater og Konservative, i Provinsen blev indviet, og Systemet var, at der skulde slaas Alarm, hvis de en Dag fra Stedets Politimester fik en Meddelelse om, at »Mødet i Undervisningsministeriet er aflyst«. Men da Meddelelsen skulde sendes fra Politigaarden i København gennem Politiets Fjernskrivere til Politimestrene, gik Systemet jo i Luften, da Politiet blev likvideret. — I Kraft af den Forbindelse, som Partiets Ledelse havde med den engelske Militæragent og andre her i Landet, havde Partiet Mulighed for at faa et Praj i rette Tid i Tilfælde af en forestaaende allieret Invasion. I Tilfælde af tysk Aktion mente man ogsaa at have visse Muligheder. Partiet havde i alt Fald som tidligere nævnt faaet Mulighed for at advare Jøderne, nogle Dage før Aktionen blev iværksat. Efter det danske Politis Likvidering blev Situationen ganske vist ogsaa temmelig problematisk paa dette Omraade.

Regeringsdannelsen.

I December Maaned 1943 vedtog Socialdemokratiets Forretningsudvalg at udtale

»sin Tilslutning til, at der, naar Tiden er inde, dannes en Regering af de samarbejdende Partier med Buhl som Statsminister.«

Forholdene kom til at arte sig saaledes, at det ikke alene blev de samarbejdende Partier — bortset fra Retsforbundet — som kom til at sætte deres Præg paa Regeringsdannelsen, men tillige i meget høj Grad Modstandsbevægelsen. Paa et tidligere Tidspunkt havde det været Frihedsraadets udtalte Hensigt at ville forsvinde i Ubemærkethed, naar Frihedens Time slog; men som Begivenhederne udviklede sig, opstod der i Modstandsbevægelsens Ledelse Ønske om at deltage i Dannelsen af Regeringen. De politiske Partier modsatte sig ikke dette Ønske, der paa een Gang løste en Række brændende Spørgsmaal og gav Løfte om, at et »Opgør« mellem de politiske Partier og Modstandsbevægelsen — saaledes som det efter Befrielsen ulykkeligvis var forekommet i flere Lande — kunde undgaas.

Nogen Tid før Kapitulationen førtes der Forhandlinger mellem Frihedsraadet paa den ene Side og Politikerne med Buhl i Spidsen paa den anden Side om den kommende Regerings Sammensætning. Under disse Forhandlinger mødte Modstandsbevægelsen med et stærkt Krav om, at intet Medlem af Scaenius-Regeringen maatte indgaa i den nye Regering. Efterhaanden opnaaedes Enighed om Regeringens Sammensætning med den i den foreliggende Situation absolut bedste Løsning. Hverken Modstandsbevægelsen alene eller de politiske Partier alene kunde have dannet en Regering, som kunde have skaffet sig den fornødne Arbejdsro i den første vanskelige Tid, og et rent Forretningsministerium vilde ogsaa have været ganske utilfredsstillende med Henblik paa de mange Opgaver af fuldkommen ny Beskaffenhed og af politisk Art, hvis Løsning trængte sig paa.

Under Forhandlingerne blev der skaffet Klarhed over to væsentlige Problemer: Regeringsmedlemmernes Ansvar overfor og Respekt for Rigsdagen samt om Grænsespørgsmaalet. Det maatte være en absolut Forudsætning for Socialdemokra-

tiets Deltagelse i Regeringen, at samtlige Medlemmer følte sig forpligtet overfor Folkerepræsentationen, og at enkelte Regeringsmedlemmer ikke — i Modstrid med den Opfattelse, som var gældende i Befolkningen, Rigsdagens og Regeringens Fler-tal — udfoldede særskilt partipolitisk Agitation for Grænse-flytning. Efter et kortvarigt Mellemspil indvilgede *Arne Sørensen* i at tiltræde denne Linie, og paa samme Maade som Regeringens øvrige Medlemmer har han altsaa stillet sig bag Udtalelserne om Grænsen i Statsminister Buhls Trontale — selv om det tilsyneladende kniber lidt for ham at holde sit Blad og en Del af sine Partifæller paa samme Linie.

Tirsdag Aften før Kapitulationen indtraf, var der Enighed om Regeringens Sammensætning og dens politiske Linie, og i samme Øjeblik, Overgivelsen i Nordvest-Europa forelaa — alle Tiders største militære Kapitulation — og Danmarks Befrielsestid dermed indtraf, var Regeringen rede til at træde i Aktion og betræde den Genopbygningens Vej, som for at føre til de for vort Lands Befolkning gunstigste Resultater maa fortsættes og videreudvikles af *det danske Socialdemokrati* paa Grundlag af de Retningslinier for Fremtidens politiske Virksomhed, som Partiets Kongres vil træffe Beslutning om.

For oplysninger om ophavsret og brugerrettigheder, se venligst www.kb.dk

For information on copyright and user rights, please consult www.kb.dk